

Tartalom

LXIII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

2009. AUGUSZTUS

JUHÁSZ FERENC: Az éj gyöngyház-szemöldöke	3
FERDINANDY GYÖRGY: Anyám ládikója	19
TÓZSÉR ÁRPÁD: Guzla; Utazások vörös kocsikon	26
SZEPESI ATTILA: Rózsabogarak; Schéner Miska virágai; Bolondóra	28
HORVÁTH PÉTER: Bogárvérrel (Forgácsok egy fakereszt- ről)	32
TÓTH SÁNDOR: Bordal helyett; Más táj; Töredék-requiem (In memoriam Fasang Árpád)	45
HARTAY CSABA: Időérték; Napzárta; Nem járt út	48
MÓRA FERENC – ZALÁN TIBOR: Rab ember fiai (vidám- szomorú játék történelemmel)	50
FÜZI LÁSZLÓ: Gondolatok az identitásról (A magyarság- tudat megélésének új keretei)	84

TANULMÁNY

SZÓKE KATALIN: Bulgakov színművei: az egyén tragédiája és történelem groteszk fintora	98
--	----

KRITIKA

NOVÁK ANIKÓ: Milyen színű a vég tónusa? (Tolnai Ottó: Feljegyzések a vég tónusához)	105
TÚRI RÓBERT: A szöveggé lett test, a testté lett szöveg (Milorad Pavić: Drugo Telo [A másik test])	109

BÜKY LÁSZLÓ: Fried István: „Aki napjait a szépnek szentelé...” (Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókora emlékezetéből) 113

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

ZOLTAI ATTILA festménye a címlapon

SZENTI ERNŐ alkotásai a 18., 44., 83., 97., 104., 112.
és a 116. oldalon

JUHÁSZ FERENC

Az éj gyöngyház-szemöldöke

1.

*Lángol, ég, izzik a télre terített hó,
vörös, piros, rózsatáj-bitorló,
mint a hajnalban levágott göndörhaj disznó
veséje, tüdeje, szűztiszta szív-sebe, mája
életem rózsafája.*

2.

*Ó, de jó volt élni,
félni és remélni,
emlőt szopni, temetni,
a halál-úton menni,
a félelmet levetni,
mint ruhát a csöndre tenni,
szeretni és éhezni,
anyám főztjét enni.
Gyárgépek közt az éjben
tántorogni a fényben,
amikor a vak dörgést,
gépszita-selyemhörgést
millió lombfűrész-villám
szótte át, hálófüst tücsökláng!
Ó, de jó volt hinni,
a teljes úrt meginni!
Hiszen elég is ennyi:
keresztúton menni!*

3.

*Ó, de jó volt lenni!
Csipetnyi fényport enni,
a pokol-lángot meginni,*

*az úrt tudóre szívni,
akár egy cigarettát
a csillag-csönd úr-orkánt,
tudni, hogy mennyi az ennyi
embermód felébredni,
hinni, hogy annyi az annyi
angyal-szeplőt harapni.
Az Istent elfeledni,
Isten után üzenni.*

4.

*Ó de szép volt temetni!
Holtat a sírba tenni,
előbb a koporsóba,
aztán a földi sóba,
előbb lemosni szépen
teknőben, ültetve széken
meztelenül a testet
a vérpalástos mellett,
a véres nemiszervet,
herezacskót, szőr-kertet,
véres fogsort, vérkagyló-fület,
orrlik-szörből a vér-mirigyet,
orrlikakból a vér-tórt,
mint a ribizlifürtöt,
aztán koporsóba tenni,
ünnep-ruhásan emelni,
s nézni péci-tök arcát,
hő-vulkán gép-rajzú mosoly-fát.
Lefektetni apámat,
aki már józanná száradt.
Bár könnyei még folytak:
arc-márványrácsra csorogtak.
És szólt a rezesbanda
réz-csiga handabanda
és eső zuhogott zölden,
mint a végítélet dörrent.
Ó, de jó volt nevetni,
angyalháton legelni,*

akár a juh a réten,
heverve a fű-lépen,
meztelenül és árván,
mint a fénytörés-szivárvány
a légy barna szem-fejében,
a szem-mély ideg-vödrében,
mint vihar után a sárgán
halk égen a szivárvány.
És átitatott nehéz zöld
sóhajával a mécesláng nyár-föld.
És most már anyám sincsen,
aki vagyonom volt és kincsem.
Kinek mondjam, hogy hála
mert megszültél Andresz Borbála?!
Kinek is rosszkodjak?
Kinek is panaszkodjak?
Nem vacogsz már, ha jönnek
értem, hogy megdögöljek,
te Föld-szív felé nőtt drága
Csontváz, Mosoly Szigorú Virága.

5.

Fölöttem a csöndfekete
éjjel gyöngyház-szemöldöke,
milliárd gyöngy-sarló, lángpor
gomolyog ki önmagából
csigásan, pörgés-tekerten,
dübörgés nyál-habbá verten,
Isten-izzadt forró gyászban,
tetvek háborús kabátban,
fátylasan és köddé gyúrva,
mint a Teremtés kisujja,
homlok alatt szem-kazetták
tobzódása, cella-ikrák,
mintha egy titáni-légyfej
nézne pillátlan szemével,
szivárvány látó-vödrökkel,
pislogástalan köbökkel,
mindenség-mozaik szemmel,

türelmetlen türelemmel.
Én a lángoló csönd mélyén
állok, mint a moha-kémény,
mint kereszt a temetőben:
a gyermekkor éj-időben,
tapasztalan ártatlanul,
csecsemő, ki járni tanul.
Szívem gyors, mint a madárszív,
hiszen az vár, aki nem hív,
nem szól, csak vár, mint híd-kőív,
a nagy árny, az éj az éjből,
fekete a feketéből,
alvadt vér Pegazus-májon,
pedig halálom nem várom,
ne kérje még csont a csontot
hagyja élni a bolondot!
S fölöttem az örök ködök,
fényfüst, gyöngyház-szemöldökök,
láng-örvények, tűz-szekrények,
öntudatlan tünemények,
akik nem hisznek, nem félnek,
mint angyalcsordák zenélnek,
síppal, dobbal, citerával,
fénytag arany-trombitákkal
várnak túlvilági bállal,
Isten-szívben nagy szakállal,
robbannak, főnek, ragyognak,
dühödt rendben úgy csaholnak,
mint a láncra-kötött kutják,
ha részeg táncol és hány, mint a láng,
megy haza, gyomor-húgy útján
vihar-lángú zápor-kútján.
Jaj!, vérző férfi-láng, ifjúság!

6.

Mászok, csúszok a Földgömbön:
csecsemőként az anyámon.
Feküdt ruhátlan az ágyon
ez a szent szivárvány-börtön,

én meg, mint hernyó faágon
araszoltam a hiányon,
mint egy szőrös sárga hernyó
virág-végtagokkal kúszva
s fölöttem a két mellbimbó
mintha rózsaszín hal úszna,
mint hegyes szilva meredt föl
a két emlő-emeletről,
testén pettyek, szeplők, gödrök,
horpadások, vak völgy-felhők,
s lent a szeméremszőr csokra
nagy sündisznó áram-bokra.
Feküdt meztelen az ágyon
születésidőmben, nyáron.
Ő már halott, fogsora kilátszik,
mint egy nevető-ló, száj-virágzik,
csontvázzá olvadt a földben
fekszik a csönd-vízözönben.
Öreg lettem, kín-láz én is,
S velem a gyász, s a remény is.

7.

Anyám, anyám, édesanyám,
aki ott születél Bián,
akit eltemettünk Bián,
s vigyorgott a falu fián,
akit ott hordtál hasadban,
húgyvizes magzatburokban,
s lángoltam, mint szél a lombban,
mint a teremtés a gondban,
magzat-örvényem gomolygott,
mert testedben testem forgott,
ahogy vizelt és kuporgott
szíved-nyomó víz-gömb gondod
cipelted, mikor kapáltál,
bérbe-mostál és vasaltál,
s élted, amit szemed látott
s most a sírföld nagykabátod.
Mit tudsz te már a világról,

fölvilágról, túlvilágról,
 alvilágról, a pokolról,
 a mindenség-szép Titokról?
 Agyad, szemed sárrá olvadt,
 füled fejedről lesorvadt,
 szádban gyökér-bozont korhad,
 bordáid közt vakond sorvad.
 Lesz-e neked Mennyországod,
 melyben az Isten lángolt?
 Lesz-e majd föltámadásod
 Anyám, anyám: Halál-Áldott!

8.

Lesz-e az Emberiségnek,
 s azoknak, akik más bolygón élnek,
 a trilliószer trilliónak
 a rossznak, a közönyösnek, a jónak,
 a gyilkosnak, szentnek, gazdagnak, hit-hagyónak,
 a tízezer éve, vagy százezer éve, a milliárd éve
 éltnak, meghaltnak, élőnek se élve,
 a mártírnak, szegénynek,
 a rabszolga-lénynek,
 akik mind a földbe mentek,
 rohadni elsiettek,
 akik nem gondoltak másra:
 lesz-e föltámadása?
 Az angyalnak nincs föltámadása,
 hisz ő az Istennel-átszótt öröklét madárlét tűz-vijjogása,
 ő az örökös lobogás lángmadár-hit-utasítása,
 gigász-szárnyas tűzkéve Üzenet-hozó, Parancs-hozó,
 a halott Jézust a sziklasírból az Istenhez-lopó,
 a Lebirkózó, a Megtaposó, a Varangy-utálat ibolya-illatú
 Űr-titok-Madár, a Parázs-vár és a Parázs-vár Kapu,
 és fényes, mint a tiszta, tiszta nyár
 és édes, mint a lepkeszárny-hónalj-mézcsoöppje tavasz,
 és dühöngő és őrjítő és sose-ravasz,
 akire az Öröklét-sóhaj szavaz
 Ő a Mindig-más Ugyanaz!
 A szervetlennek nincs föltámadása:

a sziklának, a kőnek, a földnek, a víznek, a tűznek,
csak a halandónak, akit a csillagok úznek,
csak a szerves bonyolultnak, szerves egyszerűnek,
a ragadozónak, a primitív ragadozónak, fű-evő szűznek,
az Emberiségnek, ami fortyog, mint a halandóság-kosár.
Csak neki lesz föltámadása?

Nem tudom, nem tudom, nem tudom.

Hogyan is tudnám? Hogyan is tudhatom?

Nincs olyan hatalom,

bizalom, vágy, izgalom, büntetés, irgalom,
ami megmondaná

miért kell legyalogolni fekve a föld alá,

nincs olyan értelem

aki a titkot le tudná győzni velem,

nincs olyan bizonyosság

ami le tudná nyeletni velem a kételyt,

az elme-mételyt,

mint áldoztató pap a liszthártya-kerek Jézusos fehér ostyát.

Lesz-e az állati létezőnek,

akik a halálig szigorodva nőnek,

akik voltak, akik vannak, s létük halál-árva,

akik szorgalmuk titok-ketrecébe zárva

akikben titok-rács, homálycsönd lét-düböngés,

akikben mégis ott a fényvihar-zengés,

akik osztottan, szitarács-domború szemmel látnak

vagy széles és vérekes düllede fekete fényoszlop golyóval,

akikben öntudatlan mélység zokog világító folyóval,

s mint madár a kalickában

sírnak, csipognak, trilláznak, csacsognak, mint szélzúgás a fában,

a csíkosan, pettyesen, mozaikosan vágatónak:

a virágléptű pettytorony h-betű zsiráfcsikónak,

a száztonnás kőszikla-asszonyinak, a sárkány nő tojást-tojónak,

a legelésző baromnak, akinek hasa, mint a májfoltos fehér csónak,

minden szárnyasnak, szárnytalannak, alvónak, virradónak,

bogárnak, kukacnak, százlábbal-rohanónak,

minden lénynek, akibe a csönd, a némaság zárva,

mint karok-nélküli nő lábai közt a hárfa,

a háromszögletű aranyhúr-hanglelél húr-hanglap némasága,

jajitalan, hangtalan, tehetetlen gyásza.

Lesz-e Túlvilága

*az állatnak, ön-nemző vágynak, emlősnek, fénybe-növő arany-ága
a magevő madárnak, a bogárevő, kukacevő, szöcske-evő röpködő virágnak,
a tojást-szülő, tojást-érlelő madár-asszonynak,
akinek forró Édenében,
a sűrű asszonytest-kemencében
arany-szőlőfürtök lógnak,
arany almafaágon aranyalmák, fénycsöpp-diók ragyognak,
lesz-e föltámadása a halandóság-viszálynak,
a Jézust-hordozó számárnak,
hisz mindnyájan a halálra vagyunk ragadva,
mint az árvácska-koponyás lepkeszárny, pikkelye, szín-hamva:
a méztányér mirigy-virágfejen, a csillagszív-illatú mézfogsor lepényen,
hisz mindnyájan ott égünk Isten asztalán, fagycsöndje telében,
mint az ünnepi, méz-szagú, dió-sebrügyes gyertyák, barna-diós viasz-fejfák,
mint villám-sújtotta égő, lobogó, lángoló eleven fák,
mi, biológiai elevenszülő lámpák
tojásmeszet érlelők testünk melegében, pete-tojó kitin-sámfák, kitincipó-lámpák,
gyöngy-nemző madár-esők,
föltámadást-váró bikák, kanok, kosok, szüzek, szeretők.*

*Nem tudom, nem tudom, nem tudom.
Hiába töprengek a vég-úton.*

*Csak a Sátánnak nincs föltámadása,
hisz ő az Isten hátsó oldala, árny palástja.
S hogy támadna föl a mégis mérhetetlen
Örök Fény-agy, az Elképzелhetetlen?*

*Csak a növénynek nem lesz égi mása!
Csak a növénynek nem lesz föltámadása,
csak a virágnak,
a növényi illatos lángnak,
a fűnek, a fának, a mohának, hínárnak,
a gombának, a penész-dagadásnak!
Mert a növények önmaguk gyászában eloszlanak,
s lesznek rost-szemét, kócos, üszkös salak,
vagy márvány-cölöpökké szigorodnak,
se bizalomnak, se szégyennek, se gondnak
az idő-száradásban,*

*a hajszálcső-vízháló feladásban.
A növények hangtalanok, némák,
mint az összetört idő-jós órák
és nem tudják mennyi vak elmúlás van
a sziszegő, mozgó, darázs-raj lombhullásban.
A virágok is, a növényi illat-lángok
halandók, mint az égitest-lányok.
És létüknek nincs föltámadása
csak élete van és halála van, sorsuk az elhullásra.*

*Fekszem. S a csillagköd-éjszaka fekete-szájú
gyöngyház-szemöldök-mindensége rászól
öreg szívemre, mely mint egy üres istálló-jászol,
lüktető vér-vályú:
„várj még elmúlás, fekete hervadás-kosz, dühödt korom várj még
amíg halála ráég!
S elege volt ebből a világból.
A levelibéka-nyájból,
az irgalom-apályból
s adj neki kegyelmet pipacsból, tulipánból.
Még van benne élet szándék.
Mentsd meg Uram, mentsd meg az Örök Haláltól.”*

9.

*A Mindenséget hordom én szívemben.
Minden élőt és minden halottat.
A szívvel-fölszereltet és a páncélos szőr-nyeregben,
a hártyahéj alá a kocsonyás testbe olvadt
hólyag-szívvvel lüktetőt, az enyv-vérű gyöngét,
aki nem tudja hogy zengése, szülése nincs-öröklét,
akinek élete kitin-ház, halála por-szivacs, deszkaléc-máz,
akinek ürüléke, mint a színes kristályrudacsákák,
s nem szeretik mert keserű, az ürgék, patkányok, macskák,
aki nem tudja: fiatal-e, vagy öreg,
s vizelete lila timsó-pálca, mint a tűzőreg köszörűkövek.*

10.

*Te csillagokból szőtt Öröklét Lánya!
Olyan vagy, mint egy aranybánya,
szőke-láng selymes aranybánya,
lepecsételt csók, a trágyás gyűlölet hiánya.
A bezárt csönd márványmezőben,
lét-súlyyá varázsolt szikla-temetőben,
a szürke sziklakő-ősidőben,
a komoly hűségben, az anyaggá préselt születés-hőben
fényarany gyökerek, arany páfrányok,
aranyá dermedt megszületés-lángok,
aranyháló-diófák izzás-öröme mereng.
Szívedben halhatatlanságom moccanatlan hársfalombja reng.*

11.

*Mit nem éltem a sorsban!
Még kútásó is voltam,
egyszer és utoljára.
Nyirkos földcső aljára
szálltam a kútvödörben,
a dézsa-üst fabili-körben,
mentem a könny-keresésre,
akár egy szemfenékre,
víz-ideg retinára
a látás fagy-néma aljára,
a kutat tovább ásni:
a földet vassal hibázni,
a földet fémmel gyötörve,
kotorva, döfve, törve
és dézsa-vödörbe töltve
s a mélyből fölívöltve
a kútszóbe fújva, mint kürtbe.
Főnt kékpont cső-magasság,
szitakötőszárny fény-okosság.
Aztán jöttek a könnyek, a könnyek
a méreg-keserű könnyek,
a löszfal könnyezni kezdett,
föld-szemhéja vizet eresztett,
sírni kezdett a földhenger,*

s talpam alatt könnytenger,
meztelen lábamra köpte
víz-sugarát vizelte
fallikus meredéssel,
ejakuláció-széppel
fehér dühét a víz-ér
mint bort az üveg-hébér
s már térdig a vízben álltam:
húzzatok: kiabáltam.
S kit vödörben eresztettek:
vödörben húzták a testet.
De jó volt az is, de szép volt.
Én kamasz-testű félholt,
már költő: kútásáskor
s nem születhetett máshol.
Csak ahol keserű víz van.
Nem pokol-ajtó a kútban!

12.

A háború utáni gyászban,
a rom-ország élet-lázban
tömegsirt is kiástam
a temető-némaságban,
az ős-négyszög föld-dobozban,
a napfényes halál-koszban
deszkatutajon feküdtek
a testükkel elévültek,
arccal az eget nézve,
szemek nélkül a kékre,
rothadás-habbal takarva,
tajték-paplanba csavarva,
ingben, kékcsíkos gatyában
a föld-doboz buja házban,
azelőtt földet néztek,
most már az égre néztek,
a nincsen-túlvilágra,
koponyájuk vak lámpa,
csak bajusz, szemöldök, szempilla
bizsergett a fény-hídra,

*koponyájuk gömb-csontja
akár a szeplős bőr-gomba,
szemük takonnyá folyva,
mint befőttön penész habja,
fogsoruk legelt fehérén,
mint bárányszerű az égen,
s mocorgott a maradék lombja,
mint virágállat-csorda,
földmélyi korall-virágzás,
fagyott üveg-rák kuporgás.
S egymáson deszka-táblák,
rácsok, kerítés-létrák
a halottakra rakva,
emeletekké hadarva,
deszkatutajok habja
egymásra habarva.
Mint hadihajó váza,
ókori evezős-bárka.
S fönt a tömegsír szélén,
a föld-doboz perem-élén,
mint zokogó rózsakertek,
méhrajzás zengés-keresztek:
asszonyok feketében
heverték hason a fényben,
a zöld-kék tavasz-mesében.
S egymás mellett koporsók,
barna tégladoboz fa-korsók,
zöld csatosüveg-nyájak,
bennük névpapír-vágyak,
és sikolyokból koromhab,
mintha szüléskor a nő jajgat!
Ezer-szemű pók-gigász volt
a magasság a mély sírból,
sikoly gyémánt-koszorú gaz,
dülledt gyászlégny négyzet-halmaz.
Én meg fölkiabáltam,
míg a halottak közt álltam
s néztem a vászon-lábszárakra:
„Kékesíkos volt a gatyája,
volt bicska zakó-zsebében,*

*a fehér ing pipacs-kelyhében?”
Ők meg lekiabáltak
özvegyei a gyásznak:
„Igen, igen, hisz ő az
sírásom már nem vigasz.”
Jaj, halott-szülő tömegsír,
Sárga-tajték foszlás-zsír,
azóta szívemben tátogsz,
mint kóccal tömött hal gyöngyházból
halottak tutaj-emelet háza,
hullahabos volt harci bárka
ott lebegsz tenger-mély szívemben,
orrlikamban, ajkamon, szememben:
illattalan föld-alsó virágfa,
szagtalan halálkert csont-alja.
Azóta szívemben hordlak,
míg halottá visz a holnap.
S túl leszek rothadáson:
evilágon, s nem tudom: másan!*

13.

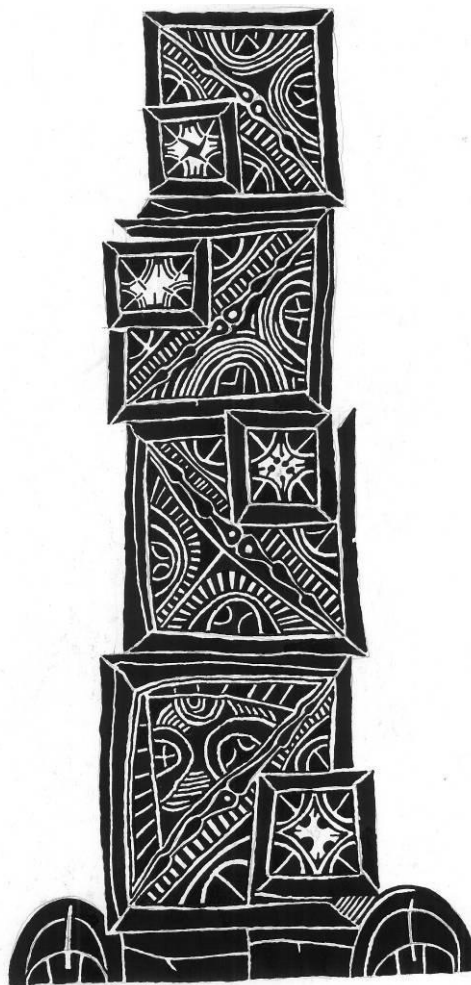
*Jaj, de szerettem élni!
Rettegni és remélni!
Ragyogni minden lét-ponton,
tudni, hogy otthon az otthon,
gyakorolni a ringást,
gyötörni a gomolygást
és még mi minden mást,
vereséget, megoldást,
gyászt és koporsót, könnyet,
toll-súly gödörbe görnyedt
dunyha alatt olvasni könyvet
legyőzni úgy a szörnyet
az elemlámpa-fényben:
aranyrúd-szenvedélyben,
kőben fölsebzett lábat,
üvegszilánkkal vágott talpat
hipermangános lavórban
áztatni, mint vörösborban,*

kék szódásüveg-szilánkot
a hideg gyilkolás-lángot
kotorva ásni a tóból,
a tófenék csipke-mocsárból!
Ó, de szerettem látni,
az életet visszalátni,
minden élőt, mocorgót,
rovarszem-kaporfej-korsót,
gémeskutát, szívárványt,
kék homlokon a fény-ásványt,
sziklát, kőbányát, erdőt,
benne a csönd-esernyőt,
alatta selyemvirágot,
pettyes őz szorongva állt ott,
s a madarak fűtyültek
a csönd ágain ültek,
a tücsök-éj szikrázott,
mint gyufa sercegue lángolt,
köd-kalapja volt a holdnak,
mint aki újra jön holnap.
Ó, de szerettem égni,
a mindig-holnapot félni.
Szerettem puttonyt vinni,
az őszi ködöt inni,
jött a csósz pirosan győzve,
puskával égbe löve.
Nagy római préssel,
mérleg-ágas sírkő-ütéssel,
apám csinálta géppel
vívni a szőlőpéppel.
Szerettem hordót mosni,
sárga borkövet szopni,
égő kénlapot kis drótfoggal:
a spárganyak dróthoroggal
hordólikba lógatni.
Tudni, hogy ennyi az annyi,
Tudni, hogy annyi az ennyi,
eljönni, haza-sietni,
a temetőkbe menni.
A mákostésztát enni.

Szappant főzni rézüstben,
száradni füst-ezüstben,
velőscsont, romlott zsír, bőrke
főtt, múltját megelőzve,
pöfögött, buborékszott,
tajtékzott gejzír-hurkot,
s a főzelékbe mártott
ujjról a szappanmoslékot
lenyalva megkóstolni,
klottgatyásan szagolni.
Máskor kis kőművesként
kavarni malter-koporsószekekrényt,
ujjam habarcsba nyomni
s a meszes habot lenyalni.
És kőműves-baltával
vitázni a kő-lázzal,
azt pontosra faragni
szikrázó éleket hagyni!
Borsószárat görgetni,
szögesdrót-csőhengert vinni,
mint a tűzhengert lökni,
mezítláb hempergetni.
Ó, de szerettem forni,
élni és haldokolni!
Feküdtem fiú az ágyban,
lágú haldoklás-mocsárban,
égett a sublóton gyertya,
mögöttem háború-horda,
öregasszonyok ültek,
fekete varjak csücsültek
sámlin, hokedlin, széken,
gyászkendő feketében.
S jött a pap, négy ministráns,
S csilingelt csöngettyű-tánc,
s érzékszerveim megkente
számra, nemiszervemre, szívemre
szememre, kezemre, lábamra
az olajat ujjhegy-tolla.
Apám meg káromkodva
nézte szép haldoklásom.

Állt , mint légy mézeskalácson,
mint szőke légy lépesméz-rácson.
Csípőig ladik-mély háttal,
sebhímezés-rózsapáfránnyal,
félködös gyúrt falevél-zölden.
És magát látta a földben.

FERDINANDY GYÖRGY

Anyám ládikója

Anyám holmiját kihordtuk a kapu elé. Megtartani úgy szólván semmit sem lehetett. Minden dohos volt, elnyűtt. Értéktelen. A bútorok darabokra estek, amint megmozdította őket az ember, a fényképalbumokban bajuszos ismeretlenek. Rozsdás gáztűzhely, lyukas perzsaszőnyegek.

Nyolc óra felé szállingózni kezdtek a kukázók. Cigányok, ószeresek. Végigfogdosták a kiselejtezett szemetet. Délutánra anyánk holmijából semmi sem maradt.

Ha legalább sírni tudna az ember! Megértem azokat, akik érintetlenül hagyják a halottaik hagyatékát. Őrzik a ládát, amiben mirtuszkoszorúkat és poros menyasszonyi ruhákat tartanak. Anya után nekem is csak egy ilyen pókhálós ládikó maradt.

Mirtuszkoszorú persze nem volt benne, nem is fért volna el a háromrőfös slepp uszálya, amit az esküvőjén húzott maga után. Inkább csak a papírjait őriztem. A leveleket és az igazolványokat, amiket nem volt türelmem elolvasni a temetés után. Ezek hirtelen fontossá váltak, most, hogy rendbe tettem a dolgaimat, és rájöttem, hogy anyámról semmit se tudok.

Róla csak közhelyek forogtak szájon a családban. Azt, hogy mérges kis öregasszony volt, mindenki tudta. Bizalmatlan és garasoskodó, lépten-nyomon felkapta a vizet és csúnyán legorombította, aki törődött vele.

Akadtak azonban régebbi történetek is. Mendemondák arról, hogy milyen élehetetlen volt, hogy a nagyszülők örökségét szerencsétlenül elkótyavetyélte, alighogy véget ért a háború, néhány hónap alatt. Vagyis hát, hogy a nagy szegénységnek, amiben felnőttünk, egyedül és kizárólag ő az oka.

Ezekben a pusmogásokban – meg kell mondjam – én is ludas vagyok. A legfájdalmasabb panaszunk azonban közös volt: a szeretetlenségtől, a szüntelen gyűlölködéstől mindhárman egyformán szenvedtünk, öcsémmel és húgommal, egész gyerekkorunk – mit! egész életünk – alatt.

Mert anyánk – ki kell mondani! – rideg volt. Néha már-már szívtelen. Az utcában, körülöttünk, ismerősök éltek, akik még dédapánktól vették meg a telküket. A háború végén, amikor magunkra maradtunk, ő mégis megszakította velük a kapcsolatot. Úgy élte le az életét, hogy fél évszázadon át nem köszönt senkinek.

De nemcsak a szomszédokat írta le: a családdal is keményen tartotta a haragot. Apánkról csak nagy ritkán hallottunk tőle egy-egy megvető, lekezelő tőmon-

datot. Sanda gyanú élt bennünk, hogy – akármilyen szörnyen hangzik is – anyánk még minket, gyerekeket se szeret.

Szóval volt itt valami megmagyarázhatatlan. Valami félelmetes. Ezért is nyitottam ki anya ládikóját. Hátha – a végzések és a levelek között – a titok kulcsa is benne van.

*

A papírokat finom, ezüstszürke por lepté be hat év alatt. Köhög, prüszköl tőle az ember, mert ez itt még nem a feledés pora. Elsőnek anya szemüvege akad a kezembe. A Szent János Optika készítette, Diósárok egy. Belenézek, és semmit se látok: összefolynak a betűk és a számsorok. Amikor visszatenném a tokba, a szárra apróra hajtogatott papírdarabba, a megrendelőlapba akad. Anya szálkás betűi. A múlt század végén még ingyenes volt egy ilyen pápaszem.

Hát ez így nem fog menni: megpróbálok összeállítani valamiféle kronológiát. Sorba rakni ezt a tömérdek dohos kacatot.

Itt van mindjárt egy bordóvörös album. Anya emlékkönyve, az első bejegyzések kilencvenévesek. „A költő” – mondja a mottó – „szened és szeret.” Budapesten, és franciául: anya francia tagozatos. Az élet célja a boldogság! – állítja a következő bejegyzés. Minden elmúlik egyszer! – bölcselkedik egy francia lány, Irène Coulon. De az emlék megmarad!

Legyen élted egy nagy tenger

Tengere az örömnnek

Benne a bú egy kis sziget

Mit a habok elnyelnek!

Személyesebbek Szabó Lily sorai: „Amit benned szeretek” – írja – „az az ambíció és az idealizmus. Maradj mindig ilyen, és mindenki szeretni fog!”

És így tovább. Tanárnők, osztálytársak, olasz, német és francia sorok.

Rejtő Erzsébet tanulmányi értesítőjébe a Szent Szív Szerzetesnők beleírják, hogy a tanuló „jó felfogású, szorgalmas, modora félnék, szerény”, ami némileg ellentmond Szabó Lily észrevételeinek. Erzsébet egyébként jó tanuló, magatartása – osztályfőnöke dixit – dicséretes. Ami pedig szinte hihetetlen: a kis diáklánynak még három kockás füzeté is megmaradt. A francia szószedet első sora: *chaos*, és az utolsó: *le deuil*, a gyász. Anyám írása már tizenöt éves korában is kemény, határozott.

Házassága idejéből a ládikóban semmi emlék se maradt. Pedig hát mégiscsak tíz évig éltek apámmal. A férjük emlékét ki szokták irtani az elvált asszonyok. Van itt viszont egy bőrkötéses imakönyv, „a művelt közönség számára”, és benne, a lapok között, néhány leprévelt virág: nefelejcs, ibolya.

A világháború után anya templomba járt. A Notre Dame de Sionban volt az apácák mellett egy fiatal pap, akivel összebarátkozott. „Mementóul!” – írta egy szentkép hátára ez. „Türelem!” – áll a túloldalon. „Fogadd el, amit kimér rád a

sors, és légy erős a szenvedésben!” Szeretettel, dr. Boroska István. Anya harmincéves volt a háború végén: a türelem ebben a korban nem nagy vigasz!

Van két könyv is ebben a zanzásított hagyatékban: egy francia regény és Ady Endre összes versei, az Atheneum kiadásában, ezer oldalon. „De jaj, nem tudok így maradni, szeretném magam megmutatni...” Anya aláhúzta a „Szeretném, ha szeretnének” sorait.

A regény szerzője Erzsébet Rejtő franciatanára, egy Melek Pepin-Lehalleur nevű párizsi öregasszony, akit anyának 1976-ban, fél évszázad után sikerült viszontlátnia. „*Á ma petite Marguerite de Faust!*” az író így dedikálta a kötetet. Nyilván megértette, hogy a pesti diáklány, aki felkereste, áldozat volt a javából. Egy tanítvány, aki abból él, amit ő ott a távoli Keleten Párizsról tanított.

*

A leltárba azonban nem csupa ilyen beszédes emlék tartozik. Itt van a pénztárcája, üresen, a fésűje: szép, kávébarna szarufésű, azokban az időkben még nem találtak fel a plasztikot. Végigszaglászom, de anyánk ismerős illatából a fogak között semmi se maradt.

A karóráján is bőrből van a szíj. Maga az óra már régen lejárt, nem ketyeg, hiába húzom. Apró aranyozott masina, nem tudom elolvasni a márkát, sem azt, hogy „swiss made”-e a számlap alsó szegélyén a felirat.

Itt van még a bejárati ajtóról a fémlap, amin apám neve áll. Ehhez, apám nevéhez, élete végéig ragaszkodott. És végül az állónaptár, a Dosszié Kft. rossz papírra nyomott 2003-as kiadványa, amire ráírta, dülöngélő betűkkel, két halott: Ferencsik János, a karmester, és Váradi, a Vasas labdarúgója nevét. Vasas-drukker volt egész életében, negyvenéves tévékészülékén minden hét végén végigigult a Vasas meccseket.

A naptárban még bekarikázta március 18-át, öcsém neve napját. Másnap vittek el a mentők, 24-én hajnalban mondta ki az utolsó értelmes szavakat. A kagylót a füléhez szorították, odaát a trópuson hajnali két órakor hallgatott el ez az utolsó telefon.

Barátnője nem volt anyámnak. Igazából csak egyről, Muráti Liliről, a színésznőről tudok. Lili kijárt hozzá a sashegyi kertbe, emlékszem, ilyenkor nagy csokrot kötöttünk neki, és mi, gyerekek is lelkesen szedtük a virágokat.

Vaszaryék színházába bejáratos volt anyánk, este, az előadásokra engem is elvitt magával. Láthattam Csontos Gyulát és „A pénz nem boldogít” című mély értelmű színdarabot.

A háború végén, amikor letartóztatták a társulatot, a Gyűjtőfogházba jártunk. Anya bent hagyta a télikabátját, amikor Lili a jéghideg cellájára panaszkodott. Vacogva rohantunk keresztül a romos, csonttá fagyott városon.

A megsárgult papírok között itt van aztán a Fővárosi Földhivatal elkobzási javaslat: a művésznőtől a Logody utca 57. alatt található lakását is elvette az új hatalom. Ezen az okiraton kívül anyám és Lili barátságáról csak egy dedikált

fénykép, és a „Csak egy nap a világ” foszladozó kottája maradt. Vaszary János verse, dal és tangó, foto Rozgonyi.

De nem is ez a lényeg. Mert Lili emlékei mellett van itt még két darab 1984-es okirat. Az első, a Hazafias Népfront levele, idézés. „Értesítjük, hogy jelentkezése alapján meghívjuk az Idősek Fesztiválja első zsűrizésére.” Hetvenéves korában, anyánkban újra felébredt a vágy, hogy színésznő legyen.

A másik levelet Knoll István, a zsűribizottság elnöke írta alá. „Tisztelt Szabó Erzsébet!” – mert akkor már művésznevet is választott magának! – „Szép produkciója – a több száz jelentkező közül – nem került a legjobbak közé.”

Gimnazista korában orvos szeretett volna lenni. Ebben édesapja, a professzor akadályozta meg. Most pedig, ez a másik álmom, és ez az újabb elutasítás. Ambíció és idealizmus! Ki lehetett az a kislány, aki anyá emlékkönyvébe írta ezeket a sorokat?

Van itt azután egy kemény, furcsa tárgy: egy alumíniumlyukasztó, a régi kalauzok nélkülözhetetlen munkaeszköze. Mert igen, anyánk kalauznő volt a háború után, és megtartotta ezt a fém relikviát, amit ma már nem használnak. Ott lapul, nagypapa orvosi táskájában, a professzor sztetoszkópja alatt. Ez anyá fülhallgatója. Ha már orvosprofesszor nem lehetett.

*

Ott, ahol élek, nincsen személyije senkinek. A jogosítvány apró fémlapocská: ezzel éltem le az életemet. Itt pedig, ez a rengeteg irat! Mindent igazolni kell: a munkaviszonyt és azt, hogy utazik vagy sportol az ember, nem is beszélve arról, aki párttag vagy valamelyik szakszervezethez tartozik.

1956-ban, a nyugati országokban bemondásra, becsületszóra állították ki a menekülteknek a bizonyítványokat. Mire jó ez az okmánymánia? Ha nincsen róla írás, nem mondanának igazat az emberek? Útlevele viszont nincsen senkinek.

Anyá 1956 óta a Vörös Meteorba, 61-től kezdve a Természetbarát Szövetségbe tartozik. Minden hónapban befizeti a tagdíjat, ilyenkor a könyvecskéjébe ragasztanak egy darab egyforintos okmánybélyeget. A Meteor a Külkereskedelmi Minisztérium sportköre. „Mi a sportot a legszélesebb népi tömegek kulturális tevékenységévé akarjuk fejleszteni” – mondotta Rákosi Mátyás. „Minden tag kötelessége, hogy felvilágosító munkát végezzen az egyesületben.” Joga pedig, hogy ezeken az összejöveteleken részt vegyen.

Anyá a XII. kerületi légoltalmi parancsnokság kötelékébe tartozik, beosztása: egészségügyi. Légiriadó alatt – 1962-es bejegyzés – szabad mozgásra jogosult. (Nem kívánt rész törlendő.)

Benedekfű, bengekéreg, szennalevél, cickafark! Egy recept, aminek a légvédelemhez nem sok köze van.

Van azután itt villamosbérlet, szakszervezeti igazolvány, TAJ-kártya és APEH. „A szakszervezetek védik a néphatalmat.” Odakint, a nagyvilágban, a szindikaliz-

musnak enyhén szólva más a feladata. Végül pedig ez a piros szegfűs tagsági igazolvány, amit anya az imakönyvében dugdosott.

A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka. Az itt található 801792. számú munkakönyv igazi regény. Az első bejegyzésre 1947-ben került sor, igaz, hogy csak „bemondás alapján”. E szerint anya gépíró, végzettsége négy gimnázium. Ehhez jönnek hozzá a másfél oldalt kitevő nyelvvizsgák és szaktanfolyamok: gép- és gyorsírás, német, francia, spanyol, angol, női szabó és szállítmányozási tanfolyamok.

Azután a munkahelyek: jegyzetsokszorosító üzem, orvostudományi dokumentációs központ, fővárosi autóbuszüzem. „Hozzájárulással kilépett” – az utolsó bejegyzés minden munkahelyen.

Egy ideig „otthon dolgozó”, majd 1956-tól, óradíjas külkereskedelmi levelező. Keltex, Monimpex, Hungarotex, Metrimpex, Modex. 1969 óta nyugdíjas. Ötvenhét évesen, még fiatalon, de már betegen. Több mint húsz munkahely huszonöt év alatt.

A tagsági könyvek alatt van még egy 1990-es levél. A feladó, Németh Miklós, a minisztertanács elnöke, köszönetet mond anyának „kedves leveléért”, és „őszinte nagyrabecsüléssel” kíván erőt és egészséget neki. Hogy mi lehetett a szóban forgó levélben, azt csak találgatni lehet.

Végül még egy miniszterelnök, akivel levelezett. Horn Gyulának elpanaszolta, hogy az ötvenes években az Oleg Kosevoj kollégistái – akik közé a jövődöbéli politikus is tartozott – letörték a cseresznyefánk ágait. Ennek a levelének Horn emlékirataiban is nyoma van. Mintha egy dedikált könyvet is kapott volna tőle, de ezt itt, ebben a ládikóban hiába keresem.

Ezzel azután anyánk közéleti szereplésének vége szakadt. De csak a közéletinek! Kalandjai akadtak továbbra is. Egyik udvarlója, egy Marosi nevű bankár, ha jól emlékszem, még fel is akasztotta magát. Húgom, aki a későbbiekben is a közéletben élt, mindenféle Bandi bácsikról mesél: volt közöttük egy aktakukac és egy őstermelő, Bandi mind a kettő, a nevekhez, úgy látszik, anyánk ragaszkodott.

De az igazi szerelmei a kutyák voltak. A családi albumokban apró gyerekkora óta mindig ül mellette egy kutya. Még élete végén, kilencvenévesen is mind egyiknek tudta a nevét. Ez annál különösebb, mert a szüleiről például soha nem beszélt. Lehet, hogy nem is szerette az embereket?

A kutyái, és a Trabant. A rozoga, ám hűséges Trabi. Ezzel járta a világot, a nagyvilágot, igen, mert még Ausztriába, az osztrák Alpokba is eljutott. Furikázta a két Bandi bácsit, Luganóba az őstermelőt, és Belgiumig az aktakukacot. Nyilván büszke volt rá, hogy kislány kora óta ismeri a vasfüggönyön túli világot, amiről azokban az időkben otthon mindenki csak álmodozott. A gavallérjaival általában összeveszett, sokszor már útközben, az őstermelő például útban Párizs felé már valahol Tiroiban lemaradt.

Ha lerobbant, a Trabit mindenütt megjavították a jólelkű mechanikusok. Sokszor még pénzt se kértek érte: emlékszem, amikor egy nescafés dobog bádoggel fedelével zárták el a kerékagyat. Nyilván azért, hogy a csapágycsészéből a golyók ki ne essenek.

És anyánk mehetett tovább. Hatvan kilométeres sebességgel, büszkén, boldogan. Jól vezetett, megújították a jogosítványát évről évre. „Szemüveggel!” – áll egy betétlapon. Amíg azután egyszer csak ennek a nagy kalandnak is vége lett.

Ekkor érte őt utol – jobb későn, mint soha! – az első igazi, nagy szerelem. Először csak egy barátnője lett, Magdi, a körzeti orvos. Úgy látszik, élete alkonyán a kutyák után felfedezte az embereket. Magdi azonban hirtelen elhunyt. Körorvos volt a férje is, vele, Miklós bácsival őrizte az emlékét anyánk. Ebből a szövetségből nőtte ki magát ez az utolsó – első és utolsó! – szerelem.

Miklós több mint egy évtizeddel élte túl a feleségét. Ezek boldog évek voltak. Tavasszal összeköltöztek az apró házmasterlakásban, ősszel hazavitték Balatonarácsra a vőlegényt az unokák vagy a gyerekek.

Télen leveleztek, telefonálni – a telefon drága dolog volt! – csak módjával lehetett. „Éjjel-nappal veled vagyok” – írja Miklós egy képeslapon, ami csodával határos módon megmaradt. „Nagyon-nagyon hiányzol, Mindenem...”

Reménykednek, hogy tavasszal ismét találkozni fognak. Ha ugyan felviszi valaki a fővárosba az öreget. Azokban az időkben már volt autó minden családban. Anyánkat azonban még Miklós temetésére se vitte le Arácsra senki. Ezt a kegyetlenséget nehéz megérteni. Ő maga is csak egy félmondatban említette meg.

A temetés november elején volt. Amikor tavasszal hazalátogattam, első utunk a Balatonhoz vezetett. Anyám nagy csokor orgonát kötött, az orgona volt – mondta – a kedvenc virága Miklós bácsinak. A sírt könnyen megtaláltuk. Anya nem szólt egy szót sem egész út alatt.

Emlékszem, ültünk a két orgonabokor – a lila és a dupla fehér – sűrű illatában. Ma már ezeket is kitépték a rokonok. Nincsen többé orgona anyám ablaka alatt.

*

Népes családja lett, ahogy múltak az évek. Hét unoka, tizenöt dédunoka. Nem volt szerencséje velük. A gyerekek több mint a fele külföldön élt, alig ismerte őket. Megtett mindent, hogy ne szakadjon meg közöttük a kapcsolat, minden karácsonyra küldött nekik egy meséskönyvekkal és társasjátékokkal megtömött ajándécsomagot. Költséges vállalkozás volt, és jórészt fölösleges. A társasjátékokkal senki se játszott, és senki se tudta elolvasni a magyar meséskönyveket. A legkisebbik, a trópusi unoka hozott neki egy kis kerek hamutálcát. *Te quiero, abuelita!* Szeretlek, nagyanyácska! – áll rajta a felirat. Ezt a tálcácskát ott tartotta az asztalán, alatta, egy képen, delfinekkal úszik a trópusi gyerek. Ezt gyakran elnézegette: a kis unokáját szájon csókolják a delfinek!

A francia részlegtől egy karácsonyi lapot őrzött, amiből – ha kinyitotta az ember – a Gingle bell zenéje áradt, és aláírta mind a három francia gyerek.

Azok, akik itthon éltek, ritkán látogatták. Igaz, hogy volt néha egy-egy kerti ünnep, bográcsgulyás vagy halsütés, de a házmesterlakásba nem járt be senki hozzá. Sem az unokákat, sem a dédunokákat nem sikerült rábeszélni, hogy nyelveket tanuljanak. Akik pedig fölötté, az emeleten éltek, nem szajkózták csak a szüleik szövegét. Azt, hogy ők fogják örökölni a lakását, és ha lehet, minél előbb...

A nagymamasághoz nem volt talán hajlama, de hát, mint látjuk, nem adatott meg hozzá a lehetősége sem.

Az én könyveim mindvégig ott voltak a polcán. Hogy elolvasta-e őket, nem tudom. Ezt soha nem árulta el nekem. Versek és próza, magyar és francia nyelvű kötetek. Közöttük két olyan írás, ami már évtizedek óta nem volt meg nekem. Az egyik a svájci Paon Galéria meghívója, 1985. június 8.: „Az író bemutatja honfitársa, a freiburgi Layos Mayor”.

A másik igazi gyöngyszem. A portoricói egyetem kísérleti színháza a múlt század hatvanas éveiben bemutatta Claude-André Puget, a sikeres bulvárszerző háromfelvonásos darabját, a „Boldog napokat”. A rendező a magyar Des Echerolles Sándor, és francia feleségem, Colette játssza a főszerepet. Colette! Micsoda boldog idők! Vannak ilyen megrendítő véletlenek.

Anyánk kislány koráról – ezzel kellett volna kezdenem – sok repeszek szagatta kecskés és kutyás kép maradt. A sashegyi kertből akkor még Újpesttől Csepelig az egész várost belátta az ember, és lajtos kocsival járt fel a telepésekhez a donauwasseres. Anyánk makacs, durcás kis nő benyomását kelti ezeken a régi képeken. Férfiak között nő fel, vadászni, teniszezni jár, egy szép lány, aki a jelek szerint ritkán mosolyog.

Később, az ötvenes években, érdekes, mosolygósabbá válnak a képek. Kalauz egyenruhában, táskával a nyakában, anyánk büszkén, vidáman mosolyog. Csakúgy, mint a kislánykori elsőn, az utolsó képen is az ölében kutya van. Ezúttal a Foltos, egy hamis, harapós állat, aki anya halála után világgá szaladt.

Végül pedig itt van az én március 4-i levelem. A hónap végére otthon leszek! – ígérem lelkesen. Huszonkilencedikére szólt a repülőjegyem. Nem tudta kívánni. Öt nappal az indulásom előtt szólalt meg az ominózus hajnali telefon.

Ez anyám ládikója. Nem az „öröm tengere” lett számára az élet, amint azt az emlékkönyvébe írta Irène Coulon. De mindvégig megmaradt benne, amit a másik osztálytárs, Szabó Lily tizenkét éves korában észrevett: az ambíció és az idealizmus. Csak a bejegyzés második fele nem vált valóra: az, hogy „maradj ilyen, és mindenki szeretni fog”.

Utolsó napjait egy apró, szürke táskarádió társaságában élte le. A füléhez szorította még az ágyban is. Hallgatta, akár csak kislány korában, a most is, megint csak háborús híreket.

Kipróbálok, bekapcsolom, és hirtelen megszólal valahol az úrben egy félnék női hang. Olasz lenne, vagy portugál? Nem hallom tisztán. Mint ahogy anyám segélykiáltását sem hallottam soha meg.

TŐZSÉR ÁRPÁD

Guzla*

Három ajtó védi,
Alszik Deli Markó,
Acélszabljája is őrzi:
A negyedik ajtó.

Álma tengermély, és
Mint a remény, sűrű,
Megy hozzá holt menyasszonya,
Kezén három gyűrű.

Aranyból az egyik,
Vasból van a másik,
Színezüstből a harmadik,
Mindhárom elvásik.

Hiába próbálja
A leány a zárat,
Nem nyitja azt ki leánykéz,
Se átok, se bánat.

Alszik Deli Markó,
Mulat a lány átkán:
Nem kell nekem pokolcsókod,
Túlvilági mátkám!

Akkor kelek föl majd,
Ha a Rijekában
Szabljám és te, Margarétám
Vérben fürdünk hárman.

* Készültek a Magyar Oktatási és Kulturális Minisztérium Székely János Ösztöndíjpályázatának támogatásával.

*Sír-jajong a guzla,
Zárva Markó sírja.
Akkor ébredek föl, majd ha
Mérimée megírja.*

Utazások vörös kocsikon

*Minden baleseted totális volt. Család,
hátszág nélkül iszonyú bátorság ám
az autókázás! De egyre nőtt benne az önrész.
Egyenes arányban magányod entrópiájával.*

*Által például nővéred sírjánál. Privatizálták,
mármint a sírt, rajta az új név: Késő Fáni.
A vörös kocsi fekete lovai sír batárjába fogva!
Éljen a nekrofilia! – szólt be valaki tompán.*

*Első kocsidban, a vörös fiatban hárman ültetek.
Kocsiban? Kocsin? Egyetlen helyragban
fél évszázad. Amazt (az -n ragos kocsit)
a Rimába ragadták a megvadult agyvelő-lovak.*

*Emezt te vezetted, benne az asztigmatikus
szemű fotós, s a néprajzos nő, szintén vörösben.
Arany érettségi találkozóra igyekeztetek.
Eco szemével láttad a megnyúlt fákat.*

SZEPESI ATTILA

Rózsabogarak

*Bodza-virágon
összeragadt
párba fonódó
zöld bogarak.*

*Fénylő testük
nászba forr,
rebben alattuk a
sűrű bokor.*

*Hajló ágba
a szél belekap -
lepke csodálja
mámorukat*

*s fátyol-szárnyon
fénybe vesző
tovacikázó
szitakötő.*

*Száll csivitelve
fecskecsapat,
bodzavirágba
a szél belekap.*

*Zöld liget éke,
rózsabogár –
rebben az egyik
és tovaszáll.*

Schéner Miska virágai

*Kornyadnak egy bokályban
emberfejű virágok,
a Három kalap-mester
piktorkedvére várók.*

*Egyik szőrmók kucséber,
másik tündérleányka,
bókol ez hervadozva,
virul az napra tárva.*

*Nem tudják, mi a belbecs,
elég nekik a külsín,
fakó holdviolára
kacsingat a kökörcsin.*

*A szélfűjt napraforgó
kedve kissé borongó,
de rákacag a mályva
és táncol az iringó.*

*A ciklámen leguggol
imbolygó szeder árnyán,
álmában a komócsin
tulipán lesz – kiráylány.*

*Öreg mamó a porcsin,
kajla legény a zsályá,
irigykednek a réten
kéklő búzavirágra.*

*A tüskés tearózsa
szirmát hullongva ejti,
pipacs búsul magában,
mert nem bámulja senki.*

Bolondóra

*Ez itten a törvényszék,
fontos, mint az árnyékszék:
benne tenger tótumfaktum,
minden szava tisztesség.*

*Ez meg itt a bolondház,
sárgább, mint a bordélyház:
kerge bolondra kontráz
skizofrén és szex-tornász.*

*Odébb meg a bankfiók,
véren-szerzett milliók;
benne pénzét fialtatja
ezer ádáz dilipók.*

*Arrább van a zálogház,
kuncsaftja is százszor száz,
mellette a rendőrség,
éhkopp ott a vendégség.*

*Ez itten az Opera,
cifra zenepalota:
fényes dáma jár oda,
hordónyi a tompora.*

*Állatkertben vadmacskák,
dzsungel-járó bős besték:
ordasságuk álltság,
álnokságuk emberség.*

*Ott az Akadémia,
masszív, mint a kártyavár:
mindentudó fiaiba
a lélek is hálni jár.*

*Emez meg a mészárszék:
véres bordák, sült tarják,
nyárson-forgó bús csirkék,
kampón függő vén marhák.*

*Cifra-tornyos Parlament,
kornyad benne csupa szent:
zsebben dús, de szíve vérzik,
míg a honért libabőrzik.*

*Egyedem-begyedem,
főiskola, egyetem:
vadkan ott a vizsgabiztos –
verje meg a Jézus Krisztus!*

*Indóház, kávéház,
árvaház és szívkörház,
múzeum-lelt ávé-ház,
levitézlett filmszínház.*

*Az meg ott az imaház,
sóvár lelket cicomáz,
odébb meg a hullaház,
hol az emlék citeráz.*

*Mellette a temető:
éternitást lehelő
művirágos cinterem,
vakond-bújta mély verem.*

HORVÁTH PÉTER

Bogárvérrel

FORGÁCSOK EGY FAKERESZTRŐL

Simonyi Imre emlékének

Ahogy az apátúr meghagyta, rendszeresen járok híreket vadászni a városi misére. Komoly feladat ez, kívülem senki nem volna rá alkalmas. A barátokra nem lehet titkot bízni, ha felhajtanak egy-két kupica pálinkát, megered a nyelvük, mindent kibeszélnek. Senkinek nem szabad tudnia, hogy az apátúr gyűjti a városi híreket. Szeretné a kolostor szekerének rúdját arra fordítani, amerre tágabb jövője nyílna a rendháznak. Szent törekvése, hogy a mi ebek harmincadján pusztuló Katalin templomunkat rendbe hozassa az ingatag selmeci lelkek bátorítására és üdvösségére.

– Ha a mi egyházunk megint ragyogóbb lesz a plébániánál, a hívek többsége ismét a mi segítségünkkel gyakorolhatja a hitet. Ezért kell megtennünk mindent, amit lehet, sőt még azt is, amit nem! – magyarázta, kissé talányosan, nekem. – A városban félik a papokat, a szerzetes testvérektől is tartanak. Mindenkinek van takargatni való, kisebb-nagyobb vétke. Ha egy reverendát vagy csuhát meglátanak, meggondolják, miképpen, s miről szóljanak. Pedig ismernünk kell a szándékaikat, tudnunk kell, ki kivel tart, hova húz, mit tervez. Tőled nem tart senki. Ferde képed és nyúlszájad miatt félkegyelműnek vélnek, pedig több eszed van, mint a legtöbbjüknek.

Mélyen elpirultam. Jólesett, hogy dicsér.

– De ne szemezgess a hírek közt! – intett. – Tartsd meg magadnak a véleményedet, arra nem vagyok kíváncsi. Bármit hallasz, mindent mondj el nekem! Majd én megtalálom a pelyva közt az ocsút, s eldöntöm, mi a fontos, mi nem. Legyél az én mindent halló fülem!

Felelősségteli, komoly megbízatásom ez. Senki nem tud róla. Az apátúr megeskett, hogy nem kérkedek, nem dicsekszem vele. Pedig szívesen a képébe vágnam némelyik fráternek, mikor megvetően vigyorognak a ferde képembe:

– Szaladj, hozz egy kanyarfúrót, lüke!

– Menj, kérdezd meg Xavér testvért, nem vagyok-e nála!

– Takarítsd ki a cellámat, Nyuszi, de hordd ki a lábszagomat is, vederrel!

Ha csak sejtenék a feladatomat, másképp néznének rám! Tisztelnének és irigyelnének. Igyekszem híven teljesíteni titkos megbízatásomat, de sajnós a temp-

lomban nemigen tudok azokkal vegyülni, akikkel kellene. A ringburgerek és egyéb városi előkelőségek – úgymint a bíró, a jegyző, a kémlész, a kamaragróf főmegbízottja, a céhmesterek és a gazdag kereskedők – mind az első padsorokban ülnek. Nagytekintélyű, fontos emberek, legtöbbszörnek kis réztábla jelöli a helyét, oda más nem ülhet. Csak egymás közt diskurálnak. Hiába próbálok előre furakodni az oldalhajóban, hogy az első padsorok melletti oszlophoz húzódom, kifülem őket, nem hallom, mit puszognak. Pedig van puszogás, nemcsak ott, hátrább is. Akiknek nem jár vagy nem jut ülőhely, azok a padsorok mögött hemzsegek egymás nyakába hágyva, vagy az oldalhajókba szorulva nyújtogatják a nyakukat, hogy láthassák az oltárt, s rajta a szentséget. Többszörre tömve van a templom, pedig a plébános és a kanonokok latinul miséznek, csak a példabeszédet szavalják magyarul, németül vagy szlávul.

– A Katalin templomban majd másképpen lesz! – mondja az apátúr. – Mindent meg kell tennünk, hogy Krisztus igéit eljuttassuk minden koszos fülbe. Amit nem ért az ember, arra nemigen figyel. Aki nem figyel a mise szent igéire, annak nemcsak az esze jár máshol, de a szíve se nyílik meg. Márpedig az Úrnak gondja volna minden egyes szívre. Mint ahogyan a szívnek is szüksége van az Ő szeretetére és könyörületére.

Senki nem tud az apátúrnál szebben beszélni. Ha őt hallgatom, csöndesül a vérem, nem gondolok múlttal, jövővel, nem bánt, hogy a testvérek lenéznek, megnyugszom sorsomban, s büszkeség tölt el, amiért őt szolgálhatom. Igyekszem hát, hogy egyes bizalmára méltó legyek. Hallgatók, fülelek.

Amíg nem szólal meg az orgona, zsong a templom, mintha korecsma volna. A hátul s oldalt nyüzsgő céhlegények, segédek, küldöncök, inasok, bányászok és egyéb nincstelen suhancok főként lányokról és pénzről beszéltek. Gyaknak ezek, mint a nyulak, szokta mondogatni Pelbárt a kolostorban, s ilyenkor irigy fény lobban sárga szemében, mintha szívesebben lenne maga is szénporos mellkasú bányász vagy karsú lábú inas, nem pedig a kolostor felkent, kövér pátere. Nem tudom, igaza lehet-e. Ha csak a fele valós volna a legények dicsekvéseiknek, Selmecen nem akadna szűzlány, csak kényes kurvacsek. Pedig a leányok, akik jobbra a karzatról figyelik a misét, ájtatos orcával, kimosakodva, fehérbe öltözve ilatoznak odafent, mint a falra festett angyalok ártatlan serege. Nem szabad hinni a suhancok hányaveti, malac, dicsekvő meséinek. Amit a pénzről mondanak, abban többször igazuk lehet. Az aranyat egyre rosszabbul váltják városszerte, kevesebb árut kapni érte. A mesterek fogukhoz verik a garast, visszatartják a segédek, inasok bérét, az adósok rosszul fizetnek. A kolostor bevételei is csökkennek. Munka is mintha kevesebb akadna. Kevesebb ház épül, mint tavaly tavasszal, ritkábban indulnak Krakó felé az ércszállító ökrösszekerek, a hetivásárokon kevesebb a termény és az áru. Új ruhához való posztót, vásznat, selymet is kevesebbet adnak és vesznek. Azt mondják, a király nagybeteg. Mindenki nyugtalan, mi lesz, hogyan lesz, ha átadja fenséges lelkét a Teremtőnek. Vajon az utódja megtartja-e

Selmecet szabad királyi városnak, vagy megfoszt minket a kiváltságainktól? Vagy ha az utódlás nem lenne törvényes – és könnyen megeshet, hogy nem lesz az –, s ha a trónért háború törne ki, az vajon emelkedést, hanyatlást, vagy netán pusztulást hozna Selmecre? Sokan úgy vélik, csatlakoznunk kellett volna a bányavárosi ligához, amelyet három éve Gölnic, Szomolnok, Lassúpatak, Rudabánya, Jászó, Telki, Rozsnyóbánya és Igló alkotott. Ezek mentesültek bizonyos adók alól, amelyek Selmecet és környékét keményen sújtják. Bárhogy forduljon az ország sorsa, a liga akkor is erősebb lesz, mint a magára maradott városok. Mások szerint Thurzó úr barátságát kellene keresnünk, ő nemcsak Mátyás udvarába bejáratos, de jó viszonyt ápol az itáliai Fugger bankházzal, a császári udvarnál is vannak barátai, a lengyel Kázmér király meg egyenesen a puszipajtása! Mivel a rezet a sziléziai kohókba szállítjuk, Thurzó úr segíthetne az olvasztásért alacsonyabb árat kialakítani, vagy drágábban adhatná el az ércünket. Arról nem beszélve, hogy ha pénzzel is megsegítené a bányaművelést minálunk, mint ahogyan azt Körmöcön tette és teszi, bányászaink mélyebbre juthatnának a hegy gyomrába, ott több az érc, mint feljebb. Jövedelmezőbb lehetne a kitermelés. A bányászok szerint mindegy, kié a bánya, attól az ő bérük nem lesz magasabb, újabban azt is cédulában kapják, ami maga a gyalázat, s erről biztos, hogy Thurzó úr is tehet, hiszen semmi nem érdekli, csak a maga haszna. Meglehet – tette hozzá egy elkésett tárnayember, aki nem tudta előbbre verekedni magát köztünk, ezért mérgében le-torkollta a fecsegő vajúrokat és csilléseket –, de ha valaki ért a műveléshez, az éppen maga Thurzó úr volna, hogy a fene egye meg!

Hitről, egyházzal nem sok szó esik. A plébániatemplom hívei közül csak a szegényebbek keresik fel olykor az ispotály kápolnáját, ahol az apátúr szokott misézni. A ringburgerek közül egy se fordul ott meg, kivéve olyankor, ha valamely távoli rokonát gyógyítja Xavér testvér, a kolostor és az ispotály tudós felcsere. Ez ritkán történik, a városi orvosok házhoz mennek, bár nagy ünnepeken és vásárnapokon a piactér sarkában felállított sátraikban is fogadnak beteget. Sebet varrnak, fogat húznak, ficamot tesznek helyre.

Martha Lindenfeld mindegyik doktorral jó viszonyt ápol, gyakran rendelnek tőle főzetet, kenetet. Neki eldicsekedtem az apátúrtól kapott feladatommal. Ő az egyetlen, aki becsül, s talán szeret is engem.

– Spion vagy, Nyulacska? – vágott felém mindent látó, sötét tekintetével.

– Hogy mondhatasz ilyet? – sértődtem meg. – Hat éve lakom a kolostorban! Kosztot, kvártélyt kapok. A barátok kedvelnek! – lódítottam. – Hogyne szolgál-nám meg! Mindent az apátúrnak köszönhetek.

– Nem a Jóistennek?

Marthával nehéz vitatkozni. Esze éles, nyelve kegyetlen.

– Egyébként igazad van – szólalt meg később. – Az a te apátod... – kereste a szót, s meglelte: – nem rossz ember. Fiatal korában szemrevaló is volt.

– Ismerted? – ámultam.

– Úgy volt, hogy elvesz – felelte odavetve, mintha nem volna semmi jelentősége. – Szent Iván napjára terveztük az esküvőt. – folytatta. – Mikor is? Idestova harminc esztendeje. Karácsony táján mozdult meg a hegy, mindenüket maga alá temetve. Apja, anyja eltűnt a többivel, akiket a föld elnyelt. Húsvét napján lépett be a rendbe... Azóta nem beszéltem vele.

– Nahát! – tátottam a számat. – Ez aztán...! Sose hittem volna, hogy az apát-úr... És hogy éppen veled?!

– Erről senkinek se! – pördült meg formás sarkán. – Hallod? Ha eljár a szád, kimetszem a nyelved!

– Miért, hát nem tudják? – tátottam a számat. – Nem emlékeznek a jegyességetekre? Van a városban elég koros ember...

– Senki nem tud róla – felelte Martha. – Nem vertük nagydobra. Nem lett kihirdetve.

Nem tudtam napirendre térni a hír fölött. Hiszen az rendjén van, hogy én magam lányokról álmodom, s olykor azt képzelem, hogy szerelmes vagyok Pre-gitzer Dorkába. Kora tavasz óta szememben az ő képével alszom el, azzal is ébred-dek. Elképzelem, miként ölelne meg, miként ölelném meg. Engem nem köt a re-gula, százszor meggondolnám, hogy nőtlenségi fogadalmat tegyek. Azt is megér-tem, hogy egynémely barátok olykor megtévednek, s ha egy-egy özvegyasszony behívja őket csupor kecsketejre, hát nem csak a kecskét fejik meg... De hogy a legszentebb ember, akit valaha ismertem...! Minden gondolata Istené, s a ko-lostoré. Hogy ez a bölcs, higgadt, rendíthetetlen öregember... Soha nem gondol-tam arra, hogy ő is volt siheder.

– Nem is keresett meg? – kérdeztem Martha Lindenfeldet.

– Miért keresett volna?

– Hiszen, ha szeretett... Vagy nem szeretett?

– Mégiscsak spion vagy! Úgy faggatózol, mint spiclik a kocsmában!

– Ne sértegezz, néném! – kukorékoltam. – Tudod, hogy sose ártanék neked!

Belekotort az üstje alatt pislákoló tűzbe.

– Senki nem láthat a másik szívébe.

Hallgattunk egy verset.

– Eredj, hozz néhány hasáb fát! – mordult rám. – Ha nincs, ott a fejsze a fé-szerben, a farakás mellett!

Bal kézzel hasítottam a tuskókat. Sokat gyakorolok a balkezemmel, mióta a job-bom három ujját a felcser lemetszette. Bal karom már régóta erősebb, de kezem még ügyetlen. Nem értem, hogy van ez. Kara kovács, a barátom, születésétől fog-va balkezes. Akkora marka van, mint egy péklapát. Mégis képes a cérnát befűzni a tűbe. Én meg hiába egzecérozatom, csak nem akar úgy működni a balom, mint a másik, régen.

– Mi van, az egész erdőt kivágtad?

Megraktam a tüzet.

– Ne tegyél rá annyit, kifut a lé!

Semmi nem elég jó neki, bárhoggy igyekszem.

– Aztán mire kíváncsi az a szent ember? – fürkészt. – Mit kell jelentened? Ne félj, tőlem senki nem tudja meg.

Igaz, másokkal nem túl beszédes, csak engem tüntet ki a bizalmával és a lefejtésével, mióta ismer, márpedig mióta az eszemet tudom, azóta fogad nyitott ajtóval, megetet, megitat, korhol, dorgál, s ha ritkán is, de dicsérget. Ő az egyetlen, aki mindent tud rólam. Apránként megmutattam neki a teljes bogárgyűjtésményemet. Ő nem borzad tőlük, nem fintorog, nem nevez bolondnak, amiért gyűjtöm őket. A legtöbb rovar nevét tőle tudtam meg.

– Én segítettelek világra! – mesélte egyszer. – Anyád meg én úgy voltunk, mint a testvérek. Én beszéltem, ő hallgatott. Ritkán sírt, ritkán nevetett. Akkor se jajdult fel, amikor szült. Pedig farral jöttél, szőrös volt a segged.

– Mesélj az anyámról! – kértem akkor.

– Nem mesélek – mondta.

Most én hallgattam. Igaza van az apátúrnak, a tudás, hatalom. Akinek titka van, fontos ember. Odorics Vilmos, a jegyző írnoka szintén a titkainak köszönheti friss népszerűségét. Egy-egy tanácsülés után tucatnyian hívják sörre, borra, csak mondaná el hamar, mit határoztak odabent az urak. Ha királyi követ jön, s megszáll a felsővárosi fogadóban, egész udvartartás zsongja körül, hátha kihúznak belőle valamit, még mielőtt kidobolnák a királyi rendeletet. Üres kocsin jön, de amikor elmegy, alig bír a lova a megrakott szekérral. A pápai legátust a plébánia és a kolostor egyként elhalmozza ajándékokkal, amikor érkezik, még a hivatalos fogadás előtt. A hír – hatalom. A titok fontossá tesz. Martha mégis úgy tett, mintha ott se lennék. Felém se pislantott.

Nem sokáig bírtam.

– Az apátúr szerint a király nagybeteg – suttoztam. – Ha meghal, Selmeceen nagy változások lesznek!

– Nem kell szent bölcsesség ahhoz, hogy belássuk ezt – felelte Martha. – Meghalt a király, éljen a király. Mindig így megy. Ha meghal a kegyetlen, nekünk csak jobb lehet.

– Már hogy...? – dadogtam. – Ki a kegyetlen?

– Mathias Rex! – Sűrű kotyvalékot öntött a tűzön fortyogó üstbe. – Mindent a nápolyi szuka kedvére tesz. Mondják, az udvarban már csak taljánul beszélnek. Mindenki olasz ott, Beatrix retyerutyája. Nézd csak meg! Talán nem Estei Hippolit ült Esztergomban az érseki székbe? Az a Galeottó meg, vagy hogy hívják a fő talpnyaló talját, aki minden jeles napra újabb költeménnyel ajnározza a királyt, mit gondolsz, őkelme miből gazdagodott meg? Miből telik neki, hogy ide-oda furikázzon Róma és Buda közt, évente többször is, a barátjával, bizonyos Bonfini nevűvel? Meg a csillagjósok és egyéb kuruzslók, nyalonc ingyenélők... Temérdek pénzbe kerülnek. Csupa fényűzés, felesleges flanc. A híres Corvinák egyetlen

könyve többre van, mint amit én egész életemben megkeresek. Aztán mit érnek? Körömpiszoknyit se.

– Hogy mondhatasz ilyet? – szörnyülködtem. – Nem is tudsz olvasni!

– Ezt meg honnan veszed?

– Miért? Tudsz? – ámultam.

– A latin szót nem értem. De a füves könyvem... amit húsz éve vezetek... Azt magyarul írom. Bárki elolvashatja majd... Már ha akad, akit érdekelne...

– Egem érdekel! – buzgólkodtam.

– Téged...! – legyintett. – Mi nem érdekel téged?

– Minden – bólintottam.

– A minden, az semmi – mondta erre Martha. – Nesze – nyújtott át egy viaszszal lepecsételt tégelyt. – Add az apátodnak. Jó a köszvényére.

– Honnan tudod, hogy podagrája van? Hiszen nem is mondtam.

– Nem kell ahhoz örökké fülelni, hogy egyet-mást megtudjon az ember. Na, szedd a lábad, mindjárt itt az este.

Nem említettem az apátúrnak, amit Marthától hallottam.

Minden egyebet igen.

– Romlik a pénz? – bosszankodott. – Mindenki tudja! Kevés ércet ad a hegy? Évek óta így van. Űzekednek. Na és? Hiszen ha nálam gyónnának...! – sóhajtott.

– Bocsáss meg, apátúr – sápadtam a szóra –, én úgy tudom, hogy a gyónási titok...

– Persze, persze! – legyintett ingerülten. – Egyik fülelembe, a másikon ki. De azért közben... gondolkodni lehet.

Megrettentem.

Nem mintha pap akarnék lenni... Bár nem volna ellenemre, ha felszentelnének. Andreas testvér lehetne a nevem, beírnának a kolostor nagykönyvébe, egész porcióra. Külön cellám lenne, új csuhám, lábbelim, saját pléhtányérom... Tőlem kérnének tanácsot az alsóvárosbeliek, s néha meggyónnák nekem a bűneiket... Sokfelé hallottam, hogy a plébánia papjai pletykások, haszonlesők, kedvelik a pompát, a semmittevést, s ezer módon visszaélnék a hívek bizalmával. Igaz, hogy a szerzetesek meg részegesek, de legalább őszintén hiszik az Istent, és szerényen, dologgal élnek. S most az apátúr, akit Krisztus után fiaként szeretek, azt mondja... *gondolkodni lehet*. Szerelmes Istenem!

– Nézz rám! – parancsolta. – Mi jár a fejedben?

– Semmi! – mekegtem.

– Úgy látom, eljött az ideje, hogy egynémely dologban felvilágosítsalak. Évek óta figyellek. Tudatlan tuskóként kerültél ide. Megtanultál olvasni, írni, ellested a latint, érted a németet, a szlávot... Randa vagy, de fog a fejed. Hasonlítasz hozzám: semmit nem felejtész. Pedig a felejtés tudománya nagy adomány. Aki nem felejt, bolond lesz. Persze, tudni kell, mit felejtessen el, s mit őrizzen meg elméjében és szívében az ember. A mi dolgunk, itt a kolostorban, őrizni és hirdetni a hi-

tet. Ehhez erősnek kell lennünk. Mi módon, mindegy. – Éles szemmel figyelt. Pislogni se mertem. – Nem lehet mindenki bűntelen – mondta. – Krisztus magára vállalta minden vétkünket. – Hideg és mozdulatlan volt a szeme, mint a kövek a bányató mellett. – Ha egész életünkkel követni akarjuk, időnként nekünk is bűnbe kell esnünk, mások helyett. Érted?

– Igen. Nem.

– Jól van, felejtsd el! – legyintett. – Túlbecsültelek.

Sokat gondolkoztam később ezen a beszélgetésen. Azt mondta, hasonlítok hozzá. Hacsak félig igaz, akkor is hatalmas tisztesség. Mindent el kell kövessek, hogy méltó legyek e hasonlatosságra. Isten segítségével minden sikerülhet. De ki vagyok én, hogy mások bűnét magamra vegyem? Vagy – ami még ennél is szörnyűbb teher lehet, pedig az apátúr, ha jól értettem, ilyesmire célzott – hogy szándékosan bűnt kövessek el, mások helyett? Hogy értsem ezt? Lopkodjak a zsebmetszők helyett? Kurválokodjak, mint a szajhák a lupanarban? Sose tennék ilyet. Soha életemben nem ártottam a légynek se. Nem igaz. Kölyökkoromban ezernyi bogárnak vettem vérét, szárnyukat, lábukat téptem, megnyitottam a potrohukat, kettészeltem a fejüket, hogy a lelküket megleljem. De hát a bogárnak nincsen lelke.

Martha azt mondta: spion vagyok. Nem mondta, kérdezte. De hát a kérdés is állít valamit, ha nem is egyenesen. Áruló volnék, mint Júdás? Nem Krisztust árulom el, nem is a hitet. Nem a kolostort és nem az apáturat. Csakugyan árulás volna híreket szerezni azzal, hogy az ember fülel? Nem fogok ezen töprengeni, mert nem alszom jól, s ha nem alszom ki magam, másnap gyenge leszek. Márpedig nekem erősnek kell lennem, ahogy az apátúr mondta. Erősebbnek, mint az egészségeseeknek, szépeknek, épeknek.

*

Vaklárma volt, hogy a király beteg. Elültek az erről szóló hírek. A nagy építkezés – erről még nem is szóltam – a végéhez közeledett. Új, emeletes ház épült fel a Ringen, odaköltözik a városi tanács és a bányafelügyelő. Szép lett az épület, ablakai üvegezettek. Az ülésterem belső berendezésének javát a régi házból mentették át a mesterek, s azt pótolták ki újabb padokkal, s a mennyezetig érő, hatalmas, faragott faliszekrényekkel. A takácsok céhe fejének nagy szövőszékén elkészült az órás faliszőnyeg, amelyen idestova két éve dolgoztak. Azt mondják, királyi vadászatot ábrázol a kárpit, Mátyás király öli rajta, középütt, a vadkant. Körötte udvari vitézek, dárdákkal, karddal, mind lovon ülnek, hátasaik hasa alatt kopók nyargalnak. Beatrix királyné is látható a képen, udvarhölgyei közt, kissé távolabb. Azt mondják, többször járt nálunk, látogatóban, én nem emlékszem erre, igencsak kiskölyök lehettem. Pozsonyban gyakran időzik a királyi pár, azt tudom. Bécs felé menet mindig ott szállnak meg. Beatrixnak gyakran küld ajándékot a város. Meseszép ruhákat, hímzett, gyönggyel varrott kendőt, ezüst topánkákat. A kolostor könyvet küldött neki. A szent Domonkos cselekedeteit elbeszélő

művet Johannes testvér másolta, s kötötte bőrbe. A könyv néhány oldala az én kezem nyomát is őrzi. Sokak szerint Beatrix fejére száll majd Mátyás koronája.

Pregitzer úr mást mond. Nagy szerencsém volt ezzel. Kint ödögtem a templomkertben, néztem, ahogy a céhlegények kavicsot dobálnak a százéves hárs tövébe. Pénzben játszottak, minden kavics fél rézpénznek számít. Aki közelebb tudja hajítani kövét a hárs tövéhez, megkapja a többi. Újabban minden mise előtt ezzel szórakoznak. A templom már majdnem megtelt, harmadszor kongatott a harang. Sietve érkeztek a későn jövő népek. Futóban köszöntötték egymást, s a templomlépcsőn kéregető koldusokkal mit sem törődve besiettek a templomba. A Pregitzer család is késve érkezett. Dorka az anyja mellett lépdelt, mögöttük, kissé lemaradva Pregitzer úr közeledett egy idegennel. Meg-megtorpanva vitáztak. Dorka anyja hátra fordult:

– Elkésünk, Lóri!

Elnevetttem magam. Mulatságos volt, hogy az asszony Lórinak becézi azt a robusztus embert.

– Menjetelek előre! – intett nekik Pregitzer. – Ti is kotorjatok innen! – mordult a kavicsal játszó céhlegényekre. Azok felkapdosták a köveiket, s tisztelettudóan hajbókolva behátráltak a templomba. Mentem volna én is, hogy Dorka közelebe férkőzhessenek, s legalább az illatát beszívjam, ha már szót váltani nem merek vele, de a gúnyám beakadt egy ágba, s az ág nem eresztett.

– Minden tisztelem az övé, de voksom a fattyúé lesz! – mormogta fojtottan Pregitzer.

– Jól meggondoltad? – kérdezte az idegen.

Megszabadítottam magam az ág fogságából, de nem léptem ki a fa mögül.

– A király újból kinyilvánította, hogy akarata szerint Corvin János legyen az utódja! – mondotta Pregitzer. – Én őt pártolom, ha kell, az egész város ellenében. Húszezer arany-forinttal fogom támogatni. Cserébe azt várom, hogy mint Thurzót Mátyás király, János úr engem báróvá tegyen.

– Ez az utolsó szavad? – kérdezte az idegen.

– Igen. Megviheted.

Azzal elváltak. Az idegen lesietett a dombról, Pregitzer úr beviharzott a templomba. Én nem mentem be, futottam haza az ellesett hírral.

– Ügyes vagy, Nyulacska! – nyugtázta szavam az apátúr. – Felettébb érdekes! – tűnődött. – Húszezer arany hatalmas összeg. Alkalmasint Pregitzer Lóránt úr teljes vagyona lehet. Ha elveszíti, semmiye nem marad.

Beleborzongtam. Hiszen ha addig nem adják férjhez, Pregitzer Dorottyá földönfutó lehet! Mintha a gondolataimban olvasott volna, az apátúr ismét megszólalt:

– Nem eszik olyan forrón a kását, mint ahogyan főzik. Pregitzer okos, higgadt ember. Bizonyára több vasat tart a tűzben. Ugyanezt megüzenhette Miksa császárnak is meg a királynénak. Az ígéret szép szó, kérdés, hogy megtartják-e.

Tátottam a számat. Sose hittem volna, hogy a selmeciek csak úgy üzengetnek királynak, császárnak.

– Erről végképp hallgass! – intett az apátúr.

– Néma leszek – ígértem.

Jókedvem volt aznap. Madarat lehetett volna fogatni velem.

– Minek örülsz, Nyuszi? – ugrattak a novíciusok. – A farkad kivirágzott?

Nem jártak az igazságtól messze. Elgondoltam, mit tennék, ha Dorka minde-
nét elveszítené, s leggazdagabból a város legszegényebb lányává válna. Itt hagy-
nám a kolostort – Isten bocsássa meg! –, s bekéredzkednék Dorkával Martha
Lindenfeld házába. Ott élnék hármásban, azután kettesben, míg a gyermekeink
meg nem születnek. Ki tudja, lehet, hogy az Úristen valóban efféle tervet forgat
a fejében velem kapcsolatban. Bár ahhoz, hogy füvekkel házaljak, kenetet koty-
vasszak, bájitalt főzzek, nem kellett volna megtanuljak írni, számolni, márpedig
e témérdek tudásra sose tehettem volna szert az Úr segedelme nélkül. A mezőt
járva nem lenne szükségem a nyelvek ismeretére, mint ahogyan a katekizmusban
való jártasságom is egész felesleges volna. Titok. Isten minden gondolata rejtve
van előlünk. Nem véletlenül tanítja az Írás: ne gondoskodj a holnap dolgai felől,
gondnak elég a mai nap. Mi mégis szüntelen a jövőt fürkésszük: mi lesz, hogyan
lesz?

Kicsámpáztam a nagyrétre, hanyatt dobtam magamat a zöldben. Karomat ki-
tártam, mintha oda lennék szegezve a mező közepére. Lehunytam a szemem, s
erősen füleltem, szólít-e az Isten. A távolban rigók füttyögtek, cinke hangja zen-
gett. Az Orleansi Szűz is mezőn hallotta meg a harangokat, melyekkel az Úristen
elszólította, hogy Franciahon első katonája legyen. Méhek keringtek fölöttem,
döngicsélve. Szűz Máriának angyal jelentette, milyen sorsra választotta ki az Is-
ten. Tudom, hogy én nem vagyok olyan fontos személyiség, hogy az Úr egy sze-
ráfját küldje el értem, Szent Péter se fog odafent külön harangozni nekem, de ha
a fülemben most egy tücsök belebújna, s belesúgná: – Igen! –, örömeiben talán
megállna a szívem. Még szerencse, hogy nem várhatok ilyen egyértelmű, határo-
zott jelet. De mi volna akkor, gondoltam, ha csukott szemmel hasra hengered-
nék, orromat befűrnám a földbe, s ha szememet felnyitva, mondjuk egy bodobá-
csot pillantanék meg...? Nem, az nem volna jel. Bodobács sok van. Hanem ha egy
ritka fajta, mondjuk egy skarlátbogár vagy egy kerekvállú állas, esetleg egy négy-
púpú karmos bukkanna a szemem elé...! Behunyt szemmel nekikészültem, hogy
hasra hengeredjek, amikor leheletkönnyű érintést éreztem az orromon. Résre
nyitottam a szemem. Egy pillangó pihent az arcom szépnek csöppet nem mond-
ható nyúlványán, szárnyát szárítgatva. Orrával az én orrom töve felé fordulva pi-
hent. Kancsalítva láttam feltekert szopókáját, amellyel a virágok kelyhébe mélyen
benyúlva gyűjti a nektárt. Majd minden lepkének ilyen a nyelve. Pödörnyelvnek
mondják. Vajon mifajta pillangó lehet? Visszafojtottam a lélegzetemet, meg ne
zavarjam vele. Végre oldalt fordult. Elülső pár szárnya sötétkék, feketén rajzolt, a

hátsó okkersárga... Uram Jézus! Csak nem?! Tora felső részén, egész a fejénél ott virított a sárga koponya. Felüvöltöttem. Kiáltásom szele lesöpörte az orromról, de magához tért, mielőtt a fűbe zuhant volna. Hatalmas szárnyát kiterjesztve tett egy kört köröttem, végül elszállt, cikázva, le-föl hullámozva a rét virágai felett.

– Halálfejes pille! – nyögtem rémulten. – Nappal sose repül, csak alkonyatkor és este! Miért éppen őt küldted nekem? – vicsorítottam az ártatlan-kék égre. – Tudom, hogy meghalok! – kiáltottam. – De addig? Addig mi lesz velem?! – Ekkor megszólalt a harang. Ütötte, hunyorgva ültem. Nem csak az én fülemben zengett. A kolostor kis harangja hívott vecsernyére.

*

Rossz éjszakám volt, többször felriadtam. Próbáltam az álmatag felidézni, nem sikerült. Ha rémálom riasztott volna, arra emlékeznék. Vizelnem se kellett. Az állataim szuszogva, nyugodtan aludtak. Hallgatott odakint a kolostor, csak a tücskök cripeltek. Mi ébreszthetett fel? Talán egy gondolat, amely még nem ért az eszembe, de már forog a fejemben? Az tesz nyugtalanná? Imádkozni kezdtem. Az ima nem csak abban segít, hogy közelebb kerüljön lelkünk az Istenhez, de abban is, hogy közelebb jussunk a saját szívünkhöz. Mint majdnem mindent, ezt is az apátúrtól tanultam.

– Először is hunyd be a szemed! – oktatott. – Így elzárod elmédet a világ látványától, nem zavar a fény és árnyék, se formák, se színek. Szorítsd össze az ujjaidat, hogy fájjon. Azután lazítsd el. Szorítsd, lazítsd, csak az ujjaidra figyelj, míg végül úgy érzed, csak kezed van, nincs tested. Ha idáig eljutsz, már nem hallasz zajokat, bármi legyen is körülöd. Térdelsz vakon, siketen, csak a bensődre figyelve. Már az ujjadat se érzed. Lélegezz lassan, mélyeket. Szólítsd magadban az Istent. Mondogasd a nevét némán, Istenem, Istenem, Istenem... mondd el százszor és ezerszer, mondd addig, amíg a szó elveszíti a jelentését, és akkor, ha szerencsés vagy, megszólal benned. Saját hangodon fog beszélni hozzád, s olyasmit mond, amit nem akarsz hallani.

– Akkor miért tenném ezt? – kérdeztem.

– Azért, hogy megtudd, mi van a szívedben.

Szorongattam az ujjaimat, mélyen lélegeztem.

– Istenem, Istenem... Tenemis... Tenemis... Te nem is...

És akkor megszólalt.

– Spion vagy, Nyulacska. Bajt hozol arra, akit szeretsz.

– Nem igaz! – hörögtem. – Nem mondhatod ilyet! Te nem az Isten vagy, hanem... – Veríték öntött el, egész testemben reszkettem. – Nem ártok senkinek! Főleg annak nem, akit szeretek! Se az apátúrnak, se pedig... – Pregitzer Dorottya halvány leányképe jelent meg előttem, de olyan valóságosan és élettelen, mintha valóban ott állt volna, az istálló padlatán, karnyújtásra tőlem. Azt a gyöngyfehér ruháját viselte, amelyben legutóbb a templomba érkezett. Csatos topánka volt a lábán, haja koszorúba fonva, homlokán smaragd fejék gyöngye. Szeme ső-

tét volt, pillantása komoly. Sose nézett így rám. – Hogyan árthatnék én neked? – suttogtam. – Hiszen tudod, hogy szeretlek! – Ajkát megvetően lebiggyesztette.

– Spion – mondta, és eltűnt a sötétben.

Noha nem akartam, mindent megértettem. Ha bárki megtudja, hogy Dorka apjaura a fattyúfinak üzen... Hogy húszezer arannyal őt támogatja... S ha mégis másként fordul a dolgok menete... Ha Ulászló Kázmér lesz Mátyás utódja, vagy Miksa császár, vagy Beatrix királynét koronázzák felkent uralkodónak... Felsőárvadás... A Pregitzer család mindent elveszíthet. Dorottya a lupanarba kerül, bárki cafkájának.

– Uramisten! – motyogom. – Mit tettem?

Azután:

– Mit tegyek?

Lüktetett a szemem, mintha a sötétség égetne. A tücskök üvöltve zengtek a fülemben. Szentantalka megmozdult álmában, patadobbanása földmorajnak tetszett, mintha megrendült volna odakint a hegy. Minden tagom sajgott és lüktetett. Viszkettem. Hányynom kellett. Lecsúsztam a létrán, kivergődtem az udvarra. Térdre zuhantam a harmattal vert fűben. Öklendeztem. Elöntött az epe. Szám keserű volt, szaglottam.

– Istenem! Mit tettem?

Hátra botorkáltam az istálló mögé, megmostam az arcom a nagy fadézsában gyűjtött esővízben. Nemigen segített. Ziháltam, reszkettem, csorogtam. Megtöröltem magam a csuhám aljában. A csillagok túhegye elérte az arcom. Véresre vakartam a nyúlshájamat.

– Mit tegyek? Mit tegyek?

Soha életemben nem éreztem ilyen nyomorultnak magam. Hát ezért volt minden? Ezért vártam annyi éven át, hogy az Úr jelet küldjön nekem? Hogy megtudjam végre, mi a nagy feladat, amelyre kiszemelt? A latrinába fojtom magam. Odavaló vagyok. Ezt érdemlem. Tovább botorkáltam a sápadt csillagfényben. Felrángattam a pócegödröt takaró vastag deszkákat. A szarverem elég mély ahhoz, hogy örökre elnyeljen. Magam ástam, tudom. Álltam a peremén, a bűz még jobban szédített. Imbolyogtam. Egyetlen lépés, és vége. Nincs más választásom. Muszáj megtennem. Anyámra gondoltam, ahogy ott feküdt a viskónk előtt, a saját mocskában, a csillagok alatt, amelyek épp oly közönyösen bámulták, mint most, engem. Tizenkét éves vagy – ezt mondta, mielőtt örökre elment. Ha igaz, amit az Írás üzen, akkor hamarosan találkozom vele, állunk majd egymással szemben, szarosan, véresen, ő ártatlanul, én meg... Szégyelltem, és sajnáltam magam. Azután az villant eszembe, hogy sosem találkozom vele. Ő odafent van, én pokolra kerülök.

Sötéten bűzölgött a fekália. Egy perc, és tele lesz vele a szám, a szemem, orrom, fülem... Szarba fulladok. Megérdemlem.

Esküszöm az élő Istenre, hogy lépni akartam, amikor a szuka a bokámba harapott. Észre se vettem, hogy mindkét kutyám a nyomomba szegődött, amikor az udvarra vergődtem. Sose bántottak. Most az egyik mégis belém mart, a másik üvöltött, ahogy a csikaszok telente, fent, a Kancsal hegyen. Védekezően hátra ugrottam, nem tehetek róla, hogy nem előre vetődtem. Lám, milyen az ember? Az imént még meg akartam halni, most meg úgy futok előlük, mint a nyúl, mintha nem is lennék sánta, végig az udvaron, a kutyák utánam, be a kerengőbe, feltépek a súlyos tölgyfaajtót, mögé ugrom, magamra rántom, döndülve zárul be. Meztélláb vagyok, lépteim mégis visszhangot vetnek a kolostor irdatlan csendjébe. Mozdulatlanra dermedek. A kutyák elnémulnak. A cellák felől a testvérek horkolása hallik, egyik se ébredt fel. A lábam magától indul meg, vissz a hideg kőlépcsőn, fel, az emeletre. Kezem lenyomja a súlyos kilincset, hangtalanul nyílik az apátúr ajtaja, pántjait és zárát én magam kentem meg. A padló felsóhajt alattam, ahogyan rálépek.

– Ki vagy?

Nem felelek.

– Mi történt?

Némán közeledem az ágyához.

– Mit akarsz?

Már ott állok fölötte. Elég a párnáját vagy a takaróját az arcára nyomnom. De nem ezt teszi a testem. Térdre zuhan velem.

– Könyörülj rajtam!

Nem érkezik válasz.

Szemem lehunyom, imára kulcsolom a kezem. Szorít, elernyeszt.

– Istenem, Istenem ... tenemis, tenemis...

Iszonyú csapás éri a fejemet. A rózsafa bot, amelyet az apátúr újabban az ágya fejénél tart, újra és újra lesújt rám.

– Mit képzelsz magadról, Isten bárdolatlan fattya? Hogy merészelsz? Hát ki vagy te? Mi? Halljam! Hol a helyed?

Összekuporodva nyüszíték a padlón.

– A szarból vakarlak ki, és te idehozod nekem?! Te pondró, te görcs, te senkiházi mocsok, te torzszülött, nyomorék, utolsó gané, te...

Végre elfárad, kifogy a szitkokból, s az ütlegekből.

– Takarodj! – zihálja.

Nem tudok moccanni. A véremben fekszem.

Kutyáim odakint újra felugatnak.

Nyílik az ajtó, gyertya lángja lobban.

– Uramjézus! Apáturam! Jól vagy?

Pelbárt hangját ismerem fel.

– Mi történt veletek? – kérdi rettenve.

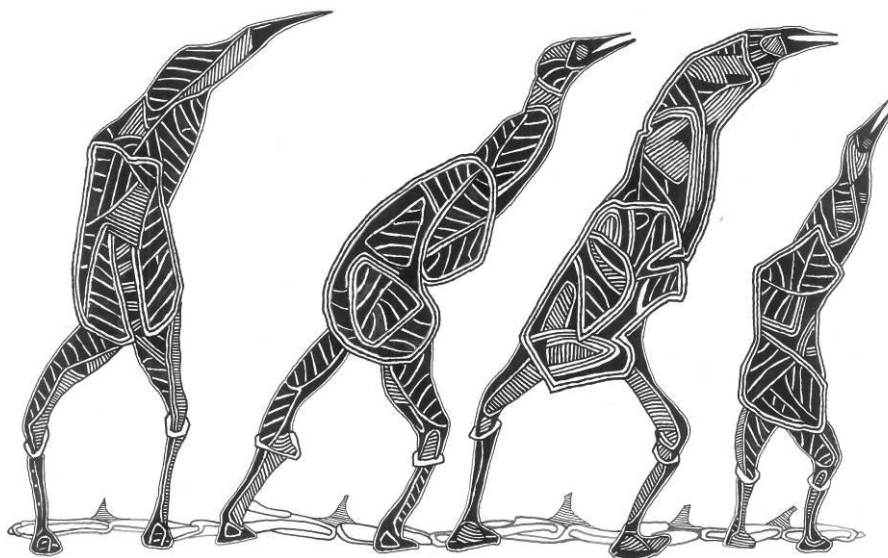
– Semmi – feleli az apátúr rekedten. – Vidd ezt a mocskot. Takarítsd el innen. Nem maradhat nyoma. Megértetted?

Pelbárt elfújja a gyertyát, lehajol értem, hatalmas karjába emel. Mint repülő álmaiban, suhanok a légben.

– Istenem, Istenem... Tenemis, tenemis...

– Hallgass, szarházi! – Pelbárt fújtatva vonszol át a néma udvaron. A latrinához cipel. Meghalok, gondolom. De nem a trágyába hajít, ledob a földre. Tesz-vesz, motoz a sötétben. Vízet loccsant rám. Újra és újra, számtalan vederrel. – Hogy dögnél meg... – morogja, de mintha nem volna a hangjában harag. Megint felemel, megint repülhetek. Kitért karral siklok a föld felett.

– Itt vagyok, testvérek! Irgalmazzatok nekem.

TÓTH SÁNDOR

Bordal helyett

*Fényhabos kertek hozzánk érjenek
Vízmarta partokon szólongat az ének*

*Kibírhatod-e télnek járását –
Gyűlnek fellegei zsákolt-tömbökbe
Szürke szakadékok nyílnak kedvükre*

*Tört-spádés lovagként
fölkél a holdvilág. Égeti
fejét villámos jégzsarát
Elfüstöl képe kormos kosárban
Hegyen, hol megpihen
nyugalmas magányban*

*Mesék képletébe sűrül a legenda
Mit mondhat vigaszul egy-két
pohár borban, amit a tornácon
töltöget a kétség*

*Így mondhat áldást az
a habzó ének, mit rejtve
őriznek vérzón erdők, rétek*

*Nem új bor ez,
és régi még a tömlő
Elpancsolt-korszabvány
kóricáló nemtő*

*Imádság sem hangzik
A pohár feketül
Sötétül a táj is*

*Hazát-vert vígsággal
tapsikol a május*

*Fára van akasztva
citera és ének
Dunyhás kamráikban
álmodnak a vének*

Más táj

*Verandára nyíló pillanatban
láttad a felhőt hegymagasban
Párasáv volt eső után
rózsaszóró alkonyatban*

*Aztán tisztult erdő-sóhaj
illat-léggel takargatott
Elsüllyedő őrnaszádként
jelentették a tűnt napot*

*Fent mint égentúli vízen
jelent meg ekkor felhő-arca
Sebes folyó mozgásával
útja célját eltakarta*

*Játék-valóság szíve táján
épp a Pillanat virágzott
látszat-formák fókuszában
ígért maradandóságot*

*Kísérő szemben míg a látszat
marasztaló vággyal égett
felhőntúli némaságú más
táj csillagárnya fénylett*

Töredék-requiem

IN MEMORIAM FASANG ÁRPÁD

*Másvilágra nyílt kapu
már a születésben*

*Homályok közt tiszta pálya –
Ha világol mécs a szívben,
befelé fordul az útja
közelebb az égi képhez*

*Hangok arkangyali csöndje
Túl a minden testnek útján
fogadja a Mérhetetlen*

*Zárolt-élet est világa
Sátoros a zsúpolt hajnal
Honi dallam lehetne még
virradón a magyar évszak*

*Elborít a forró sírás
Csordul kövek könnykancsója
Angyal ne hagyd utak hosszán,
hiszen fények hordozója*

*Így jusson a váró helyre
menyegzőknek köntösében
csillag-tájak hordozója
örökasztal-vendégségbe*

HARTAY CSABA

Időérték

*Előre utálom
A holnap reggelt
Ágyból ki fürdőszoba
Kulcsok garázs
Mire megérkezem
Pont fűteni kezd
Állíthatom le a motort*

*Nyáron mit nem adnék
Tíz perc hidegért
Most meg semmit
Értéktelen a jelen*

*A többi idősík pedig
Mindenki egyszerre:
A jövő piszok drága
A múlt megfizethetetlen*

Napzárta

*Fűnyírók méhek zümmögnek
A macska kiterülve napozik
Átizzadtam a pólómat
Hátba támad a szél*

*Tovább van világos
Valamit kéne ma még*

*De csak bambulok
Kezd húlni a levegő*

*Nem hívott nem írt senki
A tévét be se kapcsolom
A képernyőn magamat látom
Felállok az sem érdekel*

*Tízkor rányitok az ajtókra
Mind zárva volt mégis
Mintha azzal az utolsó
Ellenőrző mozdulattal*

Zárnám végleg a napot

Nem járt út

*Mit jelentett?
Akkor semmit.
Elemek.
Út, fű, korlát, hegyoldal.*

*Emlék születik,
elhal valami más.
A fű, ha kiég.
Az út, ha nem járják.*

MÓRA FERENC – ZALÁN TIBOR

Rab ember fiai

(VIDÁM-SZOMORÚ JÁTÉK TÖRTÉNELEMMEL)

II. FELVONÁS

1. jelenet – Pipitér meséje a találkozásról*Egy barlangban**(Pipitér, a Rab ember fiai)*

A fiúk, élükön Pipitérral, megérkeznek a barlangba.

PIPITÉR: Ez akár jó is lesz. Fűtött barlang! Foga van még a télnek, bár már gyengül őkelme. Itt majd csak nem vesz meg bennünket az isten hidege.

ÁDÁM: Fűtött barlang? Ilyet meg ki látott?

PIPITÉR: Ha sokat járnál a levegőn, nem csak a palota kertjében bóklásznál nap-számra, többet látnál te is.

TAMÁS: Tényleg, ki fűti ezt a barlangot, Pipitér? Csak nem valami fázós medve?

PIPITÉR: Nem a'. Alattunk, a hegy gyomrában forróvizek járkálnak. Azok fűtik fel a környék barlangjait. Reggelig elleszünk itt valahogy. Ti már úgyis vacsoráztatok a váradi basánál vendégségben, én is rágicsáltam papsajtot az árokparton.

TAMÁS: Egy falat nem ment volna belém.

ÁDÁM: Belém ment volna, de lefogtad a kezemet. Most miattad vagyok éhes. Mert te folyton basáskodsz rajtam. Nem is veszed észre, ugye nem?

TAMÁS: Csak gondoskodom rólad.

ÁDÁM: Jól elgondoskodtad előlem a vacsorámat. Köszönöm szépen az ilyen gondoskodást!

TAMÁS: Ha apánk...

ÁDÁM: Ne apáskodjál már örökké fölöttem! Nem unod még?

Odaáll kettejük közé, mert érzi, elmérgesedett a vitájuk.

PIPITÉR: Úgy zeng tőletek a barlang, drága szolgálaim, hogy idecsaljátok velem az összes közelben tévelygő barnamedvét. Akkor pedig nekünk, puska híján, kakukkoltak ma éjszaka.

TAMÁS: Mire való a kardom?

PIPITÉR: A kardod? Hiszen nincs is kardod, Tamás vitéz, elvette a fejedelem.

TAMÁS: Igaz.

PIPITÉR: Ráadásul, a medve vastag bundáját nem nagyon fogja a kard. Még átszúrni se nagyon tudod. S mire átmenne a vastag háján a te híres kardod, addigra nem csak a fejedet tépné le, de már a szívedben marcangolna a medve.

ÁDÁM: Rendben, nem veszekszünk. De csak a barnamedve miatt...

Leterítik a subájukat, elheverednek. Ádám nem bírja a csöndet.

ÁDÁM: Pipitér, öreg Pipitér, te még semmit sem tudsz az apánkról. Mert mi már tudjuk...

PIPITÉR: Meglehet, hogy többet tudok Szi-táry uramról, mint az úrfiak. Bár en-

gem nem vacsoráztatott meg a váradi basa.

TAMÁS: Ugyan, mit tudhatsz többet az apánkról, Pipitér?

PIPITÉR: Nem tom. Mindenesetre máma még beszéltem is a nagy jó urammal.

A két fiú máris pattan le a subájáról, és az öreghez húzódik.

ÁDÁM: Beszélte veled, Pipitér?

TAMÁS: Valóban beszéltek? Mit mondott neked az apánk? És te mit mondtál neki? Beszélj már, öreg!

PIPITÉR (*valósággal eljártssa a történetet*)
Az úgy volt, hogy éppen bujkálok a vár alatt, benneteket várva, egyszer csak elüget mellettem tizenkét lovas darabont. Ezek a fejedelem emberei, gondolom. Valakit közrefogtak, de úgy, olyan szorosán, mint verebek a baglyot. No, mondom, én már csak megtudom, ki az. Leszakajtok az alsó dolmányomról egy ezüstgombot, s utána kiáltok a lovasoknak. Héj, vitéz urak, valamelyiketek elhagyta a szép ezüstgombját! Erre bevártak, a legelső katona mindjárt a magáénak is vallotta a gombomat. Én pedig jól szemügyre vehettem a nagy jó uramat. Mert ő volt az, akit úgy közre-kaptak, mintha még megláncolva is féltenék tőle a bőrüket. No, most meg a szemembe ment ez a sok erős gőz, no... csak ez a fránya gőz! Intettem neki a szememmel, én vagyok, édes gazdám. Látod-e, öreg, mire jutottam, felelte vissza az ő szeme. No, erre én elkiáltottam magam, hej, Ádámka, hej, Tamáska, hol csavarogtok ilyen sokáig? Innen tudhatta, hogy velem vagytok ti is, szolgálaim. Megnyugodni látszott kicsit.

Hát ez a jámbor itt, megbilincselve, kicsoda, kérdeztem a katonámat. Az a Szitáry, aki majd veszedelembé vitte az országot az aranyos sólyom miatt, sügta vissza. Visszük Kolozsvárra! Börtönre, vagy bitófára. És elporzottak az én szegény urammal.

ÁDÁM (*felugrik*) Cselebi bég ezek szerint nem hazudott! Apánk tényleg Kolozsvárra van!

TAMÁS (*Tamás melléje áll, távolra néz, mint a hősök szoktak*) Minden egyértelmű! Holnap indulunk hozzá, Kolozsvárra!

PIPITÉR: Nem lesz jó ez a nagy sietség, atyámfi! Aztán mire mennétek vele, ha ott ólalkodnátok napszámrá a tömlöce körül? A vége az lenne, hogy ti is odakerülnétek mellé, akár egy láncra vele.

ÁDÁM: Az is boldogság lenne nekünk! Egy láncra vele...

PIPITÉR: Az ám! Aztán elvárnátok, ugye, hogy a vén Pipitér egymaga szabadítson ki hármatokat?

TAMÁS: Akkor mondd, mit csináljunk most?

PIPITÉR: Aludjunk, édes mézeim, aludjunk. Reggel aztán felkerekedünk, és elmegyünk az új hazánkba!

TAMÁS: Hol lenne az új haza, vén Pipitér?

PIPITÉR: Ahová majd elvezetlek benneteket, fiaim. Az lesz az igazi haza. Ott nincs se török, se német. Ott csak egy urat ismerünk fölöttünk: az Istent, aki irgalmával betakar bennünket.

Pipitér befordul a falnak. A fiúk tanácstalanul egymásra néznek, azután elnyúlnak a subáikon.

2. jelenet – Az Ecsedi lápon

Valahol a nád között
(Pipitér, a Rab ember fiai)

*Pipitér és a Rab ember fiai a földön ülnek,
pihennek.*

TAMÁS: Hazának elég kopár.

ÁDÁM: Háznak elég huzatos.

PIPITÉR: Maholnap itt a tavasz, kis szolgál-
im, és akkor Isten szigetévé válik tal-
punk alatt a föl.

ÁDÁM: Hogyan válik ez a borzalmas nádas
Isten szigetévé?

PIPITÉR: Azt majd észreveszed, ha eljön az
idő. Fontos, hogy itt biztonságban
vagytok.

TAMÁS: Az már igaz. Aki ide utánunk jön,
meg is érdemli a sorsát.

PIPITÉR: Nem tanácsos elköszálnia annak
az Ecseri lápon, aki nem ismeri a nád
ösvényeit. Könnyen válik a halak táplá-
lékává.

TAMÁS: De te egyenesen idetaláltál, öreg
Pipitér!

PIPITÉR: Pipitér, ki mit ér, ki itt él, Pipitér.
Ez egy versike. Én írtam unalmamban.
Nem szép?

TAMÁS: Szépnek nem szép, de egyszer meg
lehet hallgatni. Szóval, hogy találtál
ide?

PISTA: Ó, fiaim, itthon vagyok én itt, meg-
laktam már sokszor ezt a lápot. Nem
hiába voltam a Bocskai hajdúja már
akkor, mikor a kardom hosszabb volt,
mint én magam. Akkor jártam itt elő-
ször, azóta meg nagyon sokszor laktam
én már az Isten szigetén.

*Ádám leveti a cipőjét, elrongyolódott kap-
cáját is letekergeti a lábáról, és elgyötört
lábujjait morzsolgatja, simogatja.*

ÁDÁM: Föltörte a csizma a lábamat a hosz-
szú gyaloglásban. Bitangul fáj!

TAMÁS: Ne kényeskedjék a kisasszony any-
nyira!

ÁDÁM: Én kényeskedem? Én kisasszony?

Te nagy hős Szitáry Tamás, ha én nem
koldulom össze a rongy kis énekeimmel
a kenyeret meg a hagymát, éhen halunk
az úton.

PIPITÉR: Ez már csak igaz. Az emberek már
nem adnak a koldusnak, hiszen ma-
guknak sincsen semmijük. De a ván-
dormuzsikus, az más...

*Hallgatnak. Mindhármán az elmúlt na-
pok, talán hetek vándorlásaira gondol-
nak. Tamás töri meg a csendet, a többiek
azonnal ráhangolódnak a mondandójára.*

TAMÁS: Hány elhagyott tanya...

ÁDÁM: Leégett falvak, kihalt városok.

PIPITÉR: Farkast többet láttunk az úton,
mint embert. De nem kellett félnünk.
Az állat csak éhségében öl, és nem
pusztít el mindent maga után.

TAMÁS: Ez igaz. Egyik városra üszköt vetett
a tatár.

ÁDÁM: A másikat kirabolta a német.

TAMÁS: A rá következőt elpusztította a tö-
rök.

PIPITÉR: Bujdosik errefelé mindenki, akit
meg nem ölt a fegyver. A fölétgett, le-
rombolt templomokból csak a négy fal
mered az üres ég felé.

ÁDÁM: Elszorult a szívem, amikor láttam,
ahogy száz számra viszi a török a fog-
lyokat Váradra!

TAMÁS: Az talán szebb látvány, ahogy a
német kocsi számra szállítja a magyar
falvakból prédált holmit a nagykarolyi
várba?

PIPITÉR: Csoda, hogy él ez az ország, és él-
nek még magyarok is benne. De egyet
se búsuljatok, kis szolgálaim, elértük vég-
re a birodalmunkat.

*Ádám idegesen felpattan, körbe-körbe
járja a szűk kis tisztást, ahol pihennek, és*

bele-belerúg a nád szélébe. Azután nem bírja tovább visszatartani az indulatát.

ÁDÁM: Nem látok itt egyetlen házat se, Pipitér. Káprázik már öreg szemed a sok nyomorgás miatt. Nád, nád, száraz nád mindenütt, amerre nézek. Miféle haza ez?

PIPITÉR: Mától fogva ez a *mi* hazánk, édes fiam. A miénk, és sok száz bujdosótársunké, akiknek a lába alól elszaladt a föld, s most hátán hordja őket a víz. Ez a rengeteg nádas az Ecsedi-láp.

TAMÁS (*az idősebb gondterhével*) Hogy élünk meg itt téli időben?

PIPITÉR: Hát csak úgy, mint a többi ember. Mert ne gondoljátok ám azt, hogy a lápnak nincs gazdája. Itt vannak csak igazi gazdák, mert itt mindenki a maga szegénye.

TAMÁS: Koldusok lettünk.

ÁDÁM: Azok azért nem. Nem kéregettünk az úton, ha nem tellett ételre, megoldogtam az énekemmel érte.

TAMÁS: Igaz. Amikor meg végképp nem volt mit ennünk, jégcsapokat szopogattunk

ÁDÁM: Az azért is jó volt, mert elvertük vele egyúttal a szomjunkat is.

Pipitér nem zavartatja magát, széles mosollyal bejárja ő is a tenyérszerű kis tisztásbirodalmat, de Ádámmal szemben, neki valamiért nagyon tetszik.

PIPITÉR: No, mit szóltok hozzá, ugye, szép kis hely ez itten?

ÁDÁM: Mondjuk rá, hogy szép. De hol fogunk lakni?

PIPITÉR: Hát, a Szitáry-kastélyban.

ÁDÁM: Van itt kastély? Szitáry-kastély?

PIPITÉR: Vanni nincs. Lenni lesz. Közös akaratlan megépítjük.

TAMÁS: Kik építjük meg?

PIPITÉR: Gondolom, Ádám, te, meg én.

TAMÁS: Értünk mi ehhez?

PIPITÉR: Nem érteni kell, hanem csinálni.

ÁDÁM: Mi magunk építjük fel a Szitáry-kastélyt?

PIPITÉR: Úgy ám, kicsi szolgám. Mi magunk. S ennek a kulcsát már nem veheti el tőlünk Apafi Mihály uram.

TAMÁS: Komolyodj, öreg Pipitér! Kastélyt a nádban, mi?

PIPITÉR: Kastélyt, bizony. Először sárkunyhónak fog tűnni, de csak elsőre. Amikor jönnek a tavaszi nagy szelek, mert már itt vannak a nyomunkban, és nem a szabad ég alatt tépik ki a hajunkat, olyan palotának fogod érezni bentről, amilyenben még Hajdár basa sem lakik, az a majom görög a bolondjával meg semmiképpen.

TAMÁS: És ha felépítjük, mit fogunk enni? Nádat? Halat nyersen?

PIPITÉR: Ne félj te az éhenhalástól, amíg az öreg Pipitért látod! Azt hiszed, egyedül vagyunk a nádasban? Teli ez a nád bujdosóval. Hoznak azok nekünk, ha megtudják, hogy itt vagyunk, enni- és innivalót annyit, hogy a felét még tovább is adjuk a nálunk jobban éhezőknek. Aztán meg, eljön ránk a jó világ.

ÁDÁM: Miféle jó világ, Pipitér?

PIPITÉR: Van egy olyan érzésem, napokon belül kitavaszozik. Akkor majd meglátjátok, mit tud az Isten szigete.

ÁDÁM: Miért mondod ezt a helyet Isten szigetének, Pipitér, mikor nem is sziget?

TAMÁS: Ide látszik a partja a lápnak.

TAMÁS: Tévedtek. De hogy miben, majd azt is megtudjátok, csibém, ha kitavaszozik. Majd rájöttök magatok is, mért mondtam ezt a partot szigetnek. És – mért Isten szigetének.

TAMÁS (*türelmetlenül felugrik*) Jól van, öreg, akkor fogjunk hozzá annak a kastélynak az építéséhez mielőbb!

ÁDÁM (*indulatosan hadonászik*) Fogjunk hozzá, fogjunk hozzá, de hol fogjunk hozzá?

PIPITÉR: Fogjunk hozzá az elején, alul,
mindjárt a föld fölött, akkor biztosan
nem dől össze!

TAMÁS: Mondod, hogy mit csináljunk?
PIPITÉR: Mondom, hogy mit csináljatok.
Estére állni fog a kastélyunk!

3. jelenet – tavasz a lápon – Isten szigete elindul

Pipitér kunyhója előtt, a vízen

(Pipitér, a Rab ember fiai)

*Pipitér a kunyhó előtt ül. A fiúk hol innen,
hol onnan bukkannak elő. Mondanak va-
lamit, azután visszavesznek a rengetegbe.*

ÁDÁM: Pipitér, hányja már a barkáját a
kecskefűz! Már tavasz van?

PIPITÉR: Meg is gallyazzuk nemsokára azt a
kecskefűzet. Az ő piros vesszeiből fo-
nunk halfogó varsát.

ÁDÁM: Inkább azt mondd, tavasz van már?

PIPITÉR: A' szerű. De még nem az igazi.

ÁDÁM: És mikor lesz az igazi?

PIPITÉR: Majd ha az Isten jelt ad.

ÁDÁM: Mivel ad Isten jelet?

PIPITÉR: Mivel, mivel, hát nem megmond-
tam? A szigettel.

ÁDÁM: A szigettel... Isten szigetével?

Ádám elrohan. Jön a helyére Tamás.

TAMÁS: Pipitér, ki terigette a zöld gyékény
közé azokat a lila bársonydarabokat?

PIPITÉR: A jó Isten keze, úrfi. Ingoványi
mentákra mutatsz, nincs náluk jobb
szagú füstölő a világon.

Tamás elrohan. Jön a helyére Ádám.

ÁDÁM: Nézd csak, Pipitér, micsoda tűz lo-
bog ott a nádban!

PIPITÉR: Nem tűz az, csak tüzike. Hosszú
piros füzérét lengeti a szél, s elijesztgeti
vele a szúnyogot.

Ádám elrohan. Jön a helyére Tamás.

TAMÁS: Hát ezt a sok gyöngyszemet ki szór-
ta el a földön?

PIPITÉR: Tyű, gyerekek, nagy ünnep van
ma: főzhetünk már levest is, mert érik a
harmatkása. Annak a magja ez a sok
gyöngyszem.

TAMÁS: Egész tudós ember kerekedik belő-
lünk itt, melletted, ebben a vadonban.

PIPITÉR: Bizony-bizony! Meglássátok, hogy
Apafi rátok bízva híres kertjét, ha va-
lamikor elszabadulunk Lápországból.

TAMÁS: Mikor lesz az, Pipitér, mikor?

PIPITÉR: Ne féljete, mikor az Isten szigete
megindul, akkor vele mi is megindu-
lunk

*Tamás eltűnik a nád között. Pipitér üldö-
gél, bámul maga elé. Távolról morajlás-
szerű hang hallatszik. Pipitér felugrik, és
ordítani kezd.*

PIPITÉR: Úrfik, úrfiúk, hamar vissza, be a
kunyhóba, nyakunkon a jászeső!

*(A fiúk futva, bukdácsolva közelednek, le-
leveri őket lábukról a szél. Pipitér is négy-
kézláb, várja is őket, de törekszik is a
kunyhó felé. Valamennyien ordítanak.)*

ÁDÁM: Teli a szemem porral!

TAMÁS: Nekem is! Hol itt az eső?

PIPITÉR: Ez ilyen eső, úrfi. Nem ismerke-
dett meg még a vízzel.

TAMÁS: Száraz eső? Soha nem hallottam a
hírét.

PIPITÉR: Nagy úr pedig, oly nagy úr, hogy
látod, nem is tudunk a szemébe nézni.

ÁDÁM: Hogy került ez a borzalmasan sok
por hirtelen a levegőbe?

PIPITÉR: A szél valahonnan a Mátrából in-
dul, a hajdúrónák homokját a szárnyá-
ra szedi, s rázúdítja a lápra: úgy hívják,
jászeső. Erdőket elborít, falvakat elte-
met: a szem megvakul, a fül megsiketül
bele.

TAMÁS: Meneküljünk a kunyhóba!

PIPITÉR: Magam is a mondó vagyok. És ki nem mozdulunk onnan, amíg a jászeső ki nem adja a mérgét. Nem is bíránk... *(Tamás elesik, nem tud felkelni.)* Mi történt, Tamás, hogy a földet csókolgatód?

TAMÁS: A lábam... Lehet, hogy eltörött. Menjetelek, hagyjatok, majd elvonszolom magamat a kunyhóig egyedül is.

ÁDÁM: Megyek, segíték!

PIPITÉR: Ádám, a kunyhóba menj! Majd én behozom Tamást.

ÁDÁM: Te öreg vagy már, Pipitér, gyöngö a karod.

PIPITÉR: El ne pusztuljatok ebben a gyilkos szélben!

TAMÁS: Hagyjál Ádám, mentsd magadat!

ÁDÁM: Te itt hagynál? Vagy ketten menekülünk meg, vagy ketten veszünk el a tomboló homokviharban!

Négyszáz, hason csúszva odavergődik Tamáshoz, eléri, megragadja, húzza- vonja nyögdecselő bátyját a kunyhó felé. Eléri vele Pipitért, most már ketten küszködnek a szinte magatehetetlen testtel. Végre betolják-ráncigálják a kunyhóba.

ÁDÁM: Gondolod, hogy eltört a lába?

PIPITÉR: Remélem, hogy nem. Ha csak megrándult, mire elmegy a homok, a füveimmel talpra állatom az ifiurat.

ÁDÁM: Hála istennek! Meddig tart ez az ítéletidő a homokkal?

PIPITÉR: Eltarthat akár három napig is. Most aztán lehet aludni, kis szolgálaim, mert amíg el nem megy, itt mindig éjszaka lesz.

Eléri a kunyhót. Akkorra valóban olyan sötétség támad, mintha éjszaka lenne. Bőg a szél, üvölt a nád, recseg-ropog a fák törzse, koronája.

Idő telik. A szél üvöltése alábbhagy. Kivilágosodik az ég alja. Látható, a nádkunyhó tetejét szinte letépte a vihar, törött ágak, nádak mindenfelé. Tamás lép ki álmosan a kunyhó száján.

TAMÁS: Apánk lánccsörgését hallottam a szélben... Megállj! *(A szemét törölgeti.)* Hogy került ide ez a rengeteg víz! Megállj! *(Fel-alá futkározik a ház előtt.)* Mindenfelé víz... sehohol a part... Ádámka! Pipitér! Gyertek ki gyorsan! Megyünk...

ÁDÁM *(még bentől)* Hová megyünk már megint? Én nem megyek sehova! Örüljünk, hogy ép bőrrel megúsztuk a jászesőt! *(Kilép a házból, előbb nem vesz észre semmit, nyújtózkodik. Meglátja a rengeteg vizet, beledermes a mozdulatba.)* Teremtőm... Mennyi víz... csak víz és víz... akár a tenger... Tényleg megyünk! Gyere már te is, Pipitér, nézd, hova jutottunk az éjszaka!

PIPITÉR *(bágyadt képpel kászálódik elő, és egyáltalán nincs meglepődve. De, láthatóan nagyon örül, és áhítattal pillog fel az égre.)* Megindult az Isten szigete, fiaim! A szél elsuhintotta az éjszaka a parttól. Most már tényleg csak az Isten kezében vagyunk; víz bennünket ezen az óriás lápon, amerre neki tetszik. Menj sziget, menj, amerre a Teremtő keze vezérel!

Egy darabig áhítattal hallgatnak. Ádám töri meg a csendet.

ÁDÁM: Olyan ez, mint egy óriási nádtutaj.

TAMÁS: Az ám, csak az a kár, hogy nem lehet kormányozni. Nem mi megyünk vele oda, ahova akarunk, hanem ő visz bennünket, ahova ő akar menni.

PIPITÉR: Erre a bajra is lesz orvosság, kis szolgálaim. De most még bízzuk az istenre és a szélre az irányt!

4. jelenet – Megérkezik Isten szigetére a rongyos hadsereg – irány Sárvár

Isten szigete, Pipitér kunyhójával
(Pipitér, a Rab ember fia, a rongyos hadsereg)

Úszik a sziget. A fiúk láthatóan már megszokták ezt, nem bámészkodnak, ülnek, nem csinálnak semmit. Fásultnak látszanak.

PIPITÉR: Bizony, hogy nagy ellensége minden ilyen utazásnak az unalom.

TAMÁS: Mit lehet itt csinálni, a Semmi szigetén?

PIPITÉR: Isten szigetén...

ÁDÁM: Hívhatod, ahogy akarod, a lényegen nem változtat. Nincs itt semmi. Rajtunk kívül senki. A sziget megy, víz és víz, ide vagyunk szögezve a kunyhónk elé.

PIPITÉR: Akkor jól láttam, hogy unatkoztok.

TAMÁS: Unatkozunk.

ÁDÁM: Naná, hogy unatkozunk. Százszor bejártuk a szigetet, minden zegét-zugát ismerjük. De még csúzlink sincs, hogy madarakra lövöldözzünk.

PIPITÉR: Nem az lehet a baj, hogy túl nagy nekünk, hármunknak ez az ország?

TAMÁS: Túl nagy. Vagy túl kicsi. Egyre megy. Mit tudsz tenni, hogy ne legyen éppen ekkora?

PIPITÉR: A sziget méretét nem tudom megváltoztatni. De ha... Ha eresztenénk bele még zselléreket?

ÁDÁM: Zselléreket?

TAMÁS: Zselléreket. Kik lennének azok a zsellérek, öreg?

PIPITÉR: Hát... Olyan magatok formájú legényké, mert ne gondoljátok ám azt, hogy tirajtatok kívül nincs egyéb gyerek az Ecsedi-lápon. De bizony, egyéb sincs inkább, csak gyerek meg öregember. A magabíró férfi odakint verekszik a törökkel, némettel.

ÁDÁM: Na, ez meglep. Én egy gyerekkel sem találkoztam, mióta itt vagyunk.

PIPITÉR: Mert féltik, azért bújtatják el őket a nádban.

ÁDÁM (Tamás oldalt néz, nagyot ugrik.)
Megyünk, neki a partnak!

PIPITÉR: Tudom. Egy kicsinyt nekimegyünk. Döntsétek el, vegyünk-e fel legénységet a szigetünkre, vagy ne! Mert épp csak nekimegyünk, mint mondtam. Azután megyünk is tovább.

TAMÁS: Miért is ne! Hadd jöjjenek.

Pipitér megfújja a nádkürtjét. Négy félénk legény jelenik meg a parton.

PIPITÉR (csalódottan) Hát a többiek, azok meg hol vannak?

FIÚ1: Elmenekültek erről a helyről, úgy hírlik, idefelé jön a török, szedi össze a gyerekeket janicsárnak.

PIPITÉR: Akkor ti miért maradtatok mégis?

FIÚ2: Árvák vagyunk, menekülnünk sincs kivel, hová...

TAMÁS: Hogy hívnak?

FIÚ2: Pistának.

ÁDÁM: Milyen Pistának?

PISTA: Semmilyen Pistának.

PIPITÉR: Jól van. Akkor te leszel a Semmilyen Pista.

PISTA: Alássan megköszönöm.

TAMÁS: Hát téged, téged hogy hívnak?

FIÚ1: Jancsinak.

TAMÁS: Milyen Jancsinak?

JANCSI: Semmilyen Jancsinak.

ÁDÁM: Testvérek vagytok?

JANCSI: Nem, dehogy.

ÁDÁM: Akkor téged nem hívhatnak semmilyen Jancsinak!

JANCSI: Nem mondta meg senki, mi az igazi nevem. Se apámat, se anyámat nem ismertem.

TAMÁS: Értem. No, akkor te Valamilyen Jancsi leszel.

JANCSI: Köszönöm. Igyekszem megjegyezni.

PIPITÉR: Hát ti?

*Két félős naggyerek ácsorog még
a paton.*

ÁDÁM (*odalép az egyikhez*) Ti nem jöttök?

FIÚ3: Éppenséggel mehetünk.

TAMÁS: Téged hogy hívnak?

FIÚ3: Nekem nincs nevem se.

ÁDÁM: Akkor te leszel a Nevesincs.

NEVESINCS: Értem. Én leszek a Nevesincs.

TAMÁS (*a másikhoz fordul*) Te is gyere! Tőled már meg sem merem kérdezni a nevedet!

FIÚ4: Nekem sincs nevem.

TAMÁS: Ez nekem sok. Akkor hogy szoktak hívni?

FIÚ4: Sehogy se.

PIPITÉR: Akkor ő legyen a Sehogyse. Halottad? Te leszel a Sehogyse.

SEHOGYSE: Megértettem. Én leszek a Sehogyse.

PIPITÉR: Ne nagyon kérdezősködjünk, ezen a vidéken az ember könnyen elveszíti, vagy elfelejti a nevét.

ÁDÁM: Már, ha volt neki.

PIPITÉR: Már, ha volt neki. (*A gyerekek felé fordul.*) No, gyerekek, akartok a hajónkra ülni? Valamennyiteket fölveszünk az Isten szigetére, s nem kérünk tőletek hajópénzt se.

TAMÁS: Na, gyertek már, ne féljete! Vagy nem akartok?

PISTA: Már hogye akarnánk. Enni van-e mit?

ÁDÁM: Akad, Valamilyen Pista.

PIPITÉR: Gyertek, álljatok szépen sorba a gunyhó elé! Rendben. Tamás, Ádám, ti is álljatok be a sorba!

TAMÁS: Mi?

ÁDÁM: Mit akarhat az öreg.

PIPITÉR: Csak álljatok be, nem bánjátok meg.

A két fiú, némi méltatlankodás után, beáll a sorba.

PIPITÉR: Ezennel megalapítom a rongyos hadsereget. Zsoldotok az ingyenlakás, meg az ingyenkoszt. Magyarán, ott he-

verték, ahol akartok, és azt esztek, amit találtok. Egyelőre hadakoznotok se kell, csak a szúnyogok ellen. (*Elégedetten sétál el előttük.*) A főhadisátor a gunyhó, itt a sziget közepén. Hadnagyotok Szitáry Ádámka. Kapitányotok Szitáry Tamás lesz. Jól van-e így, vitéz katonáim?

A rongyosok lelkes éljenzésbe kezdenek. Pipitér leinti őket.

PIPITÉR: Ne visítsatok úgy, nem vagytok ti szélkiáltó madarak! Szitáry kapitány, most már elegen vagyunk ahhoz, hogy kivegyük Isten kezéből a sziget sorsát.

TAMÁS: Vegyük ki, Pipitér!

ÁDÁM: Vegyük ki, vegyük ki, ugyan hogy vehetnénk ki? Megyünk, amerre a szél vagy a hullám sodor.

PIPITÉR: Ez az. Látjátok azt a két kidőlt, rég kiszáradt nyárfát? Álljatok neki legalylyazni őket, adom a szekercémet, farigcsáljatok belőle két rendes nagy evezőt. Érti mire gondolok, kapitány?

TAMÁS: Érteni vélem. (*Kilép a sorból.*) Emberek! Akkor most elmentek Ádám hadnaggal evezőt faragni.

ÁDÁM: És te?

TAMÁS: Hadnagy, nem kérdez, parancsot teljesít.

ÁDÁM (*Meghökken a kemény hangon*) Értettem. Bocsánat!

TAMÁS: Megbocsátom. Két evezőt faragtok a két kiszáradt nyárfából. Megértettétek?

RONGYOSOK: Értettük.

TAMÁS: Ha meglesznek az evezők, arra kormányozzuk velük a szigetünket, amerre nekünk tetszik. Érti a feladatot, hadnagy?

ÁDÁM: Értem, kapitány. Bírjuk is majd az evezőket tartani, mert vagyunk már hozzá elegendően.

TAMÁS: Derék. Mától felváltva örködtök párban az evezőknél, Ádám hadnagy beosztása szerint.

ÁDÁM: Értettem, kapitány. (*Pipitérre sandít.*) Mindjárt fejedelmet is kellett volna választanunk, nem, Pipitér?

PIPITÉR: Ne félj, szolgálám, kerülhet ide még az is!

TAMÁS: Munkára fel, katonák! Nem feleselgetünk.

ÁDÁM: Értettem. Utánam, indulj!

A rongyosok elmasíroznak. Hamarosan fejszecsattogás hallatszik. Pipitér a háttérbe húzódva nézi Tamást, aki nagyon megereszkedett hangulatban van.

PIPITÉR: Mi bajod neked, szolgálám? Bocsnat, kapitányom...

TAMÁS (*oldalt fordul, hogy Pipitér ne lássa az arcát*) Semmi. Hallgatom, hogy mit beszél a láb.

PIPITÉR: Az is szép mesterség. Érted-e legalább, szolgálám?

TAMÁS: Nagyon. Minden zizzenését, minden fuvallatát. Azt mondja ez mind, hogy: „Haszontalan teremtés vagy te, Szitáry Tamás. Egy ujjadat se mozdítod az édesapádért. Azt se tudod, él-e, hal-e.”

Pipitér ümmögne valamit, de a rongyosok éktelen lármát csapnak a sziget orrában. Ádám futva érkezik.

TAMÁS: Mi baj, hadnagy?

ÁDÁM: Kapitány, a víz egyenesen nekiviszi a szigetet Sárvárnak. És még nincsenek készen az evezők a kormányzáshoz.

TAMÁS: Pipitér, ilyenkor mi van?

PIPITÉR: Ilyenkor az van, hogy nincs nagy baj. Arra vigyázzatok, Ádámka, bocsnat, hadnagy úr, hogy a vár falához ne ütdjünk erősen hozzá, mert akkor reggelre megesznek bennünket a halak.

ÁDÁM: Azt hogy tudjuk megcsinálni?

PIPITÉR: Tartsátok távol a szigetet a kivágott nyárfákkal. Elég erősnek látszanak.

ÁDÁM: Megpróbálhatjuk.

Fut vissza.

TAMÁS: Milyen iszonyatos nagy, ronda fekete vár!

PIPITÉR: Jó kis vár ez! Takarékos. Csak az egyik oldalát kell védeni válogatott katonákkal. A másikat megvédi maga a mocsár.

Tamás felugrik, szinte farkasszemet néz az öreggel.

TAMÁS: Pipitér, annyi indulat és keserűség gyűlt össze bennem, hogy egyedül el tudnám most foglalni Sárvár várát.

PIPITÉR: Nono, szolgálám! Elfoglaljuk még azt, ha nem ma, holnap – együtt!

TAMÁS: El-e? Ki annak a kapitánya?

PIPITÉR: Buzáth uram, a dupla szájú. Aki akármit mond, kétszer mondja. Na, akarod, hogy elfoglaljuk?

TAMÁS: Akarom. De mit kezdjünk egy elfoglalt várral?

PIPITÉR: Nem baj az, ha kéznél van egy vár. A mi kezünknel.

Tamást elfogja az indulat, megragadja Pipitér vállát.

TAMÁS: Hallod-e, Pipitér, kérdeznék én tőled valamit.

PIPITÉR: Hallom, szolgálám, hallom. Csak kérdezz!

TAMÁS: Hadsereg, katonásdi, csavargás előre-hátra, naplopás hónapszámra: mi szándékod van neked ezzel a sok bohósággal, öreg? Miért bolondítasz bennünket?

PIPITÉR: Nekem semmi. És nem bolondítok én senkit.

TAMÁS: Akkor nem értelek, öregember! Miért hoztál bennünket ide a vizek sivatagába, ahol csakúgy el vagyunk temetve, ahogy édesapánk Apafi tömlőcében? Látod, jobb lett volna, ha eresztesz bennünket a magunk útján! Azóta rég megszabadítottuk volna az apánkat...

PIPITÉR: Vagy rég elvesztettétek volna, magatokkal együtt...

TAMÁS: Pipitér... az elébb... az elébb... láttam... láttam egy sólyommadarat. Pipitér, vén Pipitér, szeretnék az édesapámért elmenni!

PIPITÉR: Elmegyünk érte is, csak várd ki az idejét! *(Nagyot zökkennek.)* Érezted? A sziget most akadt fönn egy zátonyon. Nem is kellene a nyárfák. Így már biztosan nem csapódunk neki a várfalnak. Megnyugodhatunk. Rendelj el takarodót, holnap megbeszéljük a haditervet!

TAMÁS: Miféle haditervet?

PIPITÉR: Hát azt, amit kigondolsz holnapig. Csak nem gondolod, hogy te vagy a kapitány, és én töröm az öreg fejemet holmi haditerveken?

TAMÁS: Rendben. Bár még soha nem foglaltam el várat.

PIPITÉR: Arra gondolj, hogy kevesen vagyunk, azok meg sokan. Cselhez kell fo-

lyamodnunk, a nyílt erőszak nem állna jól nekünk.

TAMÁS: Cselhez? Akkor se lesznek kevesebben odabent.

PIPITÉR: De ha kijönnek onnan, mi meg bemegyünk, akkor máris többen vagyunk a várban náluk...

TAMÁS: Öreg, nem is vagy te olyan...

PIPITÉR: Milyen?

TAMÁS: Na, félre a fölösleges érzélgősködéssel! Elvégre, én vagyok a sziget kapitánya.

PIPITÉR: Akkor a kapitány menjen, és tegyen rendet a rongyosok között!

Tamás elmegy a dolgára. Egészen besötétedik. Pipitér szöszmötöl a holdvilágnál. Azután veszi a tarisznyáját, és a vízbe gázolva elhagyja a szigetet.

PIPITÉR: Na, kis szolgálaim, akkor most isten veletek!

5. jelenet – Pipitér eltűnik; lázadás; tűz a lápon; Pipitér megkerül

Ugyanott, másnap

(a Rab ember fiai, a rongyos hadsereg)

Tamás nyújtózkodva kilép a kunyhóból. A rongyosok már ott ülnek a ház mellett.

JANCSI: Pipitér felébredt már?

TAMÁS: Pipitér? Ébren kell lennie, bent üres a vacska.

PISTA: Hajnal óta fent vagyok, de Pipitér nem mutatkozott.

TAMÁS: Ezt nem értem.

NEVESINCS: Mit kell ezen érteni? Pipitér nem hált odabent az éjszaka.

TAMÁS: Igazad lehet, Nevesincs. De akkor hun hált, ha nem odabent?

SEHOGYSE: Idekint se hált. Az mink már csak észrevettük volna.

TAMÁS: Ha se kint, se bent, Nevesincs, akkor hol hált?

NEVESINCS: Pipitér eltűnt.

Ádám lép ki a kunyhóból. Borzas, álmos.

ÁDÁM: Ki tűnt el?

NEVESINCS: Ki tűnt el? Hát a Pipitér.

ÁDÁM: Már miért tűnt volna el Pipitér? Bolondozol, Nevesincs.

SEHOGYSE: Azt nektek kell tudnotok. Hogy miért tűnt el...

ÁDÁM: Odabent tényleg nincs.

JANCSI: Idekint sincs, kérem.

PISTA: Ha se bent, se kint, akkor vagy a föld nyelte el...

JANCSI: Vagy a víz...

NEVESINCS: Vagy itt hagyott bennünket...

SEHOGYSE: És akkor már ő sincs nekünk.

TAMÁS: Hogy mondhatsz ilyet, Sehogyse? Pipitér nem hagyhatott cserben bennünket!

JANCSI: Már miért ne? Miért kellene neki törődnie egy maroknyi csavargóval?

TAMÁS: Mí, Ádámmal, nem vagyunk csavargók, Semmilyen Jancsi!

PISTA: Itt nincsenek uracsák. Itt egyformák vagyunk.

TAMÁS: Nem egészen, Valamilyen Pista. Én vagyok a kapitány, Ádám a hadnagy, ti meg közlegények vagytok.

JANCSI: Amikor itt van Pipitér. Csak akkor, Szitáry kapitány.

TAMÁS: Hogy függ össze Pipitér ittléte az én kapitánysággal?

ÁDÁM: Vagy az én hadnagysággal, nagyokos?

PISTA: Úgy, hogy ha itt van, akkor van rongyos hadsereg, ha meg nincs itt, akkor meg nincs rongyos hadsereg se.

JANCSI: Jól beszélt Valamilyen Pista. Pipitér a generális. Ti csak Kolozsvárról szalajtott ficsúrok vagytok nekünk.

TAMÁS: Ezt a hangot nem tűröm, Semmilyen Jancsi! Sorakozó!

PISTA: Ezt a hangot nem tűri a Szitáry úr? Hát akkor ne tűrje. Álljanak ketten sorba az öccsével, kapitány úr, és tessenek ketten katonásdit játszani.

NEVESINCS: No, Valamilyen Pista, ne bomolj! Ártott neked ez a Szitáry Tamás?

PISTA: Ne parancsolgasson nekem, Nevesincs, , amikor maga is csak egy nyomorult. Ha nem lenne Pipitér, már rég rabszolgaszíjon vergődne a töröknél, Nagyváradon.

TAMÁS: Ha lenne kardom, megmutatnám neked, rongyos Valamilyen Pista...

JANCSI: Kard helyett lehet bottal is...

PISTA: Tőlem mehetünk akár ököllel.

SEHOGYSE: Csak nem fogtok verekedni, boldondok?

TAMÁS: Nem piszkítom be a kezemet ezzel a szarossal!

PISTA: Ennyire gyáva a fiatalúr?

TAMÁS: Azt mondtad, Valamilyen Pista, hogy gyáva vagytok?

JANCSI: Azt mondtá, hogy gyáva vagy, Szitáry Kristóf.

TAMÁS: Egy Szitárynak még senki se merte azt mondani, hogy gyáva.

PISTA: Most mondtam. Én mertem. És mondom megint, akár többször is.

Gyáva, gyáva, gyáva...

TAMÁS: Te rongy, te féreg, te mocsok!

Ráveti magát Pistára, csépelik egymást a földön. Jancsi odaugrik, de nem szétválasztani őket, hanem egy bottal Tamást kezdi el csépelni. Ádám se hagyja, fejével belerohan Jancsi hasába. Ordítanak, verekszenek, tépik egymást, szaggatják. Nevesincs és Sehólse kezét tördelve nézi a verekedőket. A következő dialógusok tetszőleges sorrendben hangzanak el, együtt és különváltan egymástól, a rendező szándéka szerint.

TAMÁS: Megöllek, te aljas!

JANCSI: Előbb nyuvasztalak én ki, úrífiúcska!

TAMÁS: Vigyázz, Ádám, be ne törje a fejedet azzal a nagy bottal ez a nagy állat!

ÁDÁM: Ne félts engem, te csak pofozd szét annak a takony golyhónak a fejét.

JANCSI: Gyere, hőzöngő kisgyerek, csirkeitatót csinálók a fejedből!

ÁDÁM: Puszta kézzel leverlek, paraszt!

NEVESINCS: Megöli, a végén még tényleg megöli!

PISTA: Ez fáj! De ez neked is fájni fog!

JANCSI: Kiszakítottad a gyomromat, te vadember!

SEHOGYSE: Már csupa vér mindkettő!

NEVESINCS: Szét kellene választani őket.

SEHOGYSE: Én nem merem.

NEVESINCS: Én sem...

TAMÁS: Bírod még, nagyfiú?

PISTA: Csak te bírd úgy, fejedelem kedvence!

ÁDÁM: Bot nélkül, persze, nem vagy olyan nagylegény.

JANCSI: Ez a tiéd volt! Kapsz még, öcskös, csak győzd számolni a pofonokat!

A verekedés kellős közepén erős, vörös fény önti el a színt.

NEVESINCS: Hagyjátok abba! Ég a nád!

SEHOGYSE: Akkora lángok közelednek, hogy egy perc alatt hamuvá égetnek bennünket!

ÁDÁM: Mit beszélsz, Sehogyse?

SEHOGYSE: Ég a nád!

NEVESINCS: Tombolnak a lángok. És egyre közelednek!

A verekedők megállnak.

TAMÁS: Megállj! Majd folytatjuk később!
Most nagyobb a baj.

JANCSI: Uram isten, mekkora lángok!

ÁDÁM: És egyre közelednek!

NEVENINCS: Hallgassátok! Már idáig elhal-
latszik a lápi vadak halállármája!

JANCSI: Ez róka szűkülése volt...

PISTA: Most meg farkas vonyít...

SEHOGYSE: Rőfög a füstben, fuldoklik a
borz...

NEVENINCS: Utolsókat makogja a hiúz-
lyők...

SEHOGYSE: Erre a sorsra jutunk mi is!

ÁDÁM: Csinálj már valamit, Tamás!

TAMÁS: Én? Ugyan miért én? Most mon-
ták ezek a rongy rongyosok, hogy nem
vagyok a kapitányuk.

JANCSI: Most nincs idő sértődősködé-
sre!

PISTA: Rendben, visszavonok mindent,
csak csinálj valamit!

TAMÁS: Na, mi van, inadba szaladt a bátor-
ság, Valamilyen Pista?

PISTA: Inamba, inamba, mindegy is az, mi
hova szaladt. Nagy a baj.

NEVESINCS: Most ne veszekedjete. Ha nem
teszünk valamit, itt sülünk meg perce-
ken belül!

*Keservesen sírni kezd. Tamás odalép hoz-
zá, átöleli. Megsimogatja az arcát, de
ügyetlen, lelöki a kalapját. A kalap alól
hosszú haj kígyózik elő, és kibontakozik
mögüle egy finom lány arca.*

TAMÁS: Te lány vagy, Nevesincs?

NEVESINCS: Az vagyok. Lány. Na és? Lány,
és nagyon félek! Ments meg bennün-
ket!

TAMÁS: Megáll az eszem. És te is az vagy,
Sehogyse?

SEHOGYSE (*lekapja a kalapját*) Én is az va-
gyok. Ez a legfontosabb most neked,

amikor a fejünk fölött tombol a tűzvi-
har?

TAMÁS: Igazad van... De nem elhanyagol-
ható.

ÁDÁM: Most már tényleg csináljunk vala-
mit, Tamás, mert egyre nagyobb a baj!

TAMÁS: Rendben! Visszaveszem a kapi-
tányságot. Nyomás az evezőkért, pró-
báljuk meg együtt eltaszítani a szigetet
a zátonytól! Addig én a ház tetejéről
megszemlélem a tüzet. Azt gondolom,
ha megkerüljük ezt a nyírfás zátonyt,
a másik oldalán már nyílt vízen va-
gyunk, oda nem jöhet utánunk a tűz.

*A rongyosok szétfutnak az evezőkért, Ta-
más felmászik a tetőre. Amazok rémült
arcra szállingóznak vissza.*

ÁDÁM: Innen nem lehet elmozdulni sehova.

JANCSI: Az éjszaka egytől egyig elvesztek az
evezők...

PISTA: Most nincs mivel eltaszítani a szige-
tet a zátonytól.

TAMÁS: Márpedig az evezőrudakat csak Pi-
pitér rejthette el.

NEVESINCS: Miért tette volna?

TAMÁS: Hogy itt várjuk meg, nehogy el-
menjünk távollétében valahova.

SEHOGYSE: Pipitér tehát visszatér!

TAMÁS: Vissza, vissza, Sehogyse. Ebben
biztos vagyok.

ÁDÁM: De mikor?

NEVESINCS: Itt leszünk még akkor mi is,
vagy már csak a pernyénket kevergeti
a víz fölött a szél?

TAMÁS: Ilyet csak egy lány tud mondani...
Nevesincs... csak egy lány.

NEVESINCS: Tessék?

TAMÁS: Ilyen szépet...

ÁDÁM: Ne édelegjete már, amikor nya-
kunkon a tűz!

NEVESINCS: Kiabáljunk hangosan, hátha
meghallja...

SEHOGYSE: Mit kiabáljunk?

JANCSI: És kinek kiabáljunk?

NEVESINCS: Az kiabáljuk, hogy Pipitér, Pipitér, hátha itt bolyong a közelben, és meghallja.

ÁDÁM: Tamás!

TAMÁS: Mit én?

ÁDÁM: Te, te! Te vagy a kapitány, neked kell döntened!

TAMÁS: Rendben. Ha én vagyok a kapitány, akkor most azt mondom, senki se essen pánikba!

SEHOGYSE: Könnyű azt mondani!

NEVESINCS: Bízunk Tamásban... én... nagyon bízom...

TAMÁS: A legfontosabb, hogy ne legyetek kishitűek!

JANCSI: Ne azt mondd, hogy mik ne legyenek, hanem azt találd ki, hogy mit tegyünk!

TAMÁS: Semmit se tegyetek. Nem kell semmit sem tennünk. Maradunk itt, és visszavárjuk Pipitért.

PISTA: És a tűz?

Tamás leugrik a tetőről, nyugodtan beszél.

TAMÁS: A tüzet megnéztem, azt hiszem, nem kell tőle félnünk. Úgy tűnik, a lányok nem férhetnek hozzánk. Mi egy széles, zöld nádkaréj mögött vagyunk. Itt tart bennünket ugyan a nád, de meg is véd majd a tűz ellen mindket. A friss nád nem gyulladhat meg.

ÁDÁM: Ebben biztos vagy?

TAMÁS: Ha nem lennék biztos, nem mondanám. Csak nem képzeled, hogy kockáztatom a rám bízott életeteket!

NEVESINCS: Hát, ne is kockáztasd!

TAMÁS: A tiéted különösen nem kockáztatnám, Nevesincs...

JANCSI: Az övét mért különösen nem?

TAMÁS: Mert... mert ő... ő lány...

SEHOGYSE: És én nem vagyok lány? Mi van az én életemmel?

TAMÁS: Te is lány vagy, Sehogyse... természetesen... a tiéted se... sehogy... természetesen... se... hagyjatok már ezzel, ne izéljete!

Egy pillanatra nevetés fut át a csapaton, majd ismét begörcsölnék.

ÁDÁM: Akkor most mit csinálunk?

TAMÁS: Amíg Pipitér vissza nem tér, szabad a vásár. Dolog semmi, mindenki azt csinál, ami legjobban esik neki. De...

JANCSI: De?

TAMÁS: De, akkor rend legyen mindig, amikor rendnek kell lennie, Semmilyen Jancsi, és a többiek! Napközben fogjatok halat, este lobogjon a tűz, a fiúk halásszanak, vadásszanak, a lányok főznek, süszenek, mutassuk meg Pipitérnek, hogy nélküle is boldogulunk!

ÁDÁM: Megmutatjuk.

JANCSI: Azért, jó lenne, ha visszajönné.

PISTA: De jó ám!

TAMÁS: Vissza fog jönni, én tudom. Vagyis, nagyon hiszek benne.

6. jelenet – Pipitér elcsábítja Mihálykát

*Apafi kastélyának a bejáratánál
(Pipitér, Mihályka, hajdú)*

A hajdú kilép a kastély ajtaján, dárdáját odatámasztja a falhoz, és nagyot szuszszantva leül az órség pihenőpadjára. Abban a pillanatban ordítva fel is ugrik, fenekéből egy nagy deszkadarabot rángat ki, melyből hosszú szög meredezik elő.

HAJDÚ: Hinnye, hogy az a leborulás szomorú fűzfa tépje szét a száját minden csirkefogónak! Ki tette ide, a fenekem alá, ezt a szeges deszkát? Direkt tette, a vak is látja! Ki volt az? Tudjam meg, ölöm meg!

*Fenekét vakargatva, tapogatva vissza-
csörtet a kastélyba. Mihályka jelenik meg
a takarásból, kuncog, majd hangosan ne-
vet. Nem veszi észre, hogy mögötte megje-
lenik Pipitér.*

PIPITÉR: Jó tréfa volt ez, hercegem, de ez a
sárga dolmányos hajdú nem tréfált ám!
Meg ne tudja, hogy te lennél a szög
gazdája, mert fejedelem-gyerek ide, fe-
jedelem gyereke oda, ez képes felkon-
colni nagy mérgében még téged is azzal
a ménkű hegyes dárdájával.

*Sarkon fordul, elképedve bámul a rongyos
öregemberre.*

MIHÁLYKA: Ki vagy te, sokbeszédű öregem-
ber?

PIPITÉR: Ha a nevemet kérdezed, Pipitér
vagyok.

MIHÁLYKA: Nem érdekel a neved.

PIPITÉR: Mindjárt gondoltam. Akkor mi ér-
dekel?

MIHÁLYKA: Mit keresel itt?

PIPITÉR: Érted jöttem.

A herceg gúnyosan elhúzza a száját.

MIHÁLYKA: Csak nem te vagy a Mikulás?

PIPITÉR: Éppenséggel lehetnék az is, de ed-
dig még soha nem voltam ilyesmi.

MIHÁLYKA: Kacsaringósan beszélsz. Hol
tanultad a finom beszédet?

PIPITÉR: Jó helyen szolgáltam, amíg szol-
gálhattam.

MIHÁLYKA: Most kinek a szolgálatában
állsz.

PIPITÉR: Alighanem, csak az istenében.

MIHÁLYKA: De kiében voltál ott, a jó he-
lyen?

PIPITÉR: Talán ismerted a gazdám. Talán
nem.

MIHÁLYKA: Meghalt a gazdád?

PIPITÉR: Meg nem halt, éppenséggel, de
nem rajta múlt.

MIHÁLYKA (*A fiút elfogja a méreg.*) Ha
nem mondd meg, kiről beszélsz, akkor

én sem tudom megmondani, ismer-
em-e, vagy sem.

PIPITÉR: A fiait biztosan ismered.

MIHÁLYKA: A fiait?

PIPITÉR: Azokat. Mert ők ismernek téged.

MIHÁLYKA: Ki az az ember?

PIPITÉR: Mit kérdeztél? Hogy kik a fiait?

*Mihálykát ismét elfogja a méreg, nagyot
toppant a lábával.*

MIHÁLYKA: Ne játszódjál velem, öreg, mert
megharagszom.

PIPITÉR: Csak annyit kérdeztem, volt gaz-
dám nevét mondjam, vagy a fiait emle-
gessem?

MIHÁLYKA: Mondd a volt gazdád nevét, én
abból majd kitalálom a fiait.

PIPITÉR (*nagy levegőt vesz*) Szitáry Kristóf,
a nagy törökverő vitéz volt az én drága
jó gazdám, aki most a te apád tömlőcé-
ben tengeti az életét.

MIHÁLYKA: Mit tudsz Tamásról és
Ádámkáról?

PIPITÉR: Jól vannak.

MIHÁLYKA: Hol vannak jól?

PIPITÉR: Jó helyen vannak jól.

MIHÁLYKA: Azonnal akarnám látni őket.

PIPITÉR: Akarnád látni őket? Érdekes! Ők
is látnák már derék kis cimborájukat.

*Mihályka körbekémlél, azt reméli, vala-
melyik közeli bokor rejti a barátait.*

MIHÁLYKA: Itt vannak a közelben?

PIPITÉR: Nem jöhetnek ide.

MIHÁLYKA: Hát akkor, hogyan lássam őket
viszont?

PIPITÉR: Ők nem jöhetnek ide, de te... eljö-
hetsz velem hozzájuk.

MIHÁLYKA: Hol vannak? Parancsolom,
hogy mondd meg.

PIPITÉR: Akár meg is mondhatom. De nem
mégy sokra vele. Mert, nagy ember lett
a két Szitáry-fiúból. Azok nem is herce-
gek már, hanem egyenesen fejedelmek.
Az Isten szigete az országuk, ahol nem
parancsol nekik se török császár, se
német császár. Hadseregük is van, kü-

lönb, mint az apádnak. A fejedelem csapatai közül egyiknek piros a dolmánya, a másiknak sárga, a harmadiknak zöld. A Szitáry-vitézek mind egyforma gúnyában járnak: rongyokban.

MIHÁLYKA: Tréfás kedvedben vagy, öreg!

PIPITÉR: Győződj meg róla, igazat beszél-e! Ha kiderül, hogy hazudtam, ráérsz majd akkor karóba húzatni. Na, indulunk?

Mihályka nem tud dönteni. A fejéhez kapkod, hol az öregre néz, hogy elnéz a kastély ablakai felé. Végül kinyögi, mi a gondja.

MIHÁLYKA: Szerinted mit szólna hozzá az apám, meg az anyám, ha azzal állnék oda eléjük, elmegyek veled abba a valamilyen Isten szigetébe?

PIPITÉR: Mindketten tudjuk, azt mondanák, hogy nem.

MIHÁLYKA: Akkor?

Közelebb hajol hozzá, bizalmasan sutyorog.

PIPITÉR: Ha megkérdeznéd... Neked kell eldöntened, kell-e mindent megkérdezned országos gondokkal elfoglalt apáduradtól.

MIHÁLYKA: Miért bízzam benned?

PIPITÉR: Nem kell feltétlenül megbíznod. A kérdés mindössze annyi, akarod-e látni a barátaidat?

MIHÁLYKA: Akarom. Rendben. Megbízom benned. Menjünk!

PIPITÉR: De akkor máris szedjük a lábunkat, drága herceg, mert ha bárki észrevesz bennünket, lótték a tervünknek! No, meg az én szegény öreg fejemnek!
A fal mellett lapulva elsurranak.

7. jelenet – Pipitér megkerül Mihálykával – a haditerv

*Senki szigete, a kunyhó előtt
(Tamás, Pipitér, Mihályka)*

Éjszaka. Tamás a kunyhó előtt fekszik, elnyomta az álom. Pipitér surran oda hozzá, kezét az alvó homlokához érinti. Tamás riadtan ül fel.

PIPITÉR: Hej, szolgám, szolgám, nem félted a fejedet, hogy ráesik valami bolond csillag, s kipróbálja, hogy benőtt-e már a fejed lágya?

TAMÁS (*felugrik, vadul öleli az öreg szolgát*) Pipitér, drága Pipitér, hát visszajöttél? Hetek múltak el, hogy nem látunk. Hogy jöttél vissza?

PIPITÉR: Mind a vízig szárazon, szolgám. Megengeded, hogy tegyek a tűzre?

Az öreg száraz gallyakat dobál a parázsra, felcsapnak a lángok.

TAMÁS: Tegyé, csak tegyé, és mesélj, merre jártál, mit csináltál!

PIPITÉR: Bekóboroltam a földet. Megfordultam Kolozsváron is. Szitáry Kristóf,

szegény ártatlan apátok, még most is rabul sínylődik. Elő se hozták még abból a tömlőcből, amelyikbe akkor dugták, mikor Hajdár basától elhozták. Meg se kérdezték tőle, vétkes-e vagy ártatlan. Úgy lehet, meg is feledkeztek már róla. A fejedelem nem törődik semmivel, mostanában a tudományokra adta a fejét, s egyfolytában órákat bucheràlgat. Hej, nagy baj az, ha az ország feje nem az ország gondjaiba gárgyul bele, hanem a paszuj növéseinek a tanulmányozásába. A herceg is merő mélabú, haldoklik az unalomtól.

Tamás a herceg nevének hallatára felocsúdik apátiájából, és megragadja Pipitér karját.

TAMÁS: Mit? Te láttad a herceget?

PIPITÉR: Láttam hát. Még beszéltem is vele!

TAMÁS: Pipitér, de jó volt ott teneked! Aztán, üzent valamit legalább a herceg nekünk?

PIPITÉR: Nem üzent az semmit, lelkem, semmit.

A nád felől halk kuncogás, majd elfojtott kacagás hallatszik.

TAMÁS: Nem egyedül jöttél, Pipitér? Ki kacagott az előbb a nádban?

PIPITÉR: Csengett a füled, szolgám.

TAMÁS: Jól hallottam, meg is nézem, ki az! De jaj neki, és jaj neked, ha elárultál, ha elárultatok bennünket!

PIPITÉR: Majd inkább én nézem meg! Lehet az is, hogy egy kacagó sirály álmodik ott valami szépet.

Tamás félresodorja Pipitért, és a nádhoz csörtet.

TAMÁS: Azt már nem! Fedezni akarod a cinkostársadat. *(Felragad egy husángot.)* Gyere elő, mert ezzel verem szét a fejedet a nádban!

MIHÁLYKA: Kezet emelnél a fejedelmedre? *(A herceg előlép a nádból.)* Hát ilyen vad haramia lett a nádban az én pajtásomból, a szelíd Szitáry Tamásból?

TAMÁS: Mihályka! Pipitér! Nem hiszem el, nem hiszem el! Hogy kerülsz te ide?

Összeölelkezik a herceggel, szinte táncolnak az örömtől.

MIHÁLYKA: A jó öreg Pipitér hozott idáig.

Hosszú és kínlódós út volt így gyalog, de most itt vagyok. Nem szóltam én se apámnak, se anyámnak, ha a barátaimról van szó, se tanácsot nem kérek, se engedélyt senkitől.

TAMÁS: Félek, hercegem, baj lesz ebből. Keresni találnak.

PIPITÉR: Keresni keresik, de találni nem találják. Hol leszünk mi már akkor, amikor a fejedelem megtudja, hogy a herceg úrfi ide veszett el, hozzánk!

TAMÁS: Ugyan hol leszünk?

PIPITÉR: Hol ám, fiaim, valahol Törökországban! Mert azt még nem is tudjátok, hogy én eladtalak benneteket a töröknek a rongyosokkal együtt.

TAMÁS: Ne bomolj, vénember! A tréfádtól kiver a hideg.

PIPITÉR: Gondolkodtál haditerven?

TAMÁS: Gondolkodtam. De csak annyi jutott eszembe, hogy csellel kell elfoglalni a várat.

PIPITÉR: Na, akkor figyelj! Innen a szigetről egyenesen Sárvának vettem az utat.

TAMÁS: Sárvárnak? Mi dolgod volt ott? Mesélj!

PIPITÉR: Hát csak annyi, hogy bementem Buzáth uramhoz, a kapitányhoz. Már mesélem is.

8. jelenet – mi történt Buzáth uram várában (megelevenített mese)

*Várbelső, Buzáth kapitány várszobája
(Pipitér, Buzáth uram)*

PIPITÉR: Hogy gombát venne-e, kapitány uram, azt kérdezem már harmadszor, mert annak nagyon bővíben vagyunk itt az Isten szigetén.

BUZÁTH: Edd meg magad, vén koldus, edd meg. Ez a válaszom harmadszor is, ez a válaszom.

PIPITÉR: Én mehetek is, nagyságos kapitány uram.

BUZÁTH: Maradsz, rongyos öregember, maradsz! Nem téged láttalak azzal a sok rossz, hangos gyerekekkel a vár alatt, nem téged?

PIPITÉR: Meglehet, mivelhogy én voltam.

BUZÁTH: Más vásárt csinálnék én veled, öreg, más vásárt. Jobb vásárt, jobbat.

PIPITÉR: Mi vásárt, vitéz kapitány uram?

BUZÁTH: Miféle gyerekek azok, akikkel a minapában is itt úszkáltál Sárvár alatt, miféle gyerekek?

PIPITÉR: Biz azok a senki gyerekei! Sokan vannak, nagyon sokan. Mint égen a csillag. Meg se bírom számolni őket.

Buzáth fölpattan, szinte ráugrik Pipitérre a nagy igyekezettől.

BUZÁTH: Hát azokat add el nekem, vén rongyházi, ne a férges gombáidat, azokat add el nekem!

PIPITÉR (*csodálkozást színelve*) A gyerekeket? (*Legyint.*) Nem jók azok semmi-re se. Hát mit csinálna velük, vitéz kapitány uram? Megvénült már kegyel-med dajkának!

BUZÁTH: Nem a te eszedhez való az, nem a te eszedhez! Hajolj közelebb. Ha elmondanád valakinek, úgyis letagadom, téged pedig kerékbe töretlek, ha elmondanád.

PIPITÉR: Dehogyan mondom, hogy mondanám, kinek is mondanám itt a nádrengeteg közepén.

BUZÁTH: Figyelj jól! Te eladod őket nekem, én meg eladom őket a töröknek, te eladod nekem. Az nagyon szereti inasnak, apródnak, ételfogónak, kuktának az efféle gyereknépet, az nagyon szeretik. Mind a ketten jól járnánk, mind a ketten.

PIPITÉR: A gyerekeknek... nem esne bajuk?

BUZÁTH: Ostoba vén paraszt, ostoba vén!

A gyerekeknek gyöngyületük lenne se-lyemben, bársonyban járnának a gyerekek. Ne fesszengj itt nekem! Kapunk értük szép summa aranyat, kapunk. Na jó, a fele a tied lenne, na jó.

PIPITÉR: Itt a kezem, nem borjúláb!

BUZÁTH: Nem szoktam öreg csavargókkal kezet fogni, maradjunk annyiban, hogy az üzlet megkötött, nem szoktam öreg. De, nem kell teneked annyi arany a nádasban, amennyit megígértem, nem kell teneked. Mihez kezdenél vele? Tán egynegyedével is beérnéd azoknak az aranyaknak, tán egynegyedével is...

PIPITÉR: Azt sem bánom.

BUZÁTH: Derék ember vagy, szeretem a mértéktartó szegény embert, derék. Mondd csak, tán tíz arany is elég lenne neked, mondd csak!

PIPITÉR: Jó nekem az is, valóban, mit is csinálnék én az arannyal itt a bíbicek közt...

BUZÁTH: No, szerény öreg nádi ember, akkor elég lesz neked egy ezüsthúszas is, ne, itt van, előre fizetek, lásd, hogy komolyak a szándékaim, szerény öreg nádi ember. Aztán hozd a gyerekeket, mert minden aranyra szüksége van manapság egy magyar várkapitánynak, aztán hozd a gyerekeket!

9. jelenet – ismét az éjszakai tanácskozás

Senki szigete, a kunyhó előtt

(Tamás, Pipitér, Mihályka)

Pipitér befejezi a mesélést.

PIPITÉR: És akkor azt mondja nekem, búcsúzóul, az a pöfeteg bolondgomba, aztán hozd a gyerekeket, mert minden aranyra szüksége van manapság egy magyar várkapitánynak, aztán hozd a gyerekeket.

TAMÁS: Hihetetlen történet.

MIHÁLYKA: De mire volt jó mindez, Pipitér bácsi?

PIPITÉR: Két dolog miatt volt fontos. Idáig elsegített bennünket a sziget, az Isten szigete, gyerekek, de tovább már nem visz, itt pedig nem maradhatunk.

TAMÁS: A másikat magamtól is tudom. Én mondtam, hogy el akarom foglalni a sárvári várat.

PIPITÉR: Így igaz.

MIHÁLYKA: A sárvári várat? Te?

TAMÁS: Én. *(Hirtelen elszégyelli magát.)*
Nagy indulatomban.

MIHÁLYKA: Minek nektek a sárvári vár?

PIPITÉR: Egyszer azért, hogy Tamás vitéz-
nek legyen mivel lecsillapítania a ha-
ragját.

TAMÁS: Másodszor?

PIPITÉR: Másodszor azért, hogy a fejedelem
végre ránk figyeljen, és ha már ránk fi-
gyel, akkor mi is fel tudjuk hívni becses
figyelmét Szitáry Kristóf urunk szomorú
és méltatlan sorsára.

MIHÁLYKA: Huncut egy öregember vagy,
annyit mondhatok, te Pipitér. Ki vele!
Nekem milyen szerepet szántál?

PIPITÉR: Herceg, ha már így rákérdeztél, te
leszel a tús.

MIHÁLYKA: Én tús?

PIPITÉR: Ki más?

TAMÁS: Tényleg megzakkantál, vénember.

PIPITÉR: Nem én! Ha elfoglaljuk a várat,
jönnek majd visszafoglalni, Buzáth
uram a katonáival, meg a fejedelem is.
Le is rombolják a falakat, velünk
együtt. De ha bent van a fejedelem fia
is... már nem rombolhatnak olyan el-
szántan... és meggondolatlanul... érted
már?

TAMÁS: Értem. De tisztességes ez, Pipitér?

PIPITÉR: Tisztességes ártatlanul börtönben
tartani az gazdám, aki a te apád? Ám
igazad van, szolgám. Kérdezzük meg a
herceget, akarja-e megmenteni egy ár-
tatlan ember életét, akit Szitáry Kris-
tófnak hívnak! Velünk tart-e? Ha azt
mondja, nem tart velünk, akkor máris
indulunk a Mihálykával vissza Kolozs-
várra.

TAMÁS: Mihályka, hogy döntesz?

MIHÁLYKA: Biztos vagy abban, Tamás, hogy
ártatlan az apád? Egészen biztos?

TAMÁS: Akár az életemre megesküszöm.

MIHÁLYKA: Honnan vagy ebben olyan biz-
tos?

TAMÁS *(a szívére bök)* Innen.

MIHÁLYKA: Meggyőztél. Ha segíteni tudok
nektek, segítek. Hiszen, nem vagyok
már én sem kisgyerek, vagy igen?

TAMÁS: Nem, Mihályka, te már kész férfi
vagy.

MIHÁLYKA: Rendben van, maradok... aka-
rom mondani, megyek veletek elfoglal-
ni a várat.

PIPITÉR: Akkor most szedjük össze minden
agyunkat, hárman, hogyan foglaljuk el
a várat holnap. Annyi bizonyos, be-
menni már bemegyünk. De a többit
még ki kell találnunk.

*Lehalkítják a hangjukat, összebújva su-
tyorognak tovább.*

10. jelenet – a sárvári vár elfoglalása

*Buzáth kapitány várszobája
(Buzáth uram, Pipitér, katona)*

*Buzáth kapitány az asztalnál ül, és egy
nagy kupát emelget, meglehetősen gyakori-
sággal. Kintől zaj, Pipitér hangja, de nem
törődik vele.*

PIPITÉR *(hangja)* Hahó, hahó, nagy baj
van, kaput nyissatok azonnal!

HAJDÚ *(hangja)* Mi kell? Még a kakas se
kukorintott, mit akarsz ilyen korán?

PIPITÉR *(hangja)* Buzáth kapitány uram-
mal akarnék beszélni.

HAJDÚ *(hangja)* Alszik az még ilyenkor,
földi. Most fordul a másik oldalára. Mi
sorod van vele?

PIPITÉR *(hangja)* A fejedelem postása va-
gyok. Levelet hoztam tőle a kapitány-
nak.

HAJDÚ *(hangja)* Bánom is én!

PIPITÉR *(hangja)* Meg a zsoldot is hozom
a tarisznyámban.

HAJDÚ (*hangja*) Ez esetben isten hozott, jó ember! Hát mért nem azt mondtad mindjárt? Hiszen téged várunk egy fél esztendeje. Nyitom már!

Pipitér belép Buzáth uram szobájába. Rögtön éktelen jajgatásba kezd, a félálomban borozgató várkapitány ijedten kap a kardja után.

PIPITÉR: Jaj, jaj, jaj, jajajaj!

BUZÁTH: Mi az, ki jár itt, kit nyúznak?

PIPITÉR: Jaj, jaj, uram, én vagyok itt, az Isten szigeti ember. Emlékszel még rám?

BUZÁTH: Hozott a mándruc! Mit zavarogsz itt éjszakának idején, mit zavarogsz?

PIPITÉR: Jaj, uram, nem a mándruc hozott engem! Én hoztam inkább az Isten szigeti gyerekeket.

BUZÁTH: Az már beszéd. Hova tetted őket, hova?

PIPITÉR: Nem tettem én sehova. Ott vannak már azok, szegény báránykák, ahová szántad őket.

BUZÁTH: Hol, csak nem a török kezében, hol?

PIPITÉR: Ott bizony, nagy jó uram. Itt lepett meg bennünket a bátkai erdőben.

Buzáth kapitány rémülten ugrik fel, kapkod a kardja, a köpenye után, hol az ablakhoz fut, hol az ajtót tépi fel, látszik, hogy nem tudja, hol van, és mit kell csinálnia. Közben egyfolytában jár a szája, hangosan gondolkodik.

BUZÁTH: Ember, tudod-e, mit beszélés? Az innen csak fél óra járás. Azóta tán már itt is vannak a várban! Rajta, emberek! Csukjátok ki a kaput, nyissátok be a kaput! Fegyverbe, vitézek! Az ágyúk mellé, legények! Jaj, sehova se menjete! Itt ne hagyjatok! Fussatok, maradjatok! Jaj, ilyen gyalázat! Jaj nekem, szegény fejemnek, elvették fölülte Sárvárat, jaj nekem!

PIPITÉR: Tán odáig még nem vagyunk, nagy jó uram. Hiszen csak öten vannak a tö-

rökök, ötük közül is ló az egyik, annak is pénzes tarisznya van a hátán.

Buzáth beledermes a mozdulatba, majd arca túl széles vigyorba húzódik. Majd ismét meghatározatlan irányú rohangálásba kezd.

BUZÁTH: Micsoda, öten vannak a törökök egy lovadmagukkal, micsoda? Egy lovadmagukkal vannak öten? Pénz van az iszákjukban? Az iszákjukban pénz van, pénz? A mienk az már! Az enyim már az! Megütöközünk velük! Elfogjuk őket! Halálra aprítjuk! Főlnégyeljük! Nyársba húzzuk! Kerékbe törjük!

PIPITÉR: Na és, velem pedig mi lesz?

BUZÁTH: Te csak maradj itt, jó ember!

Hogy búcsút vehess a gyerekeidtól, ha mink hazajövünk a fényes diadallal, hogy búcsút vehess.

PIPITÉR: Egyedül, egy ekkora várban?

BUZÁTH: Egy katonát itt hagyok, őrzésedre és szolgálatodra egy katonát.

Buzáth kirobog. Hallatszik, ahogy nyílik és csukódik a vár hatalmas kapuja. Pipitér kiszól az ajtón.

PIPITÉR: Katona uram, drága földim, ugye, behívhatnám-e a várba a gyerekeimet, akiket a kapitány őkegyelme emlegett?

HAJDÁR: Bánja a kánya! Eridjen, ehun e a kulcs. Csak aztán jól bezárja kend a kaput, s hozza föl hozzám a kulcsot. Én szunnyadok egyet, amíg vissza nem jönnek a többiek.

PIPITÉR: A kaput is bezárom, a kulcsot is fölviszem. (*A katona álmosan kimegy, Pipitér is. Kintről hallatszik a hangja.*) Befelé, rongyosok!

Meztelen talpak csattognak a vár kövein. A csattogásra felriad a katona, távolabbról hallatszik a hangja.

HAJDÁR: Ejnye, de sok gyereked van, öreg! Szólj rájuk, hogy csöndesebben vigadjanak!

PIPITÉR: Feltétlenül szólok.

TAMÁS: Átvesszem a parancsnokságot. Jancsi, Pista, fölmentek, értelmetlenné teszitek az őrt, azután idehozzátok.

JANCSI: Törhet a nyaka?

PIPITÉR: És a nagy buta koponyája?

TAMÁS: Egy haja szála sem görbülhet meg.

JANCSI: De ha ellenkezik, egy-két pofon?

TAMÁS: Legfeljebb.

PIPITÉR: Köszönjük. Nincs több gondod velem.

Vidáman elszökdécselnek.

TAMÁS: A katona nagyon kell nekünk. Ha Buzáth uramék visszajönnek, el kell hitetni velük, hogy sokan vagyunk a várban. És a katona azt hiszi, sokan jötünk. Hallottam, hogy morgott, nem tud aludni.

PIPITÉR: Kezdesz belejönni, szolgám.

Jancsiék hozzák a megkötözött katonát.

TAMÁS: Katona, ön Szitáry Tamás kapitány fogja.

HAJDÚ: Érdekel is engem, hogy kicsoda maga. Csak ne kínozzon, enni-inni adjon.

TAMÁS: Kap. Tudja, hányan vagyunk mi itt?

HAJDÚ: Csak azt tudom, hogy nagyon sokan, mert erősen csattogott befelé gyüvet a talpuk alatt a kövezet.

TAMÁS: Helyes. Csak a szökés miatt mondom.

HAJDÚ: Akar a fene szökni. Inkább jól kialszom magamat a cellámban. Mehetek?

TAMÁS: Még nem. Majd szólok. De nem is kell szólnom, úgy hallom.

Kint vadul dörömbölnek, rugdossák a kaput. Tamás kihajol az ablakon.

TAMÁS: Otthon garázdálkodják az úr! Ott kinn tágas, itt benn szoros!

BUZÁTH: Hol van az a vén gazember, hol?

PIPITÉR *(kidugja Tamás hóna alatt a fejét)*

Engem keres a méltóságos volt kapitány uram?

BUZÁTH: Jó, hogy itt vagy, szép mákvirág, jó hogy! Majd beszéllek a fejeddel, csak belül lehessenek, majd beszéllek!

TAMÁS: Ide ugyan be nem kerül egyhamar az úr.

BUZÁTH: Nem-e? Hát nem én parancsolok ebben a várban, hát nem?

TAMÁS: Nem, uram. Itt Apafi Mihály parancsol.

BUZÁTH: Nono, én is úgy értettem. Úgy értettem én is. Nono.

TAMÁS: Dehogyan is értette maga sehogy. Itt Apafi Mihály herceg parancsol mától fogva. A várat elfoglaltuk. A parancsnokságot pedig rám ruházta át a herceg. Szitáry Tamás várkapitánnyal beszél.

BUZÁTH: Miféle hercegről karattyol itt összevissza, miféle?

MIHÁLYKA *(kihajol az ablakon)* Ha nem ismer meg kegyelmed, az a kegyelmed baja. Nagy erővel a várat elfoglaltam, én, Apafi Mihály, és a várat a birtokban fogom tartani. Azt semmilyen erőszakkal tőlem el nem vehetik.

BUZÁTH: Elfoglalta a tulajdon apja várát, elfoglalta?

MIHÁLYKA: El. Meg a maga várát. Most szaladjon apámhoz, panaszra, meg segítségért.

BUZÁTH: Megyen a fene. Azonnal megostromoljuk a várat. Megyen a fene.

MIHÁLYKA: Hiábavaló erőfeszítés lesz.

(Visszafordul, a katonát kitalja az ablakba.) No fiam, fogoly ember, mondd meg nekik, hányan vagyunk idebent?

HAJDÚ: Jaj, kegyelmes kapitány uram, annyian vannak ezek, mint égen a csillag. Hadakoztam én, védekeztem vitézül, de ekkora túlerővel szemben tehetetlen voltam. Hozzon erősítést, ha ostromolni akar, mert nagyok lehetnek a veszteségei.

BUZÁTH: Vagy én bolondultam meg, vagy a világ, vagy én. Elfoglalják a váramat, elfoglalják. Apafi Mihály foglalja el, de

nem a fejedelem, hanem a fia, Apafi Mihály. Sokan vannak bent, nincs esélye az ostromnak, sokan vannak bent. Nincs más, el kell menjek a fejedelemhez, nincs más... hogy dögölnétek meg, nincs más!

A rongyosok üdvrivalgásban törnek ki, hatalmasakat kacagnak, velük kacag a katona is, akinek olyan mindegy, mi történik vele, csak enni-inni kapjon.

11. jelenet – a fejedelem ismét haragszik, de aztán kétségbe esik

A fejedelem szobája

(Apafi, Bornemissza Anna, Buzáth uram)

Bornemissza Anna kisírt szemekkel ül az asztalnál. Kopogtatás. Buzáth uram lép be. Az asszony nem néz rá, néz maga elé. Buzáth köhint kettőt, de a fejedelemné még most sem fordítja felé a tekintetét.

BUZÁTH: Ajajaj, itt már tudják, hogy oda van Sárvár, ajajaj!

A nő még mindig nem néz rá.

BUZÁTH *(egyből magas c-n kezdi)* Miért nem fogatnak le? Megérdemlem. Hibás voltam. Könnyelmű. Miért nem fogatnak le? Vállalom a felelősséget, elvégre, én voltam Sárvár kapitánya, az elfoglalás előtt, vállalom.

ANNA *(épp csak megemeli a fejét)* Mit akar, Buzáth kapitány?

BUZÁTH: A fejedelemmel beszélni, kérem, a fejedelemmel. Hol van a fejedelem önagsága, hol van?

ANNA: Ott ni! A duzzogóban!

BUZÁTH: Szabad megkérdeznem, mi az a duzzogó, ha szabad megkérdeznem?

ANNA: Akkor van ott, amikor valami nagyon bántja. És most minden oka megvan rá, hogy ott legyen.

BUZÁTH: Bemehetek, be?

ANNA: Nem ajánlom. De ha sürgős, nyomja le a kilincset, hátha nyitva van!

Buzáth lenyomja a kilincset, az ajtó kinyílik. A fejedelem megtörten, kisírt szemekkel áll előtte. Buzáth kétszer meghajol, nem hisz a szemének. A fejedelem azonban nem rá néz. Néz, valahová sehova.

BUZÁTH: Baj van, nagyságos uram, baj van.

APAFI: Bizony baj, nagy baj, Buzáth uram, bizony baj.

BUZÁTH *(magában)* A nagyságos fejedelem csúfolódik, a nagyságos. Duplán adja vissza a szót, duplán. Hátha tréfálkozik, hátha. Meg kell engesztelni szépszerével, meg kell!

BUZÁTH: Nagy baj ez, nagyságos uram, nagy baj!

APAFI: Bizony nagy, bizony nagy!

BUZÁTH: Rá se gondoltunk, hogy így elveszhessen, rá se.

APAFI: Bizony nem, bizony nem.

Buzáth segítségkérő tekinteteket vet a fejedelemnére, de ő pillantásra sem méltatja.

BUZÁTH: A mi legfőbb erősségünk, legbiztosabb menedékünk volt, mi legfőbb erősségünk.

APAFI: Bizony az, bizony az.

BUZÁTH: S még azt se tudjuk biztosan, ki vette el tőlünk. Német volt-e, török volt-e, s még azt se tudjuk.

APAFI: Német-e, török-e? Azt se tudjuk.

BUZÁTH: Én egyiket se hiszem, nagyságos uram, egyiket sem.

APAFI: Nem, ugye, Buzáth uram? Hát mit hisz kegyelmed, Buzáth uram? Eltévedt valamerre az erdőben?

Buzáth összeráncolja a homlokát, szörnyű gyanú fogan meg a mögött.

BUZÁTH: Eltévedt valamerre az erdőben, eltévedt? Nem egészen értem én ezt, nem egészen.

APAFI: Hát mi más történhetett szegénykémmele?

Buzáth elborzadva csapja össze a kezét, majd az ujjait kezdi el kíméletlenül törölni.

BUZÁTH: Szegénykémmele? Hát miről beszél, nagyságos uram, nem a sárvári váról, hát kiről beszél?

APAFI: Hát kelmed, Buzáth uram, nem az én elveszett fiamról beszél?

BUZÁTH: Nem én, nagyságos uram, nem én. Azt jöttem megjelenteni, hogy Sárvár elveszett, azért jöttem.

APAFI: Bánom is én, hogy Sárvár elesett!

BUZÁTH: Bánhatná is, nagyságos fejedelem, mert igen nagy szégyen ez nekem, nekünk, bánhatná is.

APAFI: Egy vár elveszett? Mi ez ahhoz képest, hogy a fiam elveszett? Adjon ki parancsot, hogy azonnal lőjék rommá a várat. Aztán takarítsák le a hullákat a falakról, és építsék újjá az egészet.

BUZÁTH: Lövethetek?

APAFI: Nem lövethet, lövetnie is kell.

BUZÁTH: Akkor is, ha a várat elfoglalók vezére...

APAFI: Akkor is, ha az atyaisten a vezére!

BUZÁTH: Akkor is, ha a fejedelem...

APAFI: Akkor is, ha én foglaltam el a várat...

BUZÁTH: De akkor is, ha a fejedelem... fia foglalta el a várat, de akkor is?

APAFI: Miket beszél, Buzáth uram? A fiam?

BUZÁTH: Amikor az a harcsabajszú öregember kidugta a randa pofáját az ablakomon, én meg kizáródva voltam a váram kapuja előtt...

APAFI: Miféle harcsabajszú öregember, miféle ablakon, miféle kapu előtt állt maga? Beszéljen értelmesen, mert felkoncoltattatom.

BUZÁTH: Épp ezt kísérelem meg, épp ezt. Melléje állt, a harcsabajszú öreg mellé egy ifjú ember, alig legény még, és mondotta, ő a herceg, és hogy Sárvárt

ezentúl birtokába veszi, amikor a harcsabajszú öregember kidugta...

APAFI: Az én fiam? Harcsabajszú öregember?

APAFI: A mi fiunk?

BUZÁTH: Nem a maguk fia a harcsabajszú öreg, nem a maguk fia. A harcsabajszú öreg sem a maguk fia, a harcsabajszú. Azt mondta, az...

APAFI: Mit fecseg itt össze? Mi van? Ki mondta, mit mondott? Lehetetlen, hogy a mi fiunk ott van. Hogy került volna a Mihályka Sárvárra? Miért éppen oda?

BUZÁTH: Biztosan az a harcsabajszú vénember vitte oda, biztosan.

APAFI: Ez lázadás! Elszökik egy harcsabajszú öregemberrel. Elfoglal egy várat. Hallatlan! Majd én mőresre tanítom az ifiurat! Buzáth uram, döntöttem. Fogjanak hozzá a vár ostromához! Keményen, kegyetlenül, éjjel-nappal ágyúzárok a falakat, míg csak romhalmaz nem lesz belől!

ANNA: Maga megőrült? A tulajdon fiára küldené az ágyúkat?

Megragadja a férje mellén a dolmányt, és rázza, rázza.

APAFI: Ne rángass már annyira! Várat foglaj el a fiacskád, Anna! Ez pártütés! Árulás! Tanulja meg, amíg én vagyok a fejedelem, addig várnia kell az ilyesmivel.

ANNA (tovább rázza a fejedelmet, aki nem tudja, mit tegyen az asszonnyal) Tanulja meg? A saját halálából okuljon? Eddig itt sírt naphosszat a duzzogóban, hogy így Mihályka, úgy Mihályka, csak gyere haza, most meg, amikor előkerülni látszik a fia, parancsot ad a megölésére! Milyen ember maga, Apafi Mihály?

A fejedelem kitepi magát az asszony karmai közül.

APAFI: Elhallgass! Maga mit tenne, Buzáth kapitány, ha azt hallaná, hogy a fia elfoglalt egy fontos, stratégiai helyen álló várat mindenféle magafajta csirkefogóval?

BUZÁTH (*meglepődve pillog*) Énfajta csirkefogóval, énfajta?

APAFI: Nem maga fajta, hanem magafajta csirkefogóval, nehéz felfogású ember.

BUZÁTH: Aha... Nem lennék boldog, kérem, hallgatnék, és nem lennék boldog, aha...

APAFI: Ne akarja, hogy gutaütést kapjak, mert tényleg megkapom. Arra válaszoljon, lerontatná-e a várat, a fiával együtt, vagy nem.

BUZÁTH (*vakargatja a fejét*) Lerontatnám, le én, kérem, úgy lerontatnám, hogy csak kő és csont maradna belőle, lerontatnám.

APAFI: No látod, Anna, Buzáth uram is megmondta, mi a teendőnk. Hanem, hallga csak, várkapitány uram, én nem fogom lerontani Sárvárt.

BUZÁTH (*tanácstalanul*) Nem? Az előbb azt tetszett mondani, romboljam el, most meg, hogy ne, az előbb.

APAFI: No látja, Buzáth, ezért vagyok én erdélyi fejedelem, maga meg vár nélküli kapitány.

BUZÁTH (*elgýmoltalanodott érdeklődéssel*) Ezért? Miért ezért?

APAFI: Mert nem tud jól dönteni. Egy fejedelem mindig csak jó döntéseket hozhat. Márpedig most a jó döntés: a tárgyalás. Tárgyalni fogunk.

ANNA: Hála istennek, hogy megjött a maradék esze!

BUZÁTH (*őszinte elképedéssel*) Tárgyalni fogunk? Fogunk... fogunk? A fejedelem... maga is... személyesen... tárgyalni fog... holmi rongyosokkal?

APAFI: Természetesen, megyek én is. Ismerem a fiamat. Gyerek még, de már kónok, mint egy számár. Szerencse, hogy

azok a Szitáry-gyerekek nincsenek a közelében.

Buzáth hápog egy keveset, felfújja magát, szuszog, nem tudja, mondja-e, ne mondja. Azután teleszívja a tüdejét, és mindent egy lapra tesz föl.

BUZÁTH: A Szitáry-gyerekek? Nincsenek közelében a Szitáry-gyerekek?

APAFI: Most meg mit akar összedadogni nekem?

BUZÁTH: Nagyságos fejedelem, baj van, mert épp hogy valami Szitáry Tamás a várkapitány, rá ruházta át ezeket a teendőket, nagyságos fejedelem... a fia, a nagyságos fejedelem.

APAFI: Már csak ez hiányzott.

ANNA: Hála istennek! Ha mellette vannak a Szitáry-fiúk, talán nem történhet komoly baja!

A fejedelem a szokásos hévvel feltépi az ajtót.

APAFI: Fogjatok be gyorsan, nyergeljete hamar! (*Visszafordul Buzáthhoz.*) Szedelőzkdödjön, megyünk Sárvárra!

BUZÁTH: Bocsásssa meg nekem, nagyságos fejedelem, hogy ennyi baj okozok itt, bocsásssa meg.

APAFI: Megbocsátok kelmednek, Buzáth uram, persze, csak ha visszaszerzi, amit elveszejtett. Ha nem lesz más választásunk, meg fogjuk ostromolni Sárvárt. De ha a fiamnak egy hajszála is meggörbül közben, akkor az isten irgalmazzon kendnek.

BUZÁTH: Én is a tárgyalás híve vagyok, én is. A mondó vagyok, induljunk máris, tárgyalni, a mondó vagyok...

APAFI: Megokosodott kend, Buzáth! De rá is fér az okosodás arra a szép fejére, mert ha Sárvárt elveszítjük, én úgy bevarrom magát a pincebörtönömbé, hogy vagy a török, vagy a német hozza ki, de amíg én vagyok a fejedelem, onnan nem vezet majd kelmednek fölfelé út.

ANNA: Várjanak, hozom a nagykendőmet!

APAFI: Te meg hová indulsz?

ANNA: Csak nem képzeli, hogy egyedül hagyom magukat a tárgyalásnál? Még valami ostobaságot csinálnak, így ketten, és akkor, Apafi fejedelem, kend a duzzogóban éli le a hátralévő életét és fejedelemségét, azt szabom ki börtönül nagyságnak, mert isten legyen irgalmas magának, ha Mihálykának egy

haja szála is meggömbül a maguk tárgyalása miatt, vagy a közben!

Elrobog. A két férfi férfias zavarral össze-összevillant.

APAFI: Hallotta, Buzáth uram? Itt már nem babra megy a játék, ha a fejedelem felesége is ultimátumot intéz az uralkodóhoz. Nagyon éssen kell lennünk!

12. jelenet – Sárvár „ostroma”

Sárvár falai alatt, egy sátorban

(Apafi, Buzáth kapitány, Anna, Hajdú, katonák)

Apafi, Anna és Buzáth egy hadisátorban ül. Előttük a fejedelem kedvenc hajdúja áll, feszes vigyázban.

APAFI: No, mit üzentek a sárváriak?

HAJDÚ: Pironkodom inkább, de el nem mondom.

APAFI: Aztán, ha a deresen megtáncoltatom a hátán a mogyorófavesszőmet, beszédesebb lesz-e kend?

HAJDÚ: Nem akarnám elmondani, mert hogy szégyellem.

APAFI: Ami azt illeti, van itt mindenkinek szégyelleni valója. Csak nyugodtan beszéljen kend, mesélje el, mi baja esett!

A hajdú úgy éli újra a történetet, mintha valami szörnyűségen ment volna keresztül, amely életre szóló nyomot hagyta benne.

HAJDÚ: A vár alatt megálltam, ahogy a méltóságos fejedelem megparancsolta volt, és felkiáltottam az üresnek látszó várfokok felé: hé, sárváriak, meghoztam nektek a fejedelem békeajánlatát, nesztek a béke, csak nyúljatok le érte!

APAFI *(nyugtalanul előre hajol)* Azok meg?

HAJDÚ: Azt nem tudhatom, mert láthatatlan kezek úgy megdobáltak éretlen vadkörtével, hogy még most is csillagokat látok. Vadkörte-eső hullott az égből, nagyságos fejedelem, kopogott a

fejemen, vállamon, hátamon, karomon, kezemen a sok kemény körte, rosszabb volt az, mintha a németek kartácstüzébe kerültem volna.

APAFI: És mit tett kend ellene?

HAJDÚ: Az egyetlen, amit ilyenkor egy magányos követ tehet, azt tettem. Megfutamodtam. Pucoltam a fal alól, amilyen gyorsan csak lehet. Sajnos, nem lehetett olyan gyorsan, ahogyan kellett volna, azóta is egyfolytában zajong a koponyám, kék-zöld az ábrázatom, nyilallik a vállam meg a hátam.

Apafi felpattan, nagyot sújt öklével az asztalra.

APAFI: Mindössze ennyit üzentek a fejedelem békeajánlatára?

HAJDÚ: Ennyit üzentek... mindössze. Sose láttam ilyen cifra ellenséget, amelyik vadkörtével lövöldöz.

APAFI: No, az még vadabb is lesz, amivel mink visszalövünk! Annak a magjába fejestül beletörök a foguk! Indítsák el a vár felé a kővári nagy kerekas ágyúkat, a kőhányó mozsarakat, küldjenek mezei tarackokat is!

A fejedelemné, mint valami nőtényi tigris, ugrik eléje.

ANNA: Megálljon, marcona ember, megint megfélemezett magáról... főleg meg Mihálykáról.

APAFI: Akkor mit csináljak? Küldessek nekik almát meg barackot, hogy azzal is megszügyeníthessék a követemet, rajta keresztül az erdélyi fejedelmet?

ANNA: Ne bomoljon már, dúvad!

APAFI: Mi jobbat tudsz egy ijesztő ostromnál? Pimasz kölykökről van szó, nem látod?

ANNA: Nem látja, hogy kölykökről van szó? Pimaszok vagy sem, de hát, mégiscsak gyerekek!

BUZÁTH: Van ott egy ember is.

APAFI: Az öregre gondol?

BUZÁTH: Arra én! Hiszen csak azt a harcsabajuszút megfoghassam, hiszen csak azt!

APAFI: Ne fecsegen annyit fölöslegesen, Buzáth! Anna, kérdeztem valamit. Akkor mit csináljak, ha nem lövethetek?

ANNA: Küldjön hozzájuk még egy békekövetet.

APAFI: Még egy békekövetet? Legyen. Most szaladjon a vár alá kelmed, Buzáth uram!

BUZÁTH: É-én? Még hogy én alkudozzam a saját váramra, még én? Dejszen énvelem szóba se állnak, szóba se! Próbáltam én azt már egyszer, próbáltam. Még most is ég belé az orcám, még most is.

APAFI: Hát én játszottam el a váramat, vagy kend, a szentségit magának! Aztán, jutott-e már eszébe, Buzáth kapitány, hogy ha az erdélyi fejedelem egyszer jobban belegondol abba, ami történt, kendet akár még kerékbe is töreti, amilyen egy méregzsák tud lenni.

BUZÁTH: Értem, uram, értem. Gondolok bele, gondolok. Megyek, megyek.

Buzáth feldúltan elrohan.

ANNA (*felnevet, majd elkomorul*) Nem hiszem, hogy a legjobb követet küldte a falak alá.

APAFI: Szenvedjen a málé, ha már néhány gyerek kilopta alóla a várát.

ANNA: Maga nevezte ki.

APAFI: Mióta ítéli meg a felesége a fejedelem rendelkezéseit?

ANNA: Nem ítélet ez, tény, nagyságos fejedelem.

APAFI: Remélem, megdobálják ezt a zavaros beszédű Buzáthot.

ANNA: Miért reméli?

APAFI: Akkor nekem nem kell majd megbüntetnem. Elég lecke neki, ha a kobakjába dobálják a vadkörtékkel azok a várfoglaló kölykök, hogy vigyázzon jobban a várára, ha már megkapta használatra.

ANNA: Nem sok jóban járhatott, már jön is, hallom a lódobogást.

Várnak. Buzáth esik be az ajtón.

BUZÁTH: Én mindent megtettem. Kiabáltam, hahó, hahó! Sok vékony gyerekhang kiabált vissza, hahó, hahó, de a gazdáját egyiknek se lehetett látni. Békeajánlatot hoztam, békeajánlatot. Erre egy vékony hang rám förmedt, tartsd meg magadnak! A fejedelem megbocsát nektek, a fejedelem, mondtam erre én, megőrizve a méltóságomat, mondtam erre.

APAFI: Na, azok meg mit feleltek?

Buzáth uram ég felé mereszi a kezét, olybá tűnik, megőrült.

BUZÁTH: Jobbat erre se kaptam. Mondja megint egy vékonyka hang, a bocsánatát majd csak akkor hisszük el, ha ő mondja. Jöjjön ide önagsága a maga személyében. Tiveletek nem állunk többet szóba! Erre ravaszkodni akartam, erre. Legalább azt mondjátok meg, miféle népek vagytok, legalább, kérdeztem.

A fejedelem mérgesen toppant a csizmájával, de akkorát, hogy a fejedelemné is összerezzen rá.

APAFI: Erre már csak mondtak valamit, erre... A francba a körmönfont beszédével, Buzáth, a végén magam is olyan totyogósan beszélek, mint kend, ha sokat hallgatom.

BUZÁTH: Most akkor beszéljek, vagy ne beszéljek, most akkor?

ANNA: Ne affektáljanak annyit! A ki népei vagytok kérdésre mit feleltek azok a csintalan kölykök?

APAFI: Csintalan kölykök? Ezek? Inkább várfoglaló zendülők... Nem szóltam, nem szóltam...

BUZÁTH: Azt válaszolta az öreg hangja, mert megismertem ám a harcsabajszú hangját, hogy majd megmondjuk a fejedelemnek, de csak neki, azt válaszolta.

Apafi feldúltan csörtet föl-alá a sátorban. Legszívesebben borogatná az asztalt, a székeket, de a felesége miatt nem meri.

APAFI: A szentségit, megint és megint! Akár a rimák, rimánkodunk itt nekik, azok meg röhögnek a vadkörtés marukba!

BUZÁTH *(kissé félrehajtott fejjel)* Van itt még valami...

APAFI: Akkor mondja, ha van! Ne kíméljen!

BUZÁTH: Ott tartottam, hogy majd megmondjuk a fejedelemnek, ott tartottam. De ekkor megszólalt egy kis hang, a vénkonyka, és ilyet szólt: vagy meg se kell

mondani. Majd megösmér az magától is, ha idegyün, vagy meg se kell mondani.

ANNA: Ez csak Mihályka lehetett!

BUZÁTH: Még még megdobáltak vadkörtével, meg még meg.

APAFI *(horkan, mint a vadkan)* Na, majd adok én neki fölismerést, meg személyes megkövetést! Verem el úgy a fokhagyma seggit, hogy az anyja se ismer rá!

BUZÁTH: Még meg is dobáltak vadkörtével, még meg is.

ANNA: Veri? Na, ha egy ujjal is érinti, akkor aztán mehet is a duzzogóba mindörökre! Mert onnantól magára sem ismer rá többé annak a gyerekek az anyja.

BUZÁTH: Még meg is dobáltak vadkörtével, még meg is.

APAFI: Még te is hergelsz engem? Nem csak az a nevetlen, ronda kölyköd? Megyek, ellátom a baját!

BUZÁTH: Hová gondol nagyságod? Csak nem megy fegyvertelen kézzel ez elé a gonosz népség elé, csak nem? Bizony, még megdobálják nagyságodat is vadkörtéssel, bizony még!

APAFI: Vigyek magam fölött ernyőt, arra gondol, Buzáth uram?

BUZÁTH: Arra, arra, legalább ernyőt, arra, arra.

APAFI: Marha!

Kirobog. Buzáth visszahőköl, sértődött pófát vág, Anna boldogan sóhajt egy nagyot.

13. jelenet - Apafi fejedelem a rongyosokkal tárgyal

Buzáth uram szobája

(Apafi, Mihályka, a Rab ember fiai, Pipitér, Buzáth uram, a rongyos hadsereg)

Valamennyien a szobában, szétszórtan ülnek a nagy székekben, az ablakban Ádám örködik éppen. Ki rágcsál, ki kupát emelget, ki kardot suhogtat a levegőben, akár a felnőttek, amikor összezárva unatkoznak.

MIHÁLYKA: Azért, jól megmondtam annak a hájfejű követnek!

TAMÁS: Megmondtad, de meg ám.

MIHÁLYKA: És gondolod, hogy eljön hozzánk tárgyalni az apám?

TAMÁS: El kell jöjjön, vagy szét kell lövetnie a várat – velünk együtt. Nincs más választása.

MIHÁLYKA: Apám kemény és megátalkodott ember. Tegnap a várdomb aljára húztattak egy csomó ágyút, mozsarat és tarackot. Ha azok elkezdnek lőni...

TAMÁS: Ha azok elkezdnek lőni, akkor mi a falakkal együtt pusztulunk el.

MIHÁLYKA: Nem félek. Azt hiszed, hogy félek? Majd meglátod, Tamás, hogy milyen bátran nézek az ágyútűzbe.

TAMÁS: Tudom, Mihályka. Menj, és vedd át Ádámtól az őrséget!

Hátrébb megy, leül a sarokban Nevesincs mellé. A lány gyöngéd szeretettel nézi a gondterhelt fiút.

NEVESINCS: Mi lesz aztán, Tamás?

TAMÁS: Mikor aztán?

NEVENINCS: Ha már nem leszünk itt.

TAMÁS: Hogy hol leszünk? Vagy ez égben, vagy a fejedelem udvarában, ha túléljük.

NEVESINCS: Ti igen. De mi visszamegyünk a lápra.

TAMÁS: Tudod, azon gondolkodtam...

NEVESINCS: Min gondolkodtál?

TAMÁS: Azon gondolkodtam, hogy ha viszsza-számész a lápra...

NEVESINCS: Ha visszamegyek a lápra...

TAMÁS: Azon gondolkodtam, hogy ha viszsza-számész a lápra, én majd visszajövök érted.

NEVESINCS: Értem? Pont értem?

TAMÁS: Érted. Pont érted.

NEVESINCS: El fogsz te felejteni a gyönyörű és finom kastélykisasszonyok között.

TAMÁS: Nem mondok többet. Ez is sok volt.

NEVESINCS: Ezt is köszönöm. Elteszem őket inségesebb időkre.

Tamáská elpattan az ablaktól, nagyon ijedt.

MIHÁLYKA: Jön az apám. Egyenesen a várkapu felé tart.

TAMÁS: Hány emberrel jön?

MIHÁLYKA: Egyedül. De úgy jön, hogy még egy oroszlán is eltakarodna az útjából, ha szembe találkozna vele.

TAMÁS: Hát, csak eljött!

MIHÁLYKA: De el ám. S már a kaput rugdossa nagy haragvásában.

APAFI (*nagy zajt csak lent a kapuval, sokkalig rugdossa*) Na, mi van, nyavalyások, csak nem szállt inatokba a bátorság? Apafi Mihály erdélyi fejedelem áll idelent. Kidugná valaki közületek az a vadkörte szagú pofáját az ablakon, hogy beszéljek vele? Mondjuk, aki azt üzengeti nekem, hogy személyesen jöjjen ide, megösmernedni a képével.

PIPITÉR: Mihályka, alighanem ki kéne nézned, apád már nagyon nyugtalan.

MIHÁLYKA: És mit mondjak neki?

TAMÁS: Hát azt, hogy fogadod.

ÁDÁM: Mondd neki, ha tárgyalni akar, jöjjön föl.

PIPITÉR: Én lemegyek a kapuhoz, és beengedem.

TAMÁS: Biztos, hogy egyedül van?

MIHÁLYKA: Csak nem képzeled, hogy az erdélyi fejedelem csapdát állít a saját fiának?

TAMÁS: Te ismered.

MIHÁLYKA (*keresztet vet*) Istenkém, most segíts, hogy erős legyek, és elég ügyes.

APAFI (*folytatja a dörömbölést*) Ezt nevezem vendéglátásnak. Idehív valaki, aki alighanem elszökött otthonról, és az anyja kisírta a szemét miatta, idehív, hogy aztán azzal szégyenítsen meg, ki se nyitja a dörömbölésemre az ablakot.

MIHÁLYKA (*kihajol az ablakon*) Kend meg mit zörömböl annyit odalent, atyámfia?

A fejedelem meghökken a hideg szavakra, hirtelenjében azt sem tudja, hogyan reagáljon.

APAFI: Hej, te fiú! Nemde nem te volnál-e Apafi Mihály herceg?

MIHÁLYKA: Igenis, én vagyok. Én meg csak most ismerem meg, hogy maga a nagy-

ságos fejedelem zörömbölődik odalent a kapuval! Micsoda megtiszteltetés!

APAFI: Na, fiamuram, ha már méltóztattál engem felismerni, megparancsolom, hogy gyere le ide hozzám, hadd beszéljek a fejeddel!

MIHÁLYKA: Nem én, apámuram. A helyzet az, hogy nem hagyhatom el a várat, erre eskü köt.

APAFI: Miféle eskü?

MIHÁLYKA: Jöjjön kend fel, de nagyon egyedül ám, és megtudhatja. Itt várjuk a pajtásaimmal, Szitáry Ádámával meg Szitáry Tamással.

APAFI: A Szitáry gyerekek is itt vannak? Mind a ketten? Hát mit bánom én, jöjjenek le veled a Szitáry gyerekek is! De igyekezzetek!

MIHÁLYKA: A Szitáry gyerekek nem mennek le, mert fogadalmuk van rá. De ha feljön atyámuram, és ez az utolsó ajánlatom, elmondják, miért is nem ők mennek kelmed elé, miért is kell kelmednek ő eléjük járulnia.

APAFI: Nekem... ő eléjük... járulnom... az erdélyi fejedelem az apródjai elé járul... szép, mondhatom. Csak gratulálni tudok az okos fiamnak.

MIHÁLYKA: Jön apámuram, vagy sem? Nincs nekem annyi időm, hogy álló napig az ablakban ácsorogjak a várására.

APAFI: Hm. Pimasz. Rendben van. Fölme gyek. De engedjen be valaki.

MIHÁLYKA: Pipitér! Engedd be a nagyságos fejedelmet a kapun.

APAFI (*a kapu csikorgása közben, kintről*) Aha! Te vagy a harcsabajszú, aki átverted Buzáth uramat. Ne mutogass, a szemed se áll jól. Még számolunk.

Döngő léptekkel közeledik a fejedelem az ajtóhoz. Bent valamennyien fölállnak. Belép Apafi.

APAFI: Tisztelettel üdvözlöm a vár urát.

MIHÁLYKA: Örömmel látom a vendéget. Megkínálhatom-e apámuramat vadkörtével?

APAFI: Köszönöm, jóllakott már azzal a hajdúm, sőt, még Buzáth uramnak is jutott belőle.

MIHÁLYKA: Apámuram, akkor hát, tárgyaljunk!

APAFI: Nekem nincs sok tárgyalnivalóm lázadókkal. Te hazajössz, a többiek meg visszaadják a várat Buzáthnak. Ha még ma megteszik, senkinek sem esik bántódása.

MIHÁLYKA: Nem úgy van a'! Lépjenek elibénk a Szitáry-fiúk!

Tamás és Ádám a fejedelmek elé térdelnek. A fejedelem alaposan megnézi őket.

APAFI: Emlékszem rátok. Te a picsogós gyerek voltál, az Ádám, te meg a csizmás tréfálkozó, a Tamás.

TAMÁS: Akkor arra is emlékszik a nagyságos fejedelem, hogy amikor elvette a kardunkat...

ÁDÁM: És kivetkőztetett bennünket a címeres apródruhából...

TAMÁS: És ezzel elküldött bennünket a földönfutó közé legutolsó földönfutónak...

ÁDÁM: Mi azt fogadtuk meg akkor a nagyságos fejedelem előtt...

TAMÁS: Hogy addig a színe elé nem kerülünk, míg szabad nem lesz ismét édesapánk, Szitáry Kristóf.

APAFI: Az ám, ni, csakugyan! Én már meg is feledkeztem Szitáry Kristófról.

TAMÁS: Nagyságod ezt könnyen megteheti, de nekünk az apánk, így a legfontosabb személy a világon.

APAFI: Azt mondjátok ezzel, kapok egy várat, cserébe Szitáry Kristóf szabadságáért?

TAMÁS: Ilyet nem mondtunk, fejedelem.

APAFI: Akkor miért volt ez a nagy cécó, a várfoglalás, Buzáth uram megszégyenítése vadkörtével?

ÁDÁM: Hogy meghallja a mi szavunkat is a nagyságos fejedelem, és elmondhassuk, hogy apánk ártatlan...

TAMÁS: Hogy ne csak a mi szavunkat hallgassa meg a nagyságos fejedelem, de az övét is, és higgyen neki, mert legvitézebb katonája sohasem hazudna a fejedelemnek.

A fejedelemnek leesik az álla.

APAFI: És ezért... ezért még Erdélyt is képesek lettetek volna elfoglalni?

TAMÁS: Akár Erdélyt is, nagyságos uram.

APAFI: Derék. Azaz, elgondolkodtató. Mi több, veszélyes szólam.

MIHÁLYKA: Ha atyámuram szabadon engedí Szitáry Kristófot, megkapja a várat, és én is hazamegyek.

A fejedelem tűnődve járkal a rongyosok között. Hangosan gondolkodik, azok legnagyobb meglepetésére.

APAFI: Tanulság: egy fejedelem sose nőszüljön meg, vagy fogja keményen a gyereket, hogy az ne szabhasson neki feltételeket a hazamenetele tárgyában. Üsse kő, újra tárgyaljuk Szitáry Kristóf ügyét! Magam megyek le hozzá a börtönbe, és hallgatom meg. Ha azt mondja, ártatlan, máris lehullanak a bilincsei.

A fiúk örömmujongásba törnek ki, összekapaszkodnak Pipitérral, táncolnak a terem közepén. A Rongyos hadsereg némán nézi őket.

APAFI: Most, hogy a tárgyalások jó stádiumba kerültek, hadd kérdezzek egyet s mászt.

MIHÁLYKA: Kérdezzen, apámuram!

APAFI: Valójában, hányan vagytok a várban?

TAMÁS: Mivel a kapitány én vagyok, engem illet a válasz. A fogva tartott várkatonával együtt kilencen.

APAFI: Micsoda? Nyolcan foglaltatok el egy ekkora kővárat?

TAMÁS: Hát, ha nem lehattunk többen...

APAFI: Hihetetlen. Nagy stratégá lehetsz te, Szitáry fiam!

TAMÁS: A kényszer vitt rá bennünket.

APAFI: Képzelem, mi lett volna, ha nem a kényszer visz rá benneteket a vár elfoglalására... Belegondolni is rossz.

TAMÁS: Ők a Rongyos hadsereg. *(A hadsereg felsorakozik.)* Négy közkatona, egy hadnagy, egy kapitány. És Pipitér, a... generálisunk.

APAFI: Döbbenetes! Ha ezt Buzáth uramnak elmesélem, beledől a saját kardjába. Hét gyerek és egy harcsabajszú öregember elfoglalja a várat! Kitüntést érdemelnének...

TAMÁS: Őket tüntesse ki, a rongyosokat. Se apjuk, se anyjuk, a lép nevelte valahányukat.

APAFI: Fiaim... hm... most látom... és lányaim! Ugyan az én váramat foglaltatok el, mégis el kell ismernem, nagy haditettet hajtottatok végre. Ezért felajánlom nektek, gyertek a palotámba, a fiúk apródjaim lesznek, a lányok pedig a feleségem szolgálatába állnak.

A rongyosok megszeppenve állnak.

JANCSI: Köszönöm, felséges úr, de én már nem tudok meglenni a lép nélkül. Én maradnék.

APAFI: Hogy hínak, fiam?

JANCSI: Semmilyen Jancsi.

APAFI *(csodálkozva)* No!

PISTA: Én sem tudok... vagy akarok... A lép nélkül. Maradok én is.

APAFI: Hogy hínak, fiam?

PISTA: Valamilyen Pista.

APAFI: No, no!

NEVESINCS: Hát... én se mennék el innen. Ha... maradhatok... maradok.

APAFI: Hogy hínak, lányom?

NEVESINCS: Nevesincs.

APAFI: No, no, no!

SEHOGYSE: De még én se mozdulok. Ez itt a mi hazánk, az Ecséri láp. Megyek vissza a többiekkel a nád közé.

APAFI: Hogy hínak, lányom?

SEHOGYSE: Sehogyse.

APAFI: No, no, no, no... Hinnye, de bitang egy keresztpaja volt valamennyiteknek! Ilyen neveket adni! Megáll a maradék eszem. Ha maradnátok, maradjatok. Akkor azt mondjátok meg nekem, mit tehetek értetek?

JANI: Adjon a nagyságos fejedelem menlevelet nekünk, hogy senki nem háborgathat bennünket bolyongásunkban! Hogy a védelme alatt állunk, bármerre sodródik velünk az Isten szigete.

APAFI: Megkaptátok azt a menlevelet, mit tudom én milyen, összeviszta Jancsi-Pisták. És kaptok mellé annyi aranyat, amennyi elég lesz a tél beálltáig. Téltre pedig elvárlak benneteket a kastélyomba, ahol meleg szállást és barátságot kaptok. Tavasszal aztán, ismét kellő mennyiségű arannyal, mindig utatokra engedlek benneteket, le ne késsétek a barkavirágzást. Jó lesz-e így, kicsi szolgálaim?

NEVESINCS: Hogy jó lesz-e? Jobb nem is lehetne. Köszönjük.

APAFI: Köszönjétek magatoknak, a bátorságotoknak, az ügyességeteknek, sehogysevan nevű fiúk és lányok. *(Pipitérhez fordul.)* Hát te, öreg? Te is a lápra mész vissza?

PIPITÉR: Én egyelőre Kolozsvárra mennék, a fiúkkal, Szitáry gazdám szabadulását látni. Azután, majd meglátjuk.

APAFI: Derék. Fiúk, induljunk, lássuk meg végre az igazságot édesapátok ügyében. Hátha csak kihullott a sólyomnak az aranyszárnya. Mármost magam is azt gondolom, hogy csak derék apa lehet az, akinek ilyen derék fiai vannak. Meg, akinek ilyen hűséges cseléde van! *(Nagyot sóhajt.)* Bár, ha nekem volnának ilyen hűséges embereim!

PIPITÉR *(térdre esik a fejedelem előtt)* Bizony mondom neked, nagyságos uram, semmivel sem vagyok hívebb cselédje Szitáry uramnak, mint amilyen hív szolgád ő tenéked.

APAFI *(elérzékenyülve)* Köszönöm, öreg, hiszek neked. Hanem, most már gyérünk Kolozsvárra mindnyájan, úgy, ahogy vagyunk. Mert nagyon nehezen várnak ott már bennünket.

14. jelenet – Pizlicár uram hanyatt vágja magát a kövön

Pizlicár uram szobája

(Apafi, a Rab ember fia, Pizlicár, Iluci, Falubolondja Toska)

Pizlicár ünnepi ruhában, hosszú köntösben, kezét tördelve, mellette Iluci lenge patyolat ruháskában, a várakozás lázában.

PISZLICZÁR: Iluci, gyun a méltóságos, drágalátus fejedelem, Kolozsváruba ménéve...

ILUCI: Legalább a fejedelmet mondja ki rendesen, magyarul, édesapám!

PISZLICZÁR: Mondum ahogy te, fejedelem

ILUCI: Fejedelem.

PISZLICZÁR: Mondum, ahogy te, Fejedelem.

ILUCI: Fejedelem.

PISZLICZÁR: Mondum, ahogy te, fej-e-del-em.

ILUCI: Nagyon jó, apuska, nagyon jó. Már hallom a léptüket. Fejedelem.

PISZLICZÁR: Fej-ed-el-em.

Kopognak, belép a fejedelem, nyomában a Szitáry-fiúk, őket Pipitér követi. Pizlicár meghökken, azután mélyen meghajol.

PISZLICZÁR: Nagyságos, méltóságos, drágalátus fejedelem, én vágyom a becsulátus Piszliczár. Orul, hogy nem kerülközzátok el az én szegin házamut. Ed kicsi frissítő, ed kicsi hűsítő. Ami kerülközik szegin házamban.

Tamás megvető, gúnyos mosollyal néz Piszliczárra, Ádám észre sem veszi, Ilucit zabálja a tekintetével. Piszliczár rájuk veti magát, öleli, csókolja a két fiút.

PISZLICZÁR: Aránus úrficskák, mennit emlegettelek tiktukat! Mennit nem siratul-tam háládatusan apáduratuk!

Vészesen közeledik Pipitér felé is, de az öreg az öklét dugja az orra alá, erre leáll.

APAFI: Jó szolgálom, csak benéztünk hozzád, hogy megigyunk nálad egy pohár citromos vizet.

PISZLICZÁR: Iluci, te szaladul, hozul citromos vizet fejedelumnek, meg ifiu uruknak, meg öreg emberulnak.

Iluci elmegy vízért, Ádámka megéled a varázslatból.

ÁDÁM: Piszliczár gazda, megvan-e még Toska, a falu bolondja?

PISZLICZÁR: Megvágyun, de nem nágyun, olyun akár a gonosz vén májum!

APAFI: Szeretnék találkozni őkegyelmével! A fiúk sokat meséltek róla az úton. *Erre Piszliczár kiejti kezéből a tálcát.*

PISZLICZÁR: Jaj, nagyságos, méltóságos, drágalátus fejedelum, ne kívánd aztat. Csipi, rúgja, harapulja becses szemile-det. Kalickába vágyun berekesztelve hamis firegje Toska. Megharapun én karum véresre. *(Mutatja a bekötözött karját.)*

APAFI: De így meg már éppen megnézem, ha ilyen nagyon veszedelmes jószág!

Piszliczár a terem végében álló, letakart tárgyról lehúzza a leplet, ott áll Toska, egy vasketrecbe zárva. Amint meglátja Szitáryékat, elbődül, nekiront a vasrácsnak, rettenetes erőfeszítéssel feltépi az aj-

tót, és mindenki elborzadására a terem közepére lohol. Valamennyien, beleértve a fejedelmet is, hátrébb húzódnak. Toska bakugrásokkal a szemközti falnál terem, babrál rajta valamit, erre egy kis rekesz nyílik meg a falban. Onnan előhúzza két piros tárgyat, és vadul lóbálni kezdi őket.

ÁDÁM *(előre lép, megsimogatja Toska arcát)* Hát megvagy, öreg barátom, Toska, falubolondja? Nem tartanak ebben a házban valami kényelmesen. *(Toska vigyorog.)* Mit szorongatsz a markodban, hadd lássam!

Toska folyamatosan vigyorog Piszliczár felé, és átnyújt Ádámnak két piros selyem-erszényt.

ÁDÁM: Mi lehet ez?

APAFI: Azt gondolom, én tudom. Add csak ide azokat az erszényeket! Ismerősek...

A fejedelem előhúzza a kését, és felhasítja az erszények oldalát. Ömlik belőlük az arany.

ÁDÁM: Mennyi pénz!

APAFI: Ne számold, fiam, hogy mennyi, megmondom én neked. Éppen kétszáz arany.

PISZLICZÁR *(hörög)* Áj-háj, enim szép aránim! Eltolvajulta gonosz májum Toska tülemtul. Lopul ez mindunet tülemtül, megfigyul, kilesélget, hova teszum pénzet, lopulja el iccaka.

APAFI: Hallgasson el most kend! Vegyetek a tenyeretekbe egy-egy aranyat! Nézzétek meg jól! Kit láttok rajta?

TAMÁS: A nagyságos fejedelmet.

APAFI: Így igaz. Akkor most megkérdezem, valóban a te pénzed ez, jó ember?

PISZLICZÁR: Bizon hod enim, drágalátus fejedelem. Kettuszáz darab volt belule.

APAFI: Annyi ez, nincs benne hiba. Hát aztán, hol szerezted őket?

PISZLICZÁR: Mit tudjak én aztat, fejedelem? Pinz gurul ide-uda. Ma kápum, holnap ádum.

APAFI: Értem. Nézzétek meg jobban azt az aranyat a kezetekben. Nem találtok valami különöset rajta?

ILUCI: Én találtam... A nagyságos fejedelemnek lefelejtették a bajuszát a pénzről!

APAFI: Ügyes lány vagy. Most akkor ismét az apádhoz fordulok. Valóban a tiéd ez a kétszáz arany, Piszliczár uram?

PIPITÉR: Bizon hod enim, mondtam mán, drágalátus fejedelem.

APAFI: Az ám, jó ember, csak hogy még mindig hiba van a kréta körül. Ebből az aranypénzből ugyanis nem vertek többet ennél a kétszáz darabnál, ami itt van.

PIPITÉR: Véletlenül mind hozzám került aranbul.

APAFI: Azt a kétszáz aranyat pedig én elküldtem Hajdár basának. Szitáry Krisztof uram vitte neki.

ILUCI: Jaj, apám...

APAFI: Megmondjam-e most már, becsulátus Piszliczár, hogy hol vetted te ezeket az aranyakat?

Piszliczár hanyatt vágja magát a márványkövön, és onnantól nem mozdul semmi költögetésre. Pedig még Toska is megsimogatja az üstökét, s úgy vihog mellé, mint aki tudja, hogy most valami nagyon érdemes dolgot művelt. Iluci ráborul az apjára, s zokogva csókolgatja élettelen kezét. A fejedelem jószággal int neki.

APAFI: Ne félj, szép gyermekem, majd magához tér az apád, mire Kolozsvárra érünk, Szitáry uramhoz. Fektesse föl egy kocsi, Pipitér majd gondját viseli neki az úton. Jöttek velünk ti is, szembesítésre.

Ádám biztatólag fogja meg Iluci kezét, a lány hálásan hajtja a vállára a fejét, így mennek ki. A többiek jelentőségteljesen összerosolyognak a hátuk mögött.

15. jelenet – ...ha jó a vége jó

Várszoba Kolozsvárban

(Apafi, Szitáry Kristóf, Szitáry Tamás, Szitáry Ádámka, Piszliczár, Iluci, Pipitér, Mihályka)

A fiúk várják az apjukat, akivel a fejedelem tárgyalt. Pipitér a falat támasztja, Iluci az időközben magához tért Piszliczárt támogatja.

ÁDÁM: Szerinted elengedi?

TAMÁS: El kell, hogy engedje.

ÁDÁM: Csak megcsináltuk, Tamás.

TAMÁS: Meg, Ádámka. De Pipitér nélkül nem mentünk volna sokra.

PIPITÉR: Túlbecsülsz, kicsi szolgám. Nekem csak annyi szerepem volt, hogy kérleltem a lápot, szét ne morzsoljon benneket a halaknak eleségül.

TAMÁS: Sokáig van lent a fejedelem.

ÁDÁM: Föl is hozhatta volna.

PIPITÉR: Nagy dolog, ha a fejedelem lemegy a fogolyhoz a pincebörtönbe. Nem mindenkinek jár ez a megtiszteltetés.

ÁDÁM: Csak már látnám az apánkat!

TAMÁS: Nem is engedjük el egyedül ezentúl se követségbe, se a csataterre.

ÁDÁM: De nem ám!

TAMÁS: Most veszem észre, komoly legénynyé cseperedtél a megpróbáltatások ideje alatt.

ÁDÁM: Nincs több sírás, majd meglátod.

Szitáry Kristóf lép a terembe, kissé megöszülve, de még mindig délcegen. A fiúk a nyakába repülnek, Ádám rögtön elsírja magát.

FÍÚK: Édesapánk, édes jó apánk!

PIPITÉR: Nagy jó uram, édes gazdám!

SZITÁRY: Én lelkem gyermekeim! Én hűséges öreg szolgám!

Piszliczár uram Ádámhoz totyog, s oda-nyújtja a maga piros selyem zsebbelijét.

PISZLICZÁR: Nesze neked, Ádumka. A lippai bég ajándika. Szíp selem, finum selem, igazándi bizánti selem. Én már beléje siránkuztam. Csak meg nem állhatulja eztet a szíp örvendezkedést könny nélkül a becsulátus ember.

Szitáry Kristóf karon fogja a két fiát, leborul a fejedelem előtt, megköszönni neki visszaadott szabadságát. A fejedelem siet felemelni őket.

APAFI: Szitáry uram, erről majd beszélünk még egymással, később, tüzes veresborok mellett. Most sietős az utunk, mert a fejedelemasszony nagyon várja már a fiát, ezt a haszontalan gyereket, ni! Kelmed pedig menjen haza a maga családjával, úgys régen jártak otthon. Reggel azután majd lássuk egymást!

PIPITÉR: Nem lesz az jó, nagyságos fejedelem, már ha megbocsát, hogy szolga létemre beleszólok, de Szitáry uram mit sem tud az otthoni fejleményekről. A Szitáry-ház régen kelmed tulajdona, azt a lefogatas másnapján magának elkoztatta az én uramtól.

APAFI: Igazad van, öreg. Bocsásson meg ezért, Szitáry uram! Küldönc szalad maguk előtt, hogy mire hazaérnek, ismét üres legyen tőlünk a háza, s minden úgy legyen benne, ahogy azon a gyászos napon hagyta. Jó lesz-e így, jó szolgánk, Pipitér?

PIPITÉR: A legjobban van így, nagyságos fejedelem.

APAFI: Szitáry Kristóf, kegyelmed sokat szenvedett irántunk való hűségének miatta, s a mi tévedésünk miatt. Aki hibázik, ne restellje bevallani: mi bevalljuk, hogy hibáztunk. Holnap kendet országunk tanácsosává teszünk. Ne szóljon, Szitáry, sietünk! Lépj elő, Szitáry Tamás! Hogy kívánságod ne támadjon még valaha a mi várainkat

elszedegetni, íme, neked adományozzuk Sárvár várát. Légy te a kapitánya, s rongyos hadsereggedet ruházd föl ebből a kétszáz aranyból, amit Piszliczár uram most neked ajándékoz.

(Piszliczár előre lépne, de a fejedelem leinti) Tudjuk, mit akarsz mondani, jó ember. Azt akarod mondani, ugye, hogy a hídalmási szép kastélyodat nekiajándékozod Szitáry Ádámnak, aki jobban szeret kertészkedni, mint hadakozni! Jól teszed, jó ember, csak várj még egy-két esztendőt, míg nől egy kicsit a kis Iluci lányod id. Téged pedig, öreg szolga, aki ott sírdogálsz a sarokban, uradhoz való nagy hűségédért udvarunkba fogadunk, és gondunk lesz holtig való ellátásodra.

PIPITÉR: Nem érdemlem én azt, nagyságos fejedelem, inkább azt a kegyelmet kérem, hogy eressz engem vissza az Isten szigetére. Ott leszek én már otthon csak, az én nádasomban, az én vadmadaraim közt.

APAFI: Legyen a te akaratod szerint!

TAMÁS: Ha megengedi a nagyságos fejedelem, s ha nem bánod, édesapám, én Pipitérrel tartok a lápra. Van énnekem ott elszámolni valóm egy lánnyal, ígéret köt arra, hogy édesapám szabadulása-
kor magamnak megkeresem.

SZITÁRY: Menj, fiam, aztán gyere, ha a lép és a szerelem visszaenged Kolozsvárra!

APAFI: Menjen, kapitány uram, egy hónapot adok a szerelem idejére az Ecsedi lápon. Egy hónap után jelenti nekem, hogy a sárvári vár kapitányságát, azzal a szép barna lánnyal, aki legyen akkorra a felesége, átvette.

TAMÁS: Ígérem, nagyságos fejedelem.

APAFI: És ha befogadja, küldök egy ifjú hadnagyot, családi szökevényt a keze alá. Otthon már úgysem tudom megtartani.

MIHÁLYKA: Köszönöm, drága apám!

APAFI: De aztán rövid pórázon tartsa, Szi-
táry kapitány a gyereket, és bánjon vele
keményen, legény legyen belőle, ne
holmi anyámasszony katonája!

TAMÁS: Megígérem, nagyságos fejedelem,
és – ezt is köszönöm,

APAFI: Akkor fel, Kolozsvárra, urak! Szitáry
Kristóf, maga egy pillanatra ne marad-
jon el mellőlem, nagy segedelmemre
lehet, mert a törököt nem félem, a né-

mettől meg nem riadok, de meg kell
valljam, a fejedelmé asszonyság villám-
ló tekintetétől úgy rettegek, akár egy
szaros kölök.

Szitáry megtorpan, megcsóválja a fejét.

SZITÁRY: Hogy én mit ki nem állok...
a nagyságos fejelem miatt... Hát még
a börtön sem volt elég?

FÜZI LÁSZLÓ

Gondolatok az identitásról

A MAGYARSÁGTUDAT MEGÉLÉSÉNEK ÚJ KERETEI

1.

Az *Ezzé lett magyar hazátok* című, a magyar nemzeteszme és nacionalizmus történetét feldolgozó nagy könyvében Gyurgyák János a tizenkilencedik század húszas éveiben jelentkező politikai és intellektuális elit fellépésétől elindulva áttekinti a magyar nemzeteszme tartalmára tett, az időbeli módosulásokat természetesen tükröző javaslatokat. A mához érkeve, ezen a rendszerváltástól kezdődő időszakot érti, s azt értem én is, keserű megállapításokat tesz. A nemzetet Renan nemzet-fogalmából kiindulva „léleknek, eszmének, szellemi principiumnak” fogja fel, aminek meghatározó eleme az „alpvonalakban megegyező közös múltszemlélet”, másrészt pedig „valamifajta közös akarat a jövőre nézve”. Bár Gyurgyák jelzi, hogy ez a fajta nemzettudat ma már csak a szükségképpen figyelembe veendő áttételek révén érvényesíthető, a teljes egyetértés, „nemzeti összebörülés” ma már nem elképzelhető, mégis mély keserűséggel jegyzi meg: „Ha renani magasságokból tekintünk a magyar nemzet rendszerváltás utáni történetére és jelenére, akkor csupa *negativumot* fogalmazhatunk meg, sőt már az a – első pillanatra talán képtelennek tűnő – kérdés is felvethető, hogy beszélhetünk-e ma egyáltalán egységes magyar nemzetről, vagy a XIX. század legvégén, a XX. század elején megindult bomlási folyamat elért arra a szintre, amely reálissá és hihetővé teszi ezt a mégoly abszurdnak tűnő feltételezést is. Politikai elitünk ugyanis a nemzeti szimbólumokról és a nemzeti múlt kulcsfontosságú eseményeiről (Szent Korona, Kossuth-címer, 1918–19-es forradalmak, Trianon, Horthy-rendszer, az 1945-ös változások értelme, kommunista diktatúra, 1956, rendszerváltás stb.) egymásnak *gyökeresen* ellentmondó képet alkot, mindezekről *diametriálisan* ellentétesen gondolkodik, s ami még tragikusabb, a nemzet fogalmából számúzná az ellentétesen gondolkodókat, vagy éppenséggel a nemzet árulóinak, tönkrevőinek, megrontóinak tartja a vele nem egy nézeten lévőket. A nemzeti jövő, a megoldandó feladatok, a globalizáció által felvetett – ugyancsak időszerű és nyugtalanító – kérdések tekintetében ugyanez a duális, *fehér vagy fekete szemlélet* kezd uralkodni. 1989 után a pártpolitika – szintén nem történelmi előzmények nélkül – oly mértékben eluralta a mindennapi életet és rátelepedett a tudományos-értelmiségi közbeszédre, hogy egyrészt alkalmasint minden társadalmi alrendszer kezd maga alá gyűrni, s a maga sajátos – s ebből a szempontból totálisan félrevezető – logikája szerint működtetni (jó példa erre a hazai média mai teljesen képtelen, abszurd helyzete). Másrészt a végletes *mi-ők* oppozíciót, a *vagy-vagy* választási kényszert, a szekértábor-logikát elutasítók hangja alig hallatszik ebben a nagy csatározásban.”

Hosszan idézhetném még Gyurgyák János keserű mondatait, aztán pedig akár ellenvetéseket is tehetnék az általa elmondottakkal kapcsolatban, elmondhatnám például azt, hogy a megélt jelen mindig összetettebbnek, kaotikusabbnak mutatja magát, mint a lehető legrészletesebben feltárt múlt, s beszélhetnék arról is, hogy a politikai osztály elkülönülése a társadalom testétől az egész világban érvényesülő tendencia, nem beszélve arról, hogy a közösségi elképzelések megvalósításának ma nehezebbek a feltételei, mint valaha – de nem teszem egyiket sem, egyrészt azért, mert az idézett mondatok önmagukban is képesek felidézni bennünk azt a helyzetet, amelyet élünk, másrészt pedig azért, mert magam is úgy gondolom, hogy a mostani helyzet a politikai osztály kialakulásával, megmerevedésével, a társadalom egészére való rátelepedésével, ugyanakkor pedig a társadalom teljes átpolitizálódásával a különböző társadalmi rétegek és csoportok, valamint a különböző politikai irányultságok közötti szóértést szinte teljes egészében negligálja, s így a nemzet érdekei ellen hat.

2.

Utalnom kellett a Gyurgyák János által leírt helyzetre, noha nem a nemzeteszme tartalmára szeretnék javaslatot tenni, azaz nem arról szeretnék beszélni, hogy a nemzetnek milyen feladatai vannak a huszonegyedik század elején, s hogy ezeknek a feladatoknak miképpen tehet eleget, hanem arról, hogy a magyarságtudat megélése ma milyen keretek között mehet végbe. De még ezt a területet is szűkítem, hiszen az foglalkoztat, hogy az elmúlt évtizedekben, a rendszerváltás előtt és után – merthogy minden jelenség tendenciaszerűen érvényesül – egészen a legutóbbi hónapok történéseiig milyen változások érték az egyént és közösséget. A változások természetesen azokat a kereteket is érintik, amelyek között az ember a maga etnikai-nemzeti sajátosságát, adott esetben magyarságát megélheti. A magyar nemzeteszme tartalma és a magyarságtudat megélése között természetesen alapvető kapcsolódások és alapvető különbségek léteznek, az előbbi természetesen a közösségre vonatkozik, állami és az államiságon túlmutató tartalmi vannak, politikai és a politikaiakon túlmutató közösségi tartalmi, a magyarság megélése pedig szükségszerűen az egyénre vonatkozik, s így elképzelhetetlen változatosságban tud létezni, mindazonáltal ez az utóbbi jelenség, mivel az egyénnek az egyik, s ma talán az egyik legtermészetesebb közösséghez való tartozásáról van szó, nem választható el az elsőként megnevezett jelenségtől, ahogyan ez sem a másodikként megnevezettől. Az ezzel a kérdéssel foglalkozó kutatók a nemzetet egy tagjait közvetett kapcsolatokkal egybefűző, történetileg létrejött társadalmi nagycsoportként határozzák meg, amely lehetővé teszi más csoport-hovatartozások vállalását is. Teljesen természetes, hogy másként éli meg a maga etnikai sajátosságát az, aki egy sikeresnek tudott nemzethez tartozik, mint az, aki egy sikertelennek tudotthoz, másképpen az, aki a nemzet egyik sikeres pillanatát éli át, s másképpen az, aki a sikertelent, másképpen az, aki úgymond az anyanemzet keretein belül éli a mindennapjait, másképpen az, aki kisebbségben élő közösség tagjaként, s másképpen, aki a megélhetését más állam keretein belül keresi. Általánosan azt is elmondhatjuk, hogy az, aki ilyen vagy olyan körülmények között a maga természetes etnikai kötődését megélve használja az anyanyelvét, a történelmi múlton töpreng, ez a nemzeti közösség kialakulásáig visszatekintve szükségszerűen nemzetközpontú, vagy egy népdalt dúdol, vagy éppen családja hagyományain gondolkodik, akár a családi gasztronómia hagyományain, kevésbé foglal-

kozik a nemzet égető kérdéseivel, mint az, akit a konkrét közösségi megbízás vagy éppen az egyén által megérzett, kevésbé konkrét és egyre kevésbé létező közösségi megbízás (írókat-művészeket-tudósokat-gondolkodókat sorolok ide) ezzel a feladattal ruházott fel. Az adott nemzeti identitás megélése végső soron egyéni jelenség (és feladat, ha valaki ezt ezzel a tudattal éli meg), természetesen jobb, ha közösségi térben történik-történhet meg, mint a közösségtől elkülönülve, vagy akár virtuális térben, míg a nemzeteszme tartalmának formálása szükségszerűen közösségi feladat. Mindez azt is jelenti, hogy az egyént ért változások nem szükségszerűen érintik magát a nemzetet, természetesen az is elképzelhető, hogy a nemzetet ért változások nem befolyásolják az egyént, de meg kell jegyeznem, hogy az ilyen típusú változások a legtöbb esetben természetszerűen befolyásolják azt, hogy az egyén miképpen élheti meg a maga etnikai sajátosságait. Mindazonáltal az egyént ért változások, ha áttételesen is, majdhogynem természetszerűen érintik a közösséget, ahogy a közösséget ért változások az egyént, ezért elmondható, most eltekintek a szükségszerű áttételek rögzítésétől, hogy a magyar nemzetet és a magyar nemzeti közösséghez kötődő egyént érő változások között létezik kapcsolat, végső soron pedig elmondható, hogy azok a keretek, amelyek hatással vannak a magyarságtudat megélésre, tartalmára, azok hatással vannak/hatással lehetnek a magyar nemzeteszme tartalmára, vagy legalábbis azokra a keretekre, amelyek közt a magyar nemzeteszme az időben léteznie kell – még akkor is, ha a nemzeteszme vagy a nemzeti ideológia szükségszerűen nem azonos az egy-egy ember gondolkodásában jelenlévő nemzeti tudattal.

Mindennek a megértéséhez legalább alapszinten tisztában kell lenni a magyar nemzeti tudat és a magyar nemzeti állam kialakulásának folyamatával. A magyarság körében a tizenkilencedik században ment végbe az egységes nemzetté válás folyamata, ez a folyamat, ahogyan Veres Valér mondja, 1867 és 1918 között társadalmi-gazdasági realitásokkal kapcsolódott össze, a nemzetépítő politika a nemzeti ideológia és az egységes oktatási rendszer által a nemzeti egység létrehozására törekedett. Ez a folyamat szakadt meg az első világháborút követően, amikor az egységes nemzeti lét felé tartó magyarság egy része a hatalomváltások és a trianoni döntés következtében kisebbségi sorsba került. Ekkor vette kezdetét az ún. különfejlődési folyamat, melynek során a különböző berendezkedésű magyar állam nemzetpolitikája korlátozottan jutott el a határainkon kívülre. Ennek következtében mondható el, hogy az egyén a maga magyarságtudatát, bár az számos változatban létezik, konkrétan éli meg, az anyaországban, kisebbségi közösségben, vagy a szétszóródásban, a magyar állam is a maga konkrétságában létezik, a magyar nemzet pedig elvontan, még akkor is, ha a Kárpát-medencében a mai napig létezik az egységes magyar kulturális nemzet tudata.

Az egy-egy ember gondolkodásában jelen lévő nemzeti tudat a kisebbségben élő magyarságnál a kultúrnemzethez való tartozással, így az anyanyelvi, kulturális kötődéssel, a nemzeti büszkeség, egyáltalán a nemzeti érzelmek megélésével és a nemzeti szimbólumokhoz való viszonyulással fejeződik ki, míg Magyarországon az „értelmiségiek szignifikánsan, mintegy 15%-kal magasabb arányban vallják a nemzeti identitásuk meghatározójául a nyelvet és a kultúrát, mint az alapfokú iskolázottságúak, akik legalább ennyivel többen vallják az identitásuk meghatározó alapjául az állampolgárságukat”, itt tehát a nemzeti lét az állampolgárságon keresztül is kifejeződik. A nemzeti tudat megélése, másképpen a nemzeti tudat megnyilvánulása időhöz kötött, ami azt jelenti, hogy az idő különböző

szeleteiben különbözik egymástól. Szarka Lászlóval való közös vizsgálódásainak összefoglalásában beszél erről Veres Valér is: „Értelmezésünk szerint a határon túli magyarok többségének nemzeti identitásában erőteljesen tükröződik a közel egy évszázada folyó szétfejlődés, az ország geopolitikai 'státusza', a hazai kisebbségpolitikai viszonyok, a magyar politikai szervezetek államigazgatásban betöltött szerepe és Magyarország határon túli politikája is. Ezek a tényezők határozzák meg a határon túliak 'otthonosságérzetét' országukban. Az otthonosságérzet a központi eleme a kisebbségben élő magyarok 'állampolgári tudatának', ami a kutatás értelmezési kerete alapján nem egyezik meg az 'államnemzeti' identitástudattal. Egyrészt, mert nem léteznek a régió országaiban koherens államnemzeti ideológia, ami kialakíthatná ezt, másrészt a válaszadók túlnyomó többsége számára nem azonos súlyú csoportkategória a kultúrnemzeti magyarságtudat a 'többségi' állampolgári hovatartozással, és országonként változó mértékben, de jelentős arányban vannak azok, akik számára az állampolgári tudattartalom negatív vagy közömbös elemekkel töltött.”

Mindezzel együtt az idézett kutatás szerint „a kisebbségi magyarok nagy többségében a nemzeti identitás és az állampolgársággal járó kisebbségi helyzet kettőssége nem képez érzelmi problémát”, ami a hatalomváltás időszakában természetesen és szükségszerűen nem így volt. Idekapcsolva az anyaországi magyarság nemzeti tudatát is, láttuk, itt az értelmiségiek jelölték meg a nemzeti kötődés alapjául az anyanyelvet és a kultúrát, azt kell látnunk, hogy a nemzeti tudatban a kulturális, főképpen az anyanyelvhez való kötődés rendkívül nagy erővel bír, képes háttérbe szorítani az állampolgári kötődést, de ezeken a stabilnak tűnő meghatározásokon belül is létezhetnek elmozdulások mind az állampolgári kötődés (ezt láttuk akkor, amikor a kisebbségi magyaroknál a kulturális és az állampolgári kötődés kibékülését, a kevésbé képzett magyaroknál pedig az állampolgári kötődés előtérbe kerülését tapasztaltuk), mind pedig a regionális értékek irányába, a jelzett kutatás számos kulturális regionális vonatkozás előtérbe kerülését jelzi, a kutatás példája szerint az ismert kulturális személyiségek sorában Erdélyben Petőfi után Sütő András, Szlovákiában pedig Jókai Mór következik. Számomra a kulturális nemzethez való kötődés stabilitása mellett mindez azt is jelzi, hogy – legalábbis tendenciaszerűen – a kulturális kötődéseken belül is történhetnek elmozdulások, főképpen az egyént ért hatások következtében, s mivel ezek a hatások ma alapjaiban érintik az egyént, lehetséges következményeikre fel kell hívni a figyelmet.

3.

Ha az elmúlt húsz esztendőt szemléljük, akkor azt kell mondanunk, hogy szinte minden szétesett, ami az akkori életünket körülvette. Ha nem működő formák esnek ki az ember életéből, akkor annak elsősorban pozitív hatása van, ám ha a bennünket körülvevő világ egésze változik meg, akkor annak egyéniséget romboló hatása is lehet, s befolyásolhatja az emberi identitások alakulását. Úgy gondolom, érdemes innét nézve is értékelni az elmúlt húsz esztendő történéseit.

Elsőként kell említenem, hogy szétesett az életünket minden fontos, még a magánélet területén is befolyásoló szocialista berendezkedés. A szocialista berendezkedés lényegéről viták folytak kialakulásakor, amennyire lehetett, az uralma alatt, s természetesen a bukása óta is. Általánosnak tűnik az a megállapítás, hogy lényege szerint, s megvalósulása okán,

azzal, hogy a keleties típusú társadalmakra épült rá, életképtelen volt, ez azonban nem jelentti azt, hogy ne hagyott volna maga után hiányokat. Egyrészt a szocializmus bukásával eltűnt az az idea, amely alá a kapitalizmus valósága elől menekülni lehetne, sok kelet-európai, nyugat-európai és latin-amerikai értelmiségi ezzel magyarázza a maga vonzódását a szocialista berendezkedés alap-ideológiájához, a marxizmushoz, miközben megpróbál beilleszkedni a kapitalizmusnak abba a formájába, amelyik éppen körülveszi. Megjegyzendő, hogy ugyancsak viták folynak akörül, hogy a keleties típusú társadalmakra ráépülő szocializmus volt-e életképtelen és erőszakos jellegű, avagy a marxi alapok is ebbe az irányba hatottak? Kornai János, a világhírű magyar közgazdász írja visszatekintő esszéjében: „Az olyan gazdaság, amelyben kiiktatják a magánkezdeményezést és a piaci koordinációt, rá van utalva a felülről jövő adminisztratív szabályozásra. Az ilyen mechanizmusban adminisztratív úton kell kikényszeríteni a fegyelmet, a felülről jövő utasítások végrehajtását. A szocialista rendszer nem tud működni represszió nélkül. Ha elnyomó gépezetét fellazítják, előbb-utóbb összeomlik. Ez ment végbe a Szovjetunióban, és annak szétbomlása nyomán a kelet-európai kommunista országokban. Ide kapcsolódik Marx álláspontja a diktatúra és a demokrácia kérdésében. Valószínű, hogy maga is elborzadt volna, ha saját szemével látja, mi folyik a Cseka kínzókamráiban. Ám amíg csak egy papírlapra kellett szöveget fogalmazni, addig Marx is és Engels is fitymálva beszéltek az üres, formális burzsoá alkotmányosságról, parlamentarizmusról, demokráciáról, és kiálltak a proletariátus diktatúrájának eszméje mellett.”

A szocializmus, noha valójában a jelenség lényege szerint soha nem gondoskodott társadalmának tagjairól, bukásával mégis itt hagyta a gondoskodó társadalom eszméjét, sokan várják ma is, hogy az állam vagy a társadalom gondoskodjon róluk, nem „csupán” a társadalom polgárai, hanem teljes társadalmi részrendszerek is, miközben nálunk máig nem alakult ki egyetértés arról, hogy mi az, amiről az államnak vagy megtestesítőinek gondoskodniuk kell, s mi az, amiről nem. A napilapokban megjelenő közvélemény-kutatási adatok arról szólnak, hogy a társadalom többsége nagyobb biztonságban érezte magát az előző rendszerben, mint ma. Mindebből azonban nem kell levonni azt a következtetést, hogy adott esetben ma többen választanák a szocializmus világát, mint a kapitalizmusét. Ha filmfelvételeket látunk akkori világunkról, akkor egyből szembeötlik annak a berendezkedésnek a behatárolt, művi jellege, s érzékelhetjük a mindenre ráülő szabályozottságot is. A mai állam szerepének végiggondolatlansága mégis sokban nehezíti a kormányok helyzetét, mondhatjuk azt is, hogy állandó kapkodásra készíti őket a korábbi megszokottság és a kényszerítő erővel fellépő „valóság” között.

Nemzeti vonatkozásban a szocializmus bukása együtt járt az elnemzetlenítő ideológia eltűnésével, ám az egyének nemzeti tudatának működését segítő számos társadalmi részrendszer – például az oktatás és a kultúra – nehéz helyzetbe került. Közben pedig, amikor az új információs világban minden korábbival összevetve sokkal könnyebb kulturális információkhoz jutni, maguk azok az értékek kérdőjeleződnek meg, amelyeket ezek az információk hordoznak.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy az egyén helyzete teljes egészében megváltozott az egyenlőséginek mondott társadalom eltűnésével. Új társadalmi feszültségek keletkeztek, a társadalmak egyharmada nélkülözések közepette él, miközben az újjagdag öntudat a korábbi homogén társadalmakat szétfeszíti. Az eszmék és az ideák akkori uralma után ma

gyakorlatias társadalom létezik, ám ennek a társadalomnak az új jelenségei, lesz még erről szó, a nemzeti kötődéseket ismét csak megkérdőjelezzük, éppen csak másképpen, mint ahogyan a szocialista berendezkedés tette ezt. Végül pedig széthullóban van – ismétlem, tendenciákról beszélek – a korábbi világból irigyen figyelt, a tömegtermelésből a jóléti társadalmat megteremtő kapitalizmus, az információs társadalom lép a helyére, lassan ennek az információs társadalomnak az első válsághullámát is megtapasztaljuk. Ez a válság az elszegényedett poszt-szocializmus kiszolgáltatottjait természetesen sokkal erősebben, egzisztenciális mélységekben érinti, mint a jelentős tartalékokat felhalmozó társadalmak polgárait. Mindezeknek a jelenségeknek az identitásvesztés terén meghatározóan jelentős súlyuk van: ott, ahol a korábbi teljes társadalom összeomlott, magával sodorva családi, emberi kapcsolatokat, az emberi identitás alaprétegeibe hatolnak a változások, miközben az új, s az értelem szintjén mégiscsak elfogadott társadalmi rendnek is többen vannak a veszesei, mint a nyertesei. Feltehetően egyre többen érzik úgy magukat, mint Kafka agglagénye, akiről a *Naplójában* ír: „A társaságtól azt várom, hogy mindazt megkapom tőle, aminek híján vagyok, mindenekelőtt erőim megszervezését, mert nem elég annyi összpontosítás, amennyi ettől az agglagénytől az utcán telhet. Ez ugyanis már azzal elégedett, ha helytáll a maga, igaz, vacak testiségével, megvédi néhány vacak étkezését, elkerüli más emberek befolyását, egyszóval, megtart annyit, amennyit a felbomló világban csak lehetséges. De amit elveszít, azt igyekszik erőszakkal visszaszerezni, még ha az időközben megváltozott vagy meggyengült is, vagy ha csak látszólag volt is korábbi tulajdona (legtöbbször erről van szó). Lénye tehát öngyilkos lény, csak saját húzához vannak fogai és csak saját fogai számára húsa. Mert ha valakinek nincs középpontja, nincs hivatása, nincs szerelme, családja, jövedelme, vagyis ha nagy általánosságban nem tudja tartani magát a világgal szemben, persze csak kísérletképp, tehát ha a javak nagy komplexumával nem tudja, úgy mond megdöbbeneni a világot, nem tudja magát megóvni pillanatnyilag romboló veszteségektől”. S ugyanez a hang valamennyivel későbből: „... a felbomlás úgy megy végbe, mint egy apoteózis, amikor is elszáll belőlünk minden, ami életben tart bennünket, de miközben elszáll, emberi fényével még utoljára beragyog bennünket”. Ebben a világban sokan hagyják, hagyni kényszerülnek, hogy a folyamatok elszenvedői legyenek, mások képesek a folyamatokhoz kapcsolódni, így alakítják ki a maguk identitását, de ebben az esetben sem a külső világtól elkülönülten, a világ formálódása tehát visszahat az identitás tartalmára, különösen mióta az ún. információs világ alapvetően érinti az emberi identitást és az identitás-építéseket. Az információ kora minden korábbinál erősebben kérdez rá az identitások lényegére, ezért pár bekezdés erejéig külön is foglalkoznunk kell ezzel az időszakkal – másképpen a mi korunkkal.

4.

Az információ korával nem most találkozunk térségünk embere. Manuel Castells szerint, aki az elsők közt tett kísérletet arra, hogy leírja az információs forradalom folyamatát és jelezze a gazdasági, társadalmi változások lényegét, majd pedig modellszerűen az információ korának társadalmát is bemutatja, az „információs” jelző „a társadalmi szerveződés specifikus formájára utal, amelyben a mai történelmi korszakban kialakuló új technológiai feltételek következtében az információ létrehozása, feldolgozása és továbbítása válik a termelékenység és hatalom alapvető forrásává.” Az információs társadalom kialakulása az

idézett felfogás szerint az 1960-as évek végén és az 1970-es évek közepén „három egymástól független folyamat történelmi egybeesésére vezethető vissza: az információs technológia forradalma; a kapitalizmus és az etatizmus válsága, s ezt követő szerkezetváltozás; s az olyan társadalmi-kulturális mozgalmak virágzása, mint a libertarizmus, az emberjogi, a feminista és a környezetvédő mozgalmak. E folyamatok kölcsönhatásai, s az általuk kiváltott reakciók újfajta, uralkodó társadalmi struktúrát teremtettek: a hálózati társadalmat, új gazdaságot, az információs-globális gazdaságot; és újfajta kultúrát, a valóságos virtualitás kultúráját. Ennek a gazdaságnak, társadalomnak és kultúrának a belső logikája alapozza meg a társadalmi cselekvést és intézményeket a keresztül-kasul kölcsönfüggésekre épülő világban”. Akkor, amikor arra utaltam, hogy az információs kor jelenségeivel nem most először találkozunk térségünk embere, éppen az időbeli átfedésre gondoltam, melyben pedig arra, hogy az információs korból való belépésre való képtelenség nagyban hozzájárult a létező szocializmus bukásához. (Csupán zárójelben: a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban csak a fénymásoló és a fax volt ismert nálunk, de már ezek is új távlatokat nyitottak a gondolatok terjesztésében. A mai információs eszközpark s a pár évtizeddel korábbi társadalmi-gazdasági gyakorlat egyszerűen nem megfeleltethető egymással, a világtól való elzárkózás ideig-óráig ugyan megvalósítható, látunk rá példákat, de ez végképp nem szolgálja a társadalom érdekeit.)

Természetesen nincs terem arra, hogy Castells három hatalmas kötetet kitevő munkáját akár csak a főbb tételei szerint is ismertessem, noha ez a „jelentörténeti” könyv megérdemelné ezt, így csupán pár állítást emelek ki a három kötetből, olyan állításokat, amelyek mostani gondolatmenetemmel közvetlenül kapcsolatba állíthatók. Az információs társadalmakban virtuális közösségek alakulnak ki, az információs társadalom első szakasza az „identitás kiemelkedő fontosságára” hívja fel a figyelmet, a társadalom egyik legfontosabb jelenségevé „az egyén személyiségének és kultúrájának védelme” lép elő, Castells ennek kapcsán idézi Alain Touraine-t, aki szerint ez a folyamat átveszi az osztályharc szerepét, s ugyancsak idézi Raymond Barglow gondolatmenetét azzal kapcsolatban, hogy „miközben a hálózatosodás és az információs rendszerek gyarapítják a szerveződés és az integráció érdekében működő emberi erőket, ugyanakkor felbomlasztják az önálló, független személyiség nyugati eszméjét”. Ebben a világban új gazdaság alakul ki, a tömegtermelés helyére a rugalmas termelés lép, megjelenik a társadalom minden szintjén a hálózatosodás, ennek következményeként pedig a hálózati munka és rugalmas munkaidő, a mezőgazdasági és feldolgozóipari munka visszaszorul, a szolgáltatás, ezen belül az egészségügyi és üzleti szolgáltatás aránya viszont növekszik. Ez a gazdasági rendszer kapitalista rendszerként működik, nyilván ennek tudható be, hogy az áramlások terében megvalósuló időtlen idő mellett az alárendelt funkciók, az emberekkel együtt fragmentálódnak. A hagyományos nemzetállam, amelyet a hálózatok többsége kikerül, sokat veszít szuverenitásából. „Megléhet – mondja Castells –, korunkra a közös identitások felbomlása jellemző, ami egyet jelent a társadalom mint értelmes szociális rendszer felbomlásával. Senki sem mondja, hogy új identitásoknak kell létrejönniük, új társadalmi mozgalmaknak kell újratemetniük a társadalmat, s új intézmények épülnek ki a *daloló holnaputánok* számára. Első pillantásra egy olyan világot látunk kialakulóban, amely kizárólag piacokból, hálózatokból, látszólag az 'ésszerű elvárások' mintája által uralt egyénekből és stratégiai szervezetekből áll (ez az új, befolyásos gazdaságelmélet), kivéve, amikor ezek a 'racionális egyé-

nek' hirtelen lelövik szomszédjaikat, megerőszkolnak egy kislányt vagy ideggázt szórnak szét a metróban. Identitásokra nincs is szükség ebben az új világban: elemi ösztönök, hatalmi impulzusok, énközpontú stratégiai kalkulációk, makrotársadalmi szinten pedig a barbár nomád dinamika, a dionüszoszi elem világos vonásai minden határ átlépésével és a nemzetközi politikai-jogi és civilizációs normák problematikussá tételével fenyegetnek”.

Az áramlatok terével és az időt időtlenné formáló hálózatokkal szemben áll a kommunális mennyország vágya, a kommunák Isten, nemzet, család köré szerveződnek, miközben a rezisztens identitások nem csupán a hagyományos értékek, hanem az újabb társadalmi mozgalmak, nőmozgalom, zöldek, szexuális felszabadulást célzó mozgalmak kapcsán is megjelennek. A kommunális mennyország iránti vágy az ellenálló identitás kialakulásának irányába hat, az ebben résztvevők számára a hálózatokból való kilépés jelenti az egyetlen megoldást, megjelenik a globális bűnözőgazdaság is – látjuk, hogy megjelenik –, s új jelenségként a kirekesztők kirekesztése a kirekesztettek által, ami lényege szerint „egy másfajta értékrendszer és lételev fundamentalista igenlésének formáját ölti és fogja öltetni, egy olyan rendszerét, amelynek jegyében képtelenség együtt létezni azzal a gonosz rendszerrel, amely ily mélyen tönkreteszi az emberek életét.” S csak ezek után jutunk el oda, hogy az egymástól elkülönülő terekre bomló világ szuverenitásukból sokat veszítő nemzetállamainak polgárai, akik a legjobb esetben állandó kísérletet tesznek családjuk újjáépítésére, az egymáshoz különböző módon kapcsolódó helyi és regionális sajátosságok tudatosítása mellett, miközben a legkülönbözőbb civil szervezetekben próbálják érvényesíteni a hálózatokkal szembeni ellenerejükét, a maguk nemzeti-etnikai tudatát is ápolják.

Összefoglalva: a világon ma mintegy kétmilliárd (!) ember rekesztődik ki abból, amit fejlődésnek, új társadalomnak, az információ korának hívunk. Erre azért is figyelniük kell, mert ezt az új világot – lassan talán nevezhetjük annak is – a társadalmi egyenlőtlenség növekedése jellemzi, itthon ezzel nem néztünk szembe sem a rendszerváltáskor, sem azóta, s alig akad valaki, aki beszélne róla, hiszen akkor az új világgal szembeni pozíciót foglalna el, ezzel együtt pedig, a társadalmi-kulturális tevékenység terén is a mindent ártható individualizáció, miközben a munkatevékenység is individualizálódik, így a szervezettség esélye csökken. (Láttuk, azok, akik történelmi vagy társadalmi okokból nem kapják meg az esélyt az információs társadalomhoz való kapcsolódáshoz, eleve kívül maradnak az újabb világ mozgásán.) Annak a jövőképnek, amelyet Castells felvázolt, két összetevője van, egy gazdasági és egy társadalmi. A gazdaságról a következőket olvashatjuk: „Nem kétséges, hogy a 21. században egy történelmi mércével rendkívül termékeny rendszer felemelkedésének leszünk tanúi. Az emberi munka jelentősen kisebb erőfeszítéssel egyre többet fog termelni. A gazdaság legtermékenyebb ágazataiban a szellemi munka váltja fel a fizikai erőfeszítést. De hogy ez a gazdaság mindenkié legyen, egyéni szinten a megfelelő iskolázottságon, társadalmilag pedig a társadalmi szervezeten, a politikán és a szakpolitikán múlik.” A fejlődés szelektív lesz, ezzel hatalmas feszültségek keletkeznek a világban, a kirekesztettek sorsuk elviselése mellett a kirekesztők kirekesztésével is reagálhatnak. A társadalmi jövőkép, egyébként benne élünk már, a gazdaságánál jóval kevésbé biztató. „Ami az embereket illeti – mondja Castells –, ők mind távolabb kerülnek a hatalom székhelyeitől, s elidegenülnek a civil társadalom düledező intézményeitől. Munkájuk és életük egyre individuálisabbá válik, a nekik való jelentést saját tapasztalataik alapján konstruálják, s ha szerencsésük van, újjáépíthetik családjukat, erős sziklaként az isme-

retlen áramlatok és ellenőrizhetetlen hálózatok kavargó óceánjában. Kollektív fenyegetések súlya alatt közösségi menedéket építenek, ahonnan proféták hirdethetik új istenek eljövételét.”

A Manuel Castells által felsorolt jelenségek nem valamiféle utópia vagy ellenutópia kellékei, hanem mai, akár mindennapi életünk részei. Az információs forradalom eszköztára, már messze nem a fénymásoló vagy a fax szintjén, beépült életünkbe, tájékozódásunk nagyobbik része már az internet segítségével történik, levelet, képeslapot nagyobb részt a világhálón küldünk egymásnak, filmet, zenét a hálóról töltünk le magunknak, bankszámlánk, hitelkártyánk állását, ha rendelkezünk ilyenekkel, a hálón ellenőrizzük, írásainkat a számítógépen készítjük el, arról küldjük tovább, a világ körülöttünk hálózatokba szerveződött, különböző „láncok” vesznek bennünket körül, a termelésnél talán már most fontosabb az értékesítés, miközben azt is érezzük, hogy a hálózatokba szerveződő tőke ismét csak extraprofitra törekszik, a világ pedig valóban különálló, s más és más lehetőségekkel bíró vagy más és más lehetlenségekkel küzdő terekre esik szét, mi több, éppenséggel ennek az új világrendnek az első, a világon végigfutó, s leginkább megint a kiszolgáltatottakat sújtó válságát éljük át. Gyermekünk sokszor nemcsak más városban tanulnak vagy élnek, hanem egyben külföldön is, a hagyományos, három nemzedékre kiterjedő család lassan már csupán az emlékeinkben létezik, két nemzedékről is jóformán csak a gyermekek fiatalkorában beszélhetünk. Párkapcsolatok különböző országok vagy akár földrészek lakói között egyre nagyobb számban alakulnak ki, nem szólva arról, hogy egyre többen vállalnak munkát „külföldön”, mindez kétségtelenül hatással lesz a legfiatalabb nemzedék identitásteremtő törekvéseire. Ugyanakkor megtapasztalhattuk a fundamentalista gondolkodás veszélyeit, nem beszélve a terrorizmus csapdájáról – közben pedig látjuk a lokális, helyi vagy regionális, vagy éppenséggel nemzeti identitáskeresés különböző kísérleteit is, ami sokszor a lokális közösségteremtési törekvésekkel jár együtt.

5.

Lássuk akkor, hogy már a nem is csak a jövőben létező világ jelenségei közül melyik hozható összefüggésbe választott témánkkal. Elsőként nyilván arról kell szólni, hogy a teljesen megváltozott helyzetbe került embernek továbbra is szüksége van és lesz természetes identitásra. A világhoz való természetes kötődés kialakítására kényszeríti, hogy életét nagyjából virtuális térben tölti, ez a valóság elemeivel való közeli kapcsolat kialakítását követeli meg. (Vagy nem, teszem hozzá a magam által megfigyelteket, de ez az ember világhoz való kapcsolatának eltorzulását hozza majd magával. Ennek kapcsán azt is meg kell jegyezni, hogy a világhoz való viszonyunk az örök előző nemzedék nézőpontjából állandóan torzul.) Fejünkben továbbra is működik majd a „kommunális mennyország” iránti vágy, az az ösztön, amelyik nem elégszik meg a világ gazdasági összetevőivel, hanem közösségi feladatokat és célképzeteket is magára vállal. Szólni kell a soknyelvűség állapotában talán a korábbinál erősebben is feltörő ösztönről, arról, hogy „amíg élek, őrzöm anyanyelvemet”, ahogy azt Ilia Mihály idézi Svetlana Gyimiszanova manyisi költőnő *Víz-csepp* című kötetének címadó verséből.

Az elkövetkezőkben, ahogy a nemzetállamok, úgy a nemzeti érzés is minden bizonnyal megőrződik majd, ám nyilvánvalóan veszíteni fog kizárólagosságából, más kultúrákkal való szembenállásából. Ha egy-egy ember a maga vagy családja révén más kultúrákkal él

együtt, márpedig ennek a lehetősége adott lesz, akkor megtanulja becsülni a mások kultúráját is. A jövő embere, ezt Manuel Castells is hangsúlyozza, a maga identitását nemcsak a nemzeti rendszerekbe való beágyazottsága révén éli majd meg, hanem a különböző hálozatokon való tartozásán túl a manapság talán leginkább civilnek nevezhető mozgalmakhoz való kötődésében is. Bár mind a nemzeti, mind pedig a vallási identitásteremtés magában hordozza a fundamentalizmus veszélyét, nem beszélve arról, hogy az elkülönülő teretek sokszor szinte meghatározzák a jelenségekre adandó válaszok tartalmát, a nemzeti érzésnek ebbe az új világba is be kell épülnie. Az egyes államok kultúrája sok esetben elmozdul majd abba az irányba, amelyiket ma multikulturálisnak nevezünk, ez természetes következménye lesz a különböző származású emberek akár egyes családokon belüli együttélésének, ezért a nemzeti tudat, sajátosság megélése feltehetően egyre kevésbé az államnemzethez, hanem inkább az anyanyelvhez és a kultúrához fűződő viszonyon keresztül történik majd meg. Ez hasonló módon történik majd, mint amit ma a kultúrnemzethez való tartozás terén megfigyelhetünk, azzal a különbséggel, hogy az államnak foglalkoznia kell majd a területén élő más kultúrával bírók támogatásával és az állam területén létező kultúrák közötti kapcsolat kialakításával is.

Azoknak a kereteknek az elkövetkező időkbeli feltételezett átalakulását, amelyekben megélhető lesz a nemzeti-etnikai azonosság, vállalt alapállásomból fakadóan az egyén nézőpontjából is igyekeztem érzékeltetni. Ha akárcsak valamennyire is körülnézünk a világban, azt látjuk, hogy az információ korának eszközei segítik-segíthetik az identitás kialakításához-formálásához-megőrzéséhez szükséges információk, adatbázisok, szövegek, zenék, képek elérését. Ebbeli meggyőződésemet erősíti az a megfigyelésem, hogy kisebbségi sorsban élő magyar íróbarátaim előbb „tértek át” a modern információs eszközök használatára, mint anyaországbeli társaik, a tájékozódáshoz nyilvánvalóan szükségük volt ezekre az eszközökre. Az internet révén ma lényegesen több kulturális információ érhető el, mint mondjuk húsz esztendővel ezelőtt a nehezen megszerzett könyvekből, folyóiratokból, ezt nyilvánvalóan bizonygatni sem kell, s itt ma már nem csupán szövegekről, katalóguscédulákról, folyóiratok tanulmányairól kell szólnunk, hanem rádiós és televíziós adásokról is, nem beszélve a magán- vagy családi érintkezés legújabb lehetőségeiről. Mindez azonban a virtuális térben történik, így a korlátok is azonnal érezhetővé válnak, elég, ha arra gondolunk, hogy a teljes könyvtár nem került fel az internetre, vagy ha arra, hogy a világháló segítségével történő képet-hangot közvetítő beszélgetés sem helyettesíti az azonos térben lezajló beszélgetést. Ha pedig arra figyelek, hogy kisebbségi helyzetben, vagy külföldön munkavállalóként élő egyénnek a másik társadalomban elfoglalt helye vagy a munka végzése, s az új viszonyokhoz való alkalmazkodása – az ottani, ugyancsak felgyorsult élettempó és a számos kulturális, információs kihívás mellett, nem beszélve az együttélés természetes parancsáról – mennyi más irányú nehézséggel jár együtt, akkor azt kell mondanom, hogy a nemzeti identitás megélése ebben a vonatkozásban legalább abban a mértékben nehezedett, mint amennyire a modern információs eszközök segítségével könnyebbé vált. Ebben szerepet játszik, hogy ma az identitás bármelyik formájának megteremtése nehezebb, mint korábban volt. Ahogy Szabó T. Attila Ellák írja: „A közösségi tudás (tudomány) gyors fejlődésének legnagyobb veszélye, hogy ezzel párhuzamosan nő a – szakosodás miatt – a viszonylagos tudatlanság”, s hogy „a szakosodás alappontján a viszonylagos tudatlanság már a fenntartható fejlődést fenyegeti”, ezekből a jelenségekből

ből következően pedig az egyes ember a korábbinál erősebben érezheti a maga elvesztését a világban. A nemzeti-etnikai identitás megélése ugyanakkor nem csupán a magaskultúra elemeihez való hozzáféréssel azonos, egyéni megélése mellett közösségi vonatkozásai is vannak, s ha azt látom, hogy kisebbségi sorsban élő barátaim mekkora erőfeszítéseket tesznek egy-egy kulturális egyesület működtetéséért, s azt, hogy ezeknek az egyesületeknek a tagjai az anyaországi társadalom tagjai számára szinte értelmezhetetlen áldozatokat hoznak azért, hogy egy-egy rendezvényen részt vehessenek, akkor azt kell mondanom, hogy az új helyzetben a nemzeti-etnikai identitások megélése a korábbiakkal összehasonlítva inkább nehezedett, mint könnyebbedett.

A változások természetesen nem csak az egyén életét érintik, hanem az államét és a nemzetét is, nem beszélve arról, hogy az államnak, minden természetes feladatán és kötelezettségén túl szembe kell néznie annak a helyzetnek a veszélyeivel is, amelyekben „próféták új istenek eljövételét” hirdethetik. A mi, társadalmi formációt váltó államunk megváltozott helyzetét azzal jellemezhetjük, hogy a korábbi elnemzetlenítő vonások érvényesítése után nemzeti vonatkozásban új kapcsolatrendszer kell kialakítania a nemzeti kisebbségekkel és azokkal az államokkal, amelyekben ezek a kisebbségek élnek, s egyéni és közösségi vonatkozásban is biztosítania kell a nemzeti kultúrához való minél intenzívebb hozzáférés lehetőségét, a nemzeti kultúra megújulását, a korábban leírtak szellemében pedig az új vagy már meglévő kulturális közösségek kulturális identitását is szolgálnia kell, úgy, hogy a különböző kulturális közösségek közötti kapcsolatot és a kultúrák egymás mellett élését is segíti. Ma, amikor a kultúra számos eleme átalakul és új kulturális szinterek alakulnak ki, miközben a kultúra minden korábbinál tagoltabbá válik, s a korábbi példányszámokkal, érdeklődéssel egyszerűen nem lehet jellemezni a kulturális hatékonyságot, miközben a kultúra világa számos vonatkozásban piacodosodik, a magaskultúra pedig jó néhányszor megalázó helyzetbe kerül a tömegkultúrával szemben, az államnak szinte megoldhatatlan mennyiségű feladattal kell szembenéznie ezen a területen is. Ráadásul a magyar társadalom gondolkodásában egyre inkább a jövő jut meghatározó szerephez, azt, hogy mit kellene ma tenni, mintha senki nem tudná, ám azt, hogy milyen lesz a jövő, mintha mindenki tudná. Úgy vagyunk vele, ahogy a rendszerváltáskor gondoltuk: működő kapitalizmus lesz, jólét, kiegyensúlyozottság, napfény, derű – mintha a szocialista utópiák világa köszönne vissza ilyen irányú vágyálmainkban. Arról, hogy az a társadalom, amelyet most alapozunk, építünk – ezek a kifejezések is a szocializmus időszakából köszönnek vissza – szintén tagolt társadalom lesz, s kinek kisebb, kinek pedig nagyobb jólétet hoz, s lesznek a jóléten kívül kerülők is, szó sem esik, sem pedig arról, hogy az új világban kulturális identitásunk is veszélybe kerül. Márpedig a múlt lezárult, még akkor is, ha számos eleme szükségszerűen tovább él bennünk. Ahogy a múltra hivatkozunk, úgy hivatkozunk a jövőre is, csak éppen a jelen marad ki mindkét hivatkozásból. Mintha egyszerre élnék a múltban és jövőben, csak éppen a jelenben nem – mert azt, amiben most élünk, nehezebb tudomásul vennünk, mint a megszépített múltat vagy a képzeletünkben élő jövőt. A jövő nem tagadni fogja a magunk jelenét, hanem ennek lesz a folytatása, tehát, ahogy mondani szokták, a jövő már elkezdődött, s talán ezért mondhatom a jelenünkről, hogy az a jövő – amelyben élünk, még akkor is, ha pillanatnyilag a jelenünkben sem akarunk élni.

A jelzett feladatok szakpolitikai feladatok, megvalósításuk nem függhet pártpolitikai érdekektől, elképzelésektől. Azért, hogy a leírt hangzavar ellenére adatokat is lássunk

a mostani gondolatmenethez kapcsolódóan, érdemes szakmunkához fordulnunk. Pogátsa Zoltán *Éltanuló válságban – Állam és piac a rendszerváltás utáni Magyarországon* című könyve a legjobb közgazdasági szakmunka, amelyet a rendszerváltástól eltelt időszak magyar gazdasági történéseiről írtak, bár a megjelenésétől eltelt másfél esztendő némileg elszűrítette, de csak annyiban, hogy a könyvben leírtak azóta kollektív tapasztalattá váltak. A szerző szinte egyetlen kérdést vizsgál, azt, hogy milyen kondíciókkal rendelkezett a magyar gazdaság a rendszerváltás időszakában, miképpen lett a rendszerváltó országok éltanulója, hogyan vesztette el ezt a szerepét, s mit kell tennie az országnak ahhoz, hogy hatékonyan tudjon bekapcsolódni a globális kapitalizmusba. (Azóta a hitelválság és következményei ezt a részrendszert átírták, de lehet, hogy csak aláhúzták a könyvben leírtakat.) Nem apolitikus, nem szentelen, nem egyszerűen tárgyilagos, hanem inkább logikus az, amit mond, az elmondottak zárt rendszerbe illeszkednek. Nem tagadja a változásokat, „ma Magyarország fejlett piacgazdaság, ahol a magántulajdon mértéke sok hagyományos tőkés országnál nagyobb mértékben határozza meg teljesítményét” – így kezdi a könyvet. A társadalom értékrendje kapcsán, így közeledünk a bennünket érintő kérdésekhez, fontosnak tartja megjegyezni, hogy a magyar társadalom megkerülte az alapkérdések következetes megválaszolását. Így azt sem döntötte el a társadalom, hogy milyen kapitalizmust akar építeni. Ennek egyik oka, hogy sokszor ténylegesen kényszerpályákon haladtunk, vagy legalábbis úgy éreztük. Másrésztől azonban „a társadalomban soha nem indult be az a vitafolyamat, amely segített volna megérteni a polgárok nagy részének, hogy mik is a legfontosabb eldöntendő kérdések, milyen szempontok alapján kellene meghatározni saját jövőjüket. Pedig a lehetőségek széles tárháza volt nyitva előttünk.” Ráadásul számos mutató szerint a társadalom is képtelen megújulni, s a szükséges módon válaszolni a gazdaság változásaira. Pogátsa Zoltán adatai alapján pár ezzel kapcsolatos tényezőre utalok:

- Magyarországon 2004-ben a 10 millió lakosból 3,94 millió dolgozott, 1 foglalkoztatott 1,59 eltartott jutott, az EU15-knél 1,25, Csehországban 1,17 fő
- A magyar lakosság idős, s gyors tempóban öregszik tovább
- Magyarországon az egyik legmagasabb a rákkal kapcsolatos halálzási mutató
- Az öngyilkossági ráta (tudjuk, tradicionálisan) az egyik legmagasabb, az EU-átlag háromszorosa
- Rendkívül magas az alkoholisták száma: 800. 000 fő (!)
- Alacsony az egészséggel és az életstílussal kapcsolatos tudatosság színvonala, ennek tudható be a magyar lakosság egészségügyi helyzetének tragikus volta

A megújulásnál szóba jöhető elemeknél, s ezek már a lehetséges kulturális stratégia megvalósíthatóságának nehézségeire is utalnak, Pogátsa Zoltán az oktatás, a nyelvismeret, az internethasználat mutatóit elemezte, s mindegyik mutatót problematikusnak találta. Érthetetlennek tartja a felsőfokú oktatás középpontba helyezését, már csak azért is, mert az oktatás színvonala csökkent, a felsőfokú oktatás eltömegesedett. Ezzel szemben a középfokú oktatásra a korábbinál kevesebb pénz jutott: „A közoktatás finanszírozása 1995 és 1999 között 16%-kal csökkent. Ez egyértelműen azt mutatja, hogy a kormányzat figyelmen kívül hagyta ezt a szektort, valószínűleg nem tartva azt túlságosan fontosnak.” Ez azért is problematikus, mert a gazdaság fejlődéséhez általában a középfokú oktatásban részt vevők számának és az oktatás színvonalának az emelkedésére van szükség. Alapvetően a fej-

lódás felgyorsulása, a versenybe való bekapcsolódás ellen hat a szegénység: „Egyszerűen és minden szépítés nélkül fogalmazva: a magyar társadalom tagjainak többsége *szegény*. Megélhetési gondjaik vannak, és ezért folyamatosan az ennek megfelelő életstílusra és életstratégiákra kényszerülnek. Bár ezt az egyszerű tényt elvont szinten mindannyian tudjuk, még sem gondolunk bele abba, hogy ennek milyen lecsapódása van a hétköznapi életben. ... Az egyes emberek jövedelmi helyzete behatárolja saját egyéni növekedési lehetőségeiket. Addig nyújtózkodhatunk, amíg a takaró ér. A magyar társadalom versenyképessége pedig az egyének versenyképességéből áll össze. Minél képzettebbek, egészségesebbek, fiatalabbak az egyes egyének, minél többen beszélnek közöttük nyelveket és minél többen használják az internetet, annál valószínűbb, hogy a magyar gazdaságban létrejönnek az áhított magasabb hozzáadott értékű munkahelyek. Ha ehelyett az emberek alulfizetettek, ha nincs pénzük fejlődni és gyermeket vállalni, ha a pusztta megélhetés is gondot okoz nekik, akkor az óhatatlanul bekövetkező reálbér-emelkedés ellenére nem sikerül majd növelni a magas hozzáadott értékű munkahelyek számát.”

Ha ehhez a gondolatsorhoz hozzáteszem a kultúra területén dolgozóknak azt a megfigyelését, hogy erről a területről a korábbiakhoz viszonyítva tőkét vontak ki, s hogy a kulturális pályázati rendszer működtetése nem helyettesíti a kulturális alapfinanszírozást, akkor láthatjuk, hogy a kultúra ma önmaga részegységeinek megőrzésével küzd. Pogátsa Zoltán a társadalom értékrendjét a hit hiányával, a közösség hiányával, az együttműködés hiányával, a túlélésért való küzdelemmel és a korrupció eluralkodásával írja le. Ha megfigyeléseit összekapcsolom a magam kultúra területén szerzett tapasztalataival, akkor azt kell mondanom, hogy a kulturális identitásteremtés új kereteihez való alkalmazkodás során még kezdőlépéseket sem tettük meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gyurgyák János könyve: Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története, Osiris, 2007; idézett részek: 539., 539–540;
- A nemzeti tudat kialakulásáról: Veres Valér: A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai, In.: Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban, szerkesztette: Fedinec Csilla, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2008, 35–60, az összefoglalt rész: 36;
- A nemzet fogalmának a kutatásban való meghatározásáról: 37;
- A kultúrnamezethez való kapcsolódásról: uo. 44–53, idézett rész: 45;
- A szétfejlődésről: uo.: 60;
- A nemzeti identitás és állampolgári kötődés „kibéküléséről”: ih.: 46; a regionális értékek előtérbe kerüléséről: uo. 51–52;
- Kornai János a marxi tanok erőszakhoz kötődéséről: Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével, Mozgó Világ, 2008/12, 3–14, idézett rész: 10;
- Részletek Kafka Naplóiból: Franz Kafka: Naplók, fordította, az előszót és a jegyzeteket írta: Györfly Miklós, Budapest, 2008, 34, 38;
- Manuel Castells munkája: Az információ kora, Gazdaság, társadalom és kultúra, I. A hálózati társadalom kialakulása, fordította: Rohonyi András, II. Az identitás hatalma, fordította: Berényi Gábor és Rohonyi András, III. Az évezred vége, fordította: Berényi Gábor és Rohonyi András, sorozatszerkesztő: Berényi Gábor, Z. Karvalics László, Budapest, 2005–2007, az „információs” jelző értelmezéséről: I. 57;
- Az információs társadalom kialakulásáról: III. 418–419; az idézett részek: I. 58; 59;

Az új gazdaságról: II. 206–223; 309; 411, 482; III. 435; 438–439; 441;

Ilia Mihály írása: www.barkaonline.hu, 2009. január 5.;

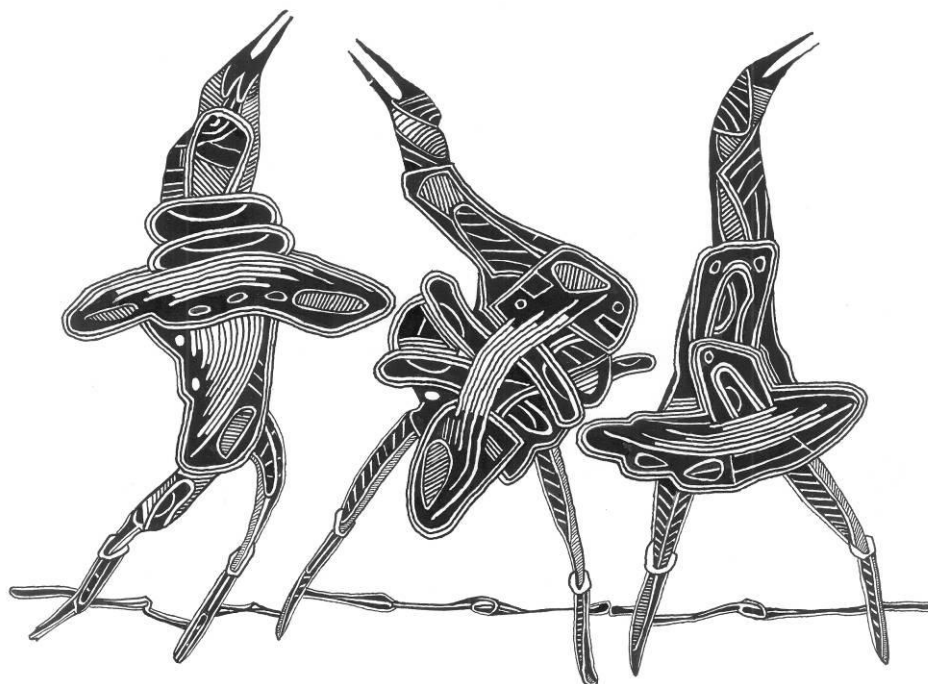
Szabó T. Attila Ellák írása: Azonosság, változatosság, sokféleség (identitás, variabilitás, diverzitás) –

A kulturális evolúció biológiai megértéséről, in.: Kik vagyunk és miért – Írások az identitásról,

Erdélyi Könyv Egylet, 20008, szerkesztette: Dávid Gyula, Veress Zoltán, 15–49;

Idézett rész: 16; Pogátsa Zoltán könyve: Éltanuló válságban – Állam és piac a rendszerváltás utáni

Magyarországon, Budapest, 2007; idézett részek: 13; 16; 101–119; 198–203.

Tanulmány

SZÓKE KATALIN

Bulgakov színművei: az egyén tragédiája és történelem groteszk fintora*

Bulgakov életében és munkásságában döntő jelentőségű volt a színház, mind a szó konkrét, mind átvitt értelmében. Jóformán az egyetlen alternatív világot jelentette számára a szürke és kegyetlen valósággal szemben. Prózáján is nyomot hagyott a színház kínálta átlényegülés lehetősége, a játékban rejlő szabadság világteremtő energiája, melyben végbemegy az ellentétes érzelmeket és gondolatokat feloldó megtisztulás; nem véletlen, hogy fő művében, *A Mester és Margarita*-ban a mű értelmezése szempontjából oly fontos funkciót töltenek be a színházi jelenetek.

Bulgakov 1919–1920-ban Vlagyikavkazban, mikor katonaorvosként szolgált a fehér hadseregben, kezdett hozzá a színdarabok írásához. Ekkor születnek a jórészt pénzkeresés céljából íródott, olyan feledhető scenikai átdolgozásai, mint a *Párizsi Kommunárok* (Egyébként ezt a darabot 1921-ben bemutatta a vlagyikavkazi színház.), vagy a *Mulla fiai*, melyekről később ő maga is iróniával tesz említést. Viszont ez idő tájt fog hozzá első komoly színművének, a *Turbinék napjainak* megírásához is, amely a *Fehér gárda* című regénye alapján készült. Ezt a darabot 1926-ban mutatták be, s ettől az időponttól kezdve vált Bulgakov országszerte ismert íróvá. Bulgakov 1926 és 1939 között tíz színművet írt, s mellettük nevéhez fűződik több híres irodalmi mű színpadi átdolgozása, mint például a *Holt lelkeké* (1930–33), a *Háború és békéé* (1932) és a *Don Quijotéé* (1938). Ezenkívül, gyakorló színházi emberként operalibrettókat is írt. Viszonylag hosszú színházi pályafutása során (1930–36 között rendezőasszisztens a Művész Színházban, majd 1936-tól konzulens és librettista a Nagy Színházban) még a színészettel is megpróbálkozott, a Művész Színházban kisebb szerepeket játszott. Bulgakovnak az is megadatott, hogy olyan világhírű rendezők mellett dolgozhatott, mint Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko, akiktől a színházi mesterségből sokat tanult. A színházhoz fűződő, ellentmondásoktól, groteszk fordulatoktól sem mentes tapasztalatát élete vége felé a *Színházi regény* című művében örökítette meg.

Bulgakov színművei a színház eszköztárának és hatásmechanizmusának alapos ismeretéről tanúskodnak. Felhasználja mind a külföldi, mind az orosz dramaturgiai hagyomány bizonyos elemeit, de „nincs kifejezetten groteszk, formabontó, pszichológiai vagy naturalista drámája” (Elbert János). A színművek fő erőssége a fordulatok cselekményszövés, és a köznapokban megbúvó groteszk és abszurd iránti különös érzékenység. A Bulgakov-hősök lélektani ábrázolása mindig finoman kidolgozott, az író leginkább a történe-

* Utószó az Európa Könyvkiadónál megjelenő Bulgakov művei 5. kötete, a *Bulgakov drámái* c. kötetéhez.

lem által zsákutcába szorított személyiség tragédiája foglalkoztatja. Ily módon Bulgakov hősei többnyire „vesztesek”, s számos színmű központi problémája épp a veszteségek feldolgozásának lehetetlensége. Bulgakov ugyanis nem mond le az erkölcsi és művészi szuverenitás eszményéről sem az életben, sem az alkotói folyamatban. Ha színműveit mindenképp az orosz hagyományhoz akarjuk kötni, akkor elsősorban a gogoli örökséget kell felemlítenünk, a groteszk és a líraiság szimbiózisát, a realitás és fantasztikum egymásra játszását, s valamiféle ideális rend fenntartására irányuló törekvést az eldurvult világban.

Bulgakov első színművét, a *Turbinék napjait* 1926. október 5-én mutatta be a Művész Színház, Szudakov rendezésében. A próbákon Sztanyiszlavszkij is részt vett, ő is instruálta a színészeket. Bulgakov, ahogy erről később beszámolt, sokat tanult ezeken a próbákon. A *Turbinék napjaiban* a *Fehér gárdából* modern lélektani drámát alkotott, amelyben a polgárháború idején, az ostromlott Kijevben rekedt orosz tiszt (értelmiségi) család történetét bontja ki. Ugyanakkor a színműbe nem sikerült teljességgel átvinnie a *Fehér gárda* többszínű szerkesztését, a tragikus (szimbolikus) és szatirikus vonulat minden szálát. A *Turbinék napjai* fő hőse egyértelműen Alekszej Turbin a becsületes orosz tiszt, aki a fehér mozgalom összeomlásakor kénytelen elismerni, hogy a nép nem velük tart. Bulgakov a színműből kihagyta a regény olyan jelentős szereplőit, mint Ney-Tours tábornok, aki katonái megmentése érdekében példamutató hősiességgel vállalja a halált, valamint Vaszilizát, a szatirikus mellékszereplőt, akit még az összeomláskor is a kicsinyes, anyagi érdekek vezérlik. Míg a regényben Alekszej felgyógyul súlyos sebesüléséből, a színműben meggyilkolják. Míg a regény szimbolikus, apokaliptikus képpel zárul, addig a színmű Nyikolka Turbin és Sztudzinszkij dialógusával fejeződik be arról, hogy a beköszöntő új korszak „kinek prológus, kinek epilógus”, miközben felcsendülnek az Internacionálé hangjai. Bulgakov a próbák alatt is több helyen változtatott a szövegen. Például a darab vitájakor ki akarták vele húzatni a Petljura-színt, amibe nem egyezett bele. Kritizálták azért is, hogy nem ábrázolta a bolsevikokat, amit a következő szellemes replikával vert vissza: „A színpadon nem fér el egy ezrednyi katona.” A bemutató után a mű sajtóvisszhangja enyhén szólva vegyes volt. Bulgakovot főként azzal vádolták, hogy szimpatizál a fehérekkel, s hogy a fehér mozgalom apológiáját, „Cseresznyészkertjét” állította színpadra. Több kritikus követelte a darab betiltását. Végül Lunacsarszkij és Sztanyiszlavszkij vették védelmükbe, de a döntő szó Sztáliné volt, aki kinyilatkoztatta, hogy neki tetszik a darab, és többször meg is tekintette. A *Turbinék napjai* a szovjet színházakban 1926 és 1941 között 987 előadást ért meg. A szöveg azonban Bulgakov életében nem jelenhetett meg, a Szovjetunióban csak 1955-ben adták ki először.

A fehér gárda pusztulásához, a „vesztesek” problémájához a történelemben, Bulgakov 1928-ban újból visszatér, a *Menekülés* című színművében. Talán ez a legjobb színdarabja, ő maga is annak tartotta. Nyolc álomképből áll – ez a mű alcíme is –, a fantasztikum és a valóság teljesen összemosódik benne, vagy azt is lehet mondani, hogy szervesen egymásra épül. A helyszínek, a Krím, Konstantinápoly és Párizs egyszerre tűnnek valóságnak és rémálomnak, itt zajlik a fehér sereg tábornokainak és a pétervári értelmiség képviselőinek a menekülése. A két fehér tábornok, Csarnota és Hludov cselekvő részesei a fehér sereg végjátékának: Hludov beteg, lázálmai vannak, és értelmetlenül kegyetlenkedik; Csarnota viszont „vidám végnapjait” éli, nem riad vissza semmiféle szélhámosságtól sem, csakhogy életben maradjon. E két cselekményszálban mesterien fonódik össze a tragikum

és a fergeteges farce, ami Bulgakov műveinek egyediségét adja. Az összeomlás elől szintén menekül, összevissza bolyongva a Krímben a két pétérvári értelmiségi, Golubkov privát docens, egy pétérvári idealista professzor fia és Szerafima Korzuhina. Az egyik álmai nyomába eredne, a másik a férjét keresi. Út közben egymásba szeretnek, s a bolyongások közepette véglegesen összefonódik sorsuk. Golubkov önéletrajzi ihletésű szereplő, neve Bulgakov nevének anagrammája, életrajzának egyes elemei viszont az író nagybátyja, az emigráns vallásfilozófus, Szergij Bulgakov életrajzát idézik fel. A konstantinápolyi és párizsi rémálom – a svábbogárfuttatás és a kártyacsata – után a hősök, Csarnota kivételével haza indulnak. Hludov a biztos halálba megy, hiszen az akasztások miatt megkapja majd méltó büntetését, Golubkov és Korzuhina pedig a teljes ismeretlenbe.

Bulgakov *Menekülésének* forrásai Szlascsov fehér tábornok visszaemlékezései, *A Krím 1920-ban* (1924), valamint az író második felesége, Ljubov Belozerszkaja emigrációs emlékei. Noha a darabot a Művész Színház megrendelésére írta, s elkezdődtek a próbák is, melyek során Bulgakov még a szövegen is változtatott, a cenzúra nem engedélyezte a mű bemutatását. Sztálin a *Menekülést* negatívan értékelte, szerinte Bulgakov heroizálta a fehér generálisokat. Gorkijnak tetszett a darab, viszont miután ő is kegyvesztett lett, Sorrentóba kellett visszavonulnia, így véleménye nem sokat nyomott a latban. A Művész Színház 1933-ban újból megpróbálkozott a mű bemutatásával, de ekkor sem jártak sikerrel. A *Menekülés* szövege először 1962-ben jelent meg a Szovjetunióban.

Bulgakov az 1920-as évek második felében írt két tisztán satirikus darabot is, a *Zojka lakását* (1926) és a *Bíbor sziget* (1928). Drámairói tevékenységére általában jellemző, hogy a „komoly”, lélektani-létfilozófiai problémákat előtérbe helyező színdarabokkal párhuzamosan alkotja meg satirikus színpadi műveit, mintegy demonstrálva dramaturgiai munkássága két, egyenrangú forrását. A *Zojka lakása* a helyzetkomikum lehetőségeit az abszurdig fokozó vígjáték. A kortársak a NEP-korszak paródiáját látták benne, a színmű végkicsengése azonban ennél jóval bonyolultabb és áttételesebb. Noha az epizódok reálisak, az egész történet, a kínaiak szerepeltetése, a Huss meggyilkolása körüli hercehurca az abszurd határát súrolja. A cselekmény viszonylag egyszerű. Zoja, Aboljanyinov gróffal együtt el akarja hagyni Szovjet-Oroszországot. Ehhez pénzt kell szerezniük, s ezért, kihasználva a NEP nyújtotta lehetőségeket, előkelő divatszalonot nyitnak, ahol a hölgyek egyéb szolgáltatásokat is nyújtanak. A gyilkosság miatt felfigyel rájuk a rendőrség, így Zoja terve nem valósulhat meg. A francia vígjátékok felépítéséhez hasonlatosan, a divatszalon életében is fontos szerepet játszanak a szerelmi bonyodalmak, a szolgálók furfangjai s egyéb intrikák. A darab legszínesebb figurája Ametyisztov, a szélhámos, aki mindig a megfelelő életrajzot találja ki magának, ám neki szintén az a fő célja, hogy kijusson Nizába, és ott gondtalanul éljen. Figurája akár Osztap Bender előképének tekinthető. A *Zojka lakását* 1926-ban mutatta be a Vahtangov Színház, de 1929-ben, Bulgakov többi darabjával együtt ezt is levették a repertoárról. Az 1930-as években a komédiát Párizsban is bemutatták. A színpadra állítás reményében Bulgakov 1935-ben még átdolgozta a darabot, de életében már nem játszották. A szöveg a Szovjetunióban csak 1982-ben jelenhetett meg.

A *Bíbor sziget* a fikció szerint „egy Jules Verne polgártárs nyomán” készült darab, amely Bulgakov azonos című, 1924-ben íródott tárcanovellájából nőtt ki. Műfaját a szerző „drámai pamfletként” határozta meg. A *Bíbor sziget* színház a színházban: Dimogackij-Verne fent említett darabjának főpróbájáról szól. Az egzotikus történetet – bennszülöttek

közegében játszódik – tulajdonképpen kétféle módon lehet értelmezni; egyfelől mint az imperializmus paródiáját, másfelől mint a forradalomét és a polgárháborúét, megspékelve a „világforradalom” lenini-trockiji utópiájával. A darab szatirikus éle azonban főként a cenzúra ellen irányul, éppen ezért a fent említett kettősség a darab végkifejletéig szinte mesterségesen fenn van tartva. A főpróbán ugyanis részt vesz a cenzor, Szavva Lukics, aki először nem engedélyezi a darab bemutatását, ám miután a szerző ellenkezését figyelembe se véve, a rendező „öt perc alatt” beállítja neki a világforradalmat, mint pozitív, ideológiai happy andet, rábólint. A *Bíbor sziget* premierje 1928-ban volt a moszkvai Kamara Színházban, de fél év után már ezt a darabot sem játszották tovább. A színmű szövege a Szovjetunióban csak 1987-ben, a peresztrojka idején jelenhetett meg.

Az 1930-as években Bulgakov két jelentős művészdrámát írt, az egyiket Molière-ről, a másikat Puskinről. Életének legválságosabb évében, 1929-ben kezdi el dolgozni a Molière-darabon, mikorra már minden művét betiltották, s mikor kétségbeesetten ostromolja Sztálint leveleivel. A *Képmutatók cselszövését* a Művész Színház számára írja, ahol meg is kezdődnek a darab próbái, de hamarosan be is szüntetik őket. Ugyanez megismétlődik 1932-ben is. Közben Bulgakovval szerződést kötnek, hogy a *Híres emberek élete* sorozat számára készítse el Molière életrajzát. 1933-ban le is adja a kéziratot, de nem jelentetik meg. A Művész Színház végül 1936-ban színre vitte a *Képmutatók cselszövését*, de hét előadás után betiltották, mivel a Pravda negatív recenziót közölt róla. Többek között ez volt az oka annak is, hogy Bulgakov 1936-ban otthagyta a Művész Színházat. A *Képmutatók cselszövése* variáció a Bulgakovot egész életében foglalkoztató problémára, a művész és a hatalom konfliktusára. A színműben, a Molière-életrajzzal ellentétben a fő konfliktus nem a „sötét erők”, a Tartuffe miatt Molière-t kiátkozó Oltáriszentség Társaság és a művész, hanem a művész és a jóindulatúnak tűnő zsarnok között feszül. A darab a „függés tragédiája”: Molière minden áron el akarja nyerni a király kegyét, nem önnön, hanem a nagy ügy, a színház érdekében, de rá kell jönnie, hogy hiábavaló volt alkalmazkodása, mivel a hatalom és a művészet lényege nem összeegyeztethető. A *Képmutatók cselszövésében* három cselekményszál fut össze: a színházi történéseké, XIV. Lajos udvaráé és az Oltáriszentség Társaságé. Már a színmű kezdetén érzékelhető, hogy Molière fölött tornyosulnak a viharfelhők, s a mű folyamában pedig Bulgakov nagy dramaturgiai leleménnyel bontakoztatja ki fokozatosan a királlyal és az egyházzal való konfliktust, valamint az író-színész magánéleti tragédiáját. Ez a darab is színház a színházban: Bulgakov színpadán Molière-t nemcsak mint drámaíró, de mint színészt is be akarja mutatni. Az első felvonásban a kulisszák mögött látjuk, amint várja az előadáson jelen levő király tapsát, az utolsó felvonásban viszont, mikor már minden összeomlott, a nyílt színen, a *Képzelt beteg* előadása közben leli halálát. A „valós élet” tehát a színpadon, a művészet közegében, nem a társadalmi és magánéleti szinteken zajlik. Az *Álszentek összeesküvésének* a szövege 1962-ben jelent meg a Szovjetunióban.

A *Puskin utolsó napjai* című dráma továbbviszi a művész és a hatalom konfliktusának témáját. Bulgakov 1935-ben fogott hozzá a darab írásához, V. V. Vereszajevvel, az ismert íróval és Puskin-kutatóval együttműködésben. Erről az együttműködésről kiterjedt levelezésük is tanúskodik. A munkamegosztás a következő lett volna: Vereszajev felel a történelmi hűségért, rendelkezésre bocsátja a szükséges adatokat, a művészi megformálás azonban teljes mértékben Bulgakov dolga és felelőssége. Már a közös munka elején Bul-

gakov előállt fő követelésével: Puskin nem jelenhet meg a darabban, ami Vereszajevnek eleve nem nyerte meg a tetszését. Jelena Bulgakova visszaemlékezésében ezt a döntést a következőkkel magyarázta: „Úgy gondolta, hogy még a legtehetségesebb színész sem képes arra, hogy kiálljon a színpadra, göndör parókában, pajeszosan, s felkacajon Puskin kacajával, majd pedig beszélni kezdjen a legmegszokottabb, hétköznapi nyelven” (Kiss Ilona fordítása). Amíg Vereszajev történelmi darabot szeretett volna látni Puskin utolsó napjairól, addig Bulgakov egy jottányit sem engedett saját elgondolásából, hogy kedvenc témáját, a hatalom által megnyomorított és halálba kergetett művész sorsát ábrázolja. Erre Vereszajev kikötötte, hogy az ő nevét vegyék le a színlepről. Erre ugyanakkor nem kerülhetett sor, miután a *Puskin utolsó napjait* Bulgakov életében nem állították színpadra, hiába volt szerződése a Művész Színházzal és a Vahtangov Színházzal, valamint egy leningrádi színházzal is. A Puskin-drámában a *Képmutatók cselszövéséhez* hasonlóan a művész elleni összeesküvés a hatalom részéről alkotja a fő konfliktust, melybe a nagy költő magánéletét is belekeverik. A darabnak kétségtelenül különös vonása Puskin jelenlétének hiánya. Beszélnek róla családjának tagjai, a nagyvilági élet képviselői, sőt maga a cár is, D’Anthès, aki párbajban megöli, a féltékeny költőtársak, Benegyiktov és Kukolnyikov, mentora, Zsukovszkij, besúgója, szolgálja stb. Ezzel Bulgakov még inkább aláhúzza a hatalom összeesküvésének láthatatlan, kibogozhatatlan, ördögi voltát, valójában azt, hogy védekezni ellene lehetetlen. A mű sajátos elégtétellel zárul: Puskin temetése napján Bitkov, a besúgója a postamesternőnek arról beszél, hogy végre „szabadságra mehet”, ugyanakkor bevallja, hogy a költő majdnem minden versét megtanulta. A színmű végén egyre részletesebben ő skandalálja a költő halhatatlan sorait. Tehát a költő életműve közkinccsé vált, még besúgója is hűen őrzi, tartja fenn a közös emlékezet folyamatosságát. A *Puskin utolsó napjainak szövege* a Szovjetunióban először 1955-ben jelent meg.

Az 1930-as évek színművei között külön csoportot alkotnak az utópikus színezetű, groteszk darabok. Bulgakov 1931-ben írta meg az *Ádám és Évát*, amely katasztrófa-vízió Leningrád pusztulásáról, és az elkövetkező háborúban a vegyi fegyverek bevetéséről. A tömeges fertőzés metaforája természetesen a Bulgakov-darabban ideológia-kritikai színezetet is nyer. Az első emberpár, Ádám és Éva történetét a szerző átviszi a katasztrófa uralta jövőbe, ahol csak egy ideológiamentes ember, a tudós-vegyszer, Jefroszimov segítségével számíthatnak. Jefroszimov ugyanis feltalálta azt a vegyszert, ami semlegesíti a harci gázokat, s ezzel megmenti az emberiséget. Éva beleszeret Jefroszimovba, az alkotó emberbe, vele tart, de nem tudni, hová. A darab Daragan, a megmenekült pilóta szavaival ér véget: Jefroszimovot látni kívánja a főtitkár. A színművet Bulgakov életében nem mutatták be, noha pályázott rá a Vahtangov színház, valamint egy leningrádi színház is. A cenzúra verődik a következőképpen hangzott: Leningrád pusztulását nem lehet színre vinni. Az *Ádám és Éva* szövege csak 1987-ben jelent meg a Szovjetunióban.

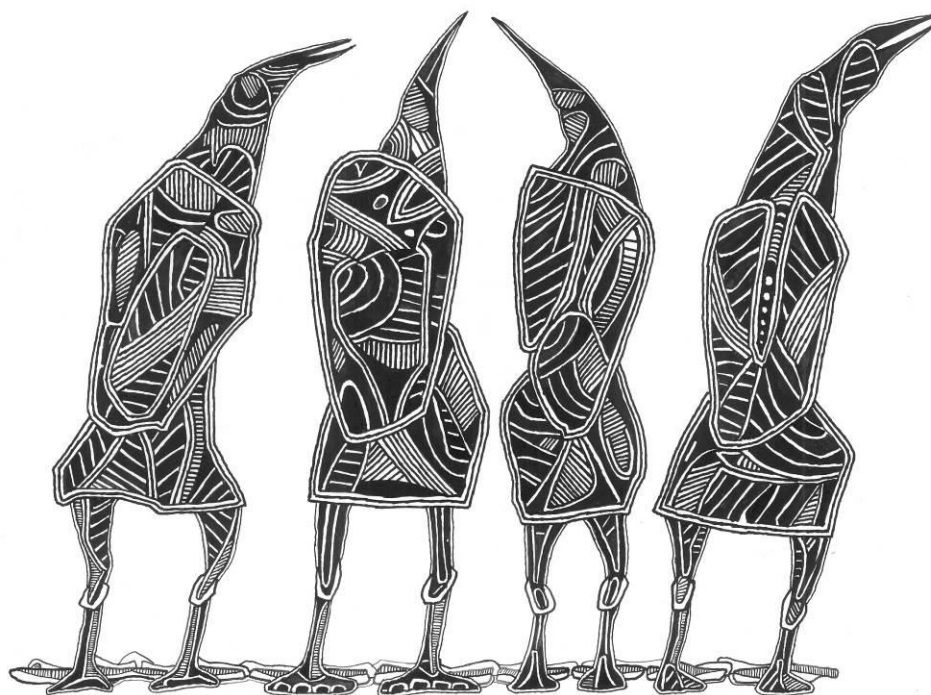
Bulgakov 1934–35-ben, feltehetően Majakovszkij *Poloska és Gőzfürdő* című színműveinek hatására, két darabjában is az időgép problémájával foglalkozik. Az 1934-ben íródott *Boldogság* című színművét egyértelműen utópikus alkotásnak tarthatjuk. A darab alcíme: *Rejn mérnök álma négy felvonásban*. A kis moszkvai lakásban az időgépen dolgozó mérnök, aki szerkezetével el tudja juttatni a jelen Moszkvájába a múltból Rettegett Ivánt, hasonlóképp a jövőbe is el tudja röptíteni önmagával együtt a részeges házmestert, Bunsakoreckijt, és a szomszédos lakást épp kirabló tolvajt, Miloszlavszkijt. A jövőbeli ország

a kommunista-technokrata utópia megvalósulása. Boldogságnak hívják, mint Moszkva egyik kerületét. Az ideális állam élén Radamanov, a találmányok népbiztosa áll, az ideológiai irányvonalat a Harmónia Intézet biztosítja. Rejn végül időgépével hazaviszi a moszkvaiakat, Aurórával, Ramadanov lányával együtt, akibe beleszeret, Rettegett Ivánt pedig visszatéríti a XVI. századba. A darab szatirikus éle gyenge, talán ezért is dolgozta át Bulgakov 1935-ben egy szerepcserére épülő, vérbő komédiává, amelynek az *Ivan Vasziljevics* címet adta (ez az eredeti cím, az *Iván, a Rettentő*, Elbert János fordítói leleménye). Az új darabból kihagyta a jövő víziót, moszkvai hőseit, Ivan Vasziljevics Bunsát, kinek kereszt-és apai neve megegyezik a cáréval, és Miloszlavszkijt az időgép segítségével Rettegett Iván korába helyezte át, a cárt pedig az 1920-as évek Moszkvájába. A feltaláló új nevet kapott, ebben a darabban Tyimofejevnek hívják. Bulgakov szatirájának célpontja a zsarnoki államgépezet hasonlósága, melynek körülményei közepette a kegyetlen cár és a basáskodó házmester egyszerűen felcserélhető. Bulgakov életében egyik darabot sem mutatták be, szövegük először 1966-ban jelent meg a Szovjetunióban.

Bulgakov utolsó színművét 1939-ben, *Batum* címen a fiatal Sztálinról, a kezdő forradalmárról írta. Sztálin 60. születésnapját 1939. dec. 21-én ünnepelték, és felkérték, hogy írjon a vezérről darabot. Bulgakov ezt a nagy perek időszakában, mikor többek között egyik legjobb barátját, Nyikolaj Erdman drámaíróját is letartóztatták, megtette. Egyébként Erdman védelmében 1938. februárjában levelet írt Sztálinnak, melyre választ természetesen nem kapott. Ahogy Bulgakov munkásságának egyik legrégebbi kutatója, Marietta Csudakova megállapította, ez a színmű más, mint Bulgakov többi színdarabja. Nincs benne nyílt konfrontáció a zsarnokkal, nincs meghatározott erkölcsi tartalom, hiányoznak belőle a szatíra és groteszk elemei. A *Batum* első felvonásában a fiatal Szoszót (ez egyben Sztálin egyik mozgalmi neve is) kizárják a papi szemináriumból, melyet egy „Ámennel” vesz tudomásul. A későbbiekben megjelenik Batumban, ahol egy jövődől forradalmárnak, Porfirijnek előadja a programját, s ezzel maga mellé állítja, majd feltűzi a Rothschild gyár munkásait. A zavargásoknak 14 ember esik áldozatul. Sztálint a többiekkel együtt börtönbe zárják, majd három évre Szibériába száműzik. A száműzetésből megszökik, s biztosra vehető, hogy megjelenésével újból megkezdődnek a zavargások.

Bulgakov darabja tehát gyakorlati cselekvéseit mutatja be a fiatal forradalmárnak, akit a mozgalomban Lelkipásztornak is hívtak. A *Batum*ban a szerző viszonya hőiséhez nem mentes az ellentmondásoktól. A darabban szerepel II. Miklós cár is, aki Sztálin hároméves száműzetése kapcsán megjegyzi, hogy „enyhék Szent Oroszország törvényei”. Sőt az is elhangzik Szoszóval kapcsolatban, hogy „átkozott démon”, ami rejtetten az alak ördögi, antikrisztusi lényegiségére utal. A mű végén, mikor Porfirijékhez visszatér, megtalálható a szövegben, egyenesen reá vonatkoztatva egy közvetlen idézet Gogol: *Karácsony éjszakája* című korai, fantasztikus elbeszéléséből, mely szerint az ördög ellopta a holdat, sietősen a zsebébe dugta, majd továbbállt. Vagyis nem egy rejtett utalás arra enged következtetni, hogy Bulgakov hőstét nem kifejezetten pozitív cselekvőként látta. Az viszont egyértelműen kiderül a darabból, hogy a fiatal Sztálin született vezér, ám minden tette a rombolásra irányul. Jelképesen a *Batum* arról szól, hogyan veszi kezdetét a kegyetlen forradalom, tehát szó sincs benne a vezér kanonizálásáról, ahogy néhány értelmezője feltételezte. A darabot nem fogadták el, felülről tiltották be, azzal az érveléssel, hogy Sztálin nem lehet fikatív cselekmény hőse. Valójában azonban másról lehetett szó. A *Batum* börtönjelentében

a fegyőrök megkorbácsolják Sztálint, mert egy fiatal nőnek, Natasának, akit ütlegetnek, védelmére kel. A vezért nyílt színen megkorbácsolni teljességgel ellentmondott a Sztálinról már akkorra kialakult mítosznak. A *Batum* szövege csak 1988-ban jelent meg a Szovjetunióban. Színpadra állítása manapság is problémát jelent, mivel a mű két lehetőséget kínál; vagy a vezér kanonizációját, vagy antikrisztusi lényegiségének kidomborítását. Miután a darabnak több változata is elkészült, 1991-ben az egyik korai redakciót adta elő *Lelkipásztor* címen a Gorkij Színház, groteszkre hangszerelve a groteszkeknek egyáltalán nem nevezhető színdarabot.

Milyen színű a vég tónusa?

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2007
275 oldal

Milyen színű a vég tónusa? Tolnai Ottó *Grenadírmars* című kötetének egyik rövidprójájában Elemér szerint, aki végignyálazta Orbánfalvy T. Orbán hagyatékát, a vég tónusa minden bizonnyal petróleumszürke. Tolnai számára a szín metafizikus kategória¹, ez *Feljegyzések a vég tónusához* című esszékötetében is jól nyomon követhető. „Mint költő és képzőművészeti kritikus egy materialista *po-etika* pozíciójáról hosszú évekig foglalkoztam a színekkel és festékekkel: a fehérrel (liszt, gipsz, aspirin), a kézzel (azúr), a zölddel (klorofill) és a rózsaszínnel (rózsa, flamingó), szemben az olaj, a mocskos seszínével, terepszínével”² – olvashatjuk a *Gyengédebben* című szövegben. Az írás tónusa mindenképpen sötét, „mocskos, balkáni tintaleves”, pedig az esszéíró már azt hitte, egy hajszál választja el attól, hogy tiszta azúrral, tiszta klorofillal írjon. A könyvben helyet kapó közérzetjelentések, képzőművészeti esszék, alkalmi írások, publicisztikák a kilencvenes évek balkáni poklát tárják elénk. Meghatározó élmények az identitás megkérdőjeleződése, a háború behatolása az intim szférába, a változó történelmi helyzetek mindenkori alakjai, magatartásai, valamint a kultúra mint az egyedüli pozitívum.

„Valóban ilyen csíkos kentaurok lennének mi, kisebbségi lények?”³ – teszi fel a kérdést a szerző *Gondolatok a zebra*n című írásában. Az igenlő választ akár Végel Lászlótól is idézhetjük: „*I'm from Yugoslavia, but I am not a Serb*, ez azt jelenti, hogy valami harmadik, egy posztmodern kentaurok, s ez a kentaurság minden további szót kimozdít a helyéből, a nyelv identitásavarát teremti meg”⁴. A kisebbségi lét meghatározására mindkét vajdasági író a kentaurok szót használja, ezzel a félig ló, félig ember alakú lényvel tudják leghívebben kifejezni önnön kétlakóságukat. Ugyanez a kettősség jellemzi az „állatvirágszerű” tiszavirág, vagy a hibridlényű, dupla identitású tengeri csikó motívumát is. Ez utóbbiról,

¹ Acsai Roland: „Minden beőröltetett”, In: Tolnai-symposion. Tanulmányok Tolnai Ottó műveiről, Kijárat Kiadó, Budapest, 2004. 109.

² Tolnai Ottó: *Gyengédebben*. Egy (két) levél piszkozata, avagy feljegyzések A vég tónusához. In: Uő: *Feljegyzések a vég tónusához*. 196.

³ Tolnai Ottó: *Gondolatok a zebra*n. In: Uő: *Feljegyzések a vég tónusához*. Esszék. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 2007. 54.

⁴ Végel László: Országkrónika. What is Yugoslavia? In: Uő: *Hontalan esszék*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2003. 256–257.

amely Csányi Erzsébet szerint Tolnai egyik legérdekesebb emblémája,⁵ Ladányi István megállapítja, hogy egyszerre tengeri és alföldi élőlény, a két közeg összekötője⁶.

Tolnai és Végel esszéinek együtt olvasásakor ezen túl is több kapcsolódási pontot fedezhetünk fel. Tolnai inkább személyes hangvételű feljegyzéseket készít a kilencvenes évek elejének „mindinkább kannibalisztikus és nekrofil tüneteket mutató háború”⁷-járól, különféle jelenségeket, részleteket emel ki, amelyek hátterét Végel szövegeinek tükrében ismerhetjük meg behatóbban. Különösen összezsengnek az identitásvesztésről szóló sorai. Tolnai egy párizsi teraszon a honvágy hatására töpreng el azon, valójában hová is vágyik haza. Életében először nem tudja betájolni, megnevezni magát. Rá kell jönnie, hogy a jugoszláviai és a vajdasági jelző is használhatatlan, az ország és a tartomány problematikusává válása miatt. A szerbiai jelzővel viszont nem tud már azonosulni, ugyanis számára ezek a dolgok nem ideológiai, hanem poétikai kérdések. Így lett Tolnai Ottó „magyar költővé, akinek a verseiben különös vízjel az Adria”⁸. A háború írja felül Végel László, a hontalan újvidéki lokálpatrióta önmeghatározását is. *Peremvidéki élet* című kötetének előszavában ír arról, hogy a hontalan lokálpatriotizmus az ország széthullásával elveszítette korábbi romantikus auráját, kegyetlen valóság lett,⁹ „a hontalanság mindennapi élménnyé vált, a lokálpatriotizmus pedig abszurdá”¹⁰.

Tolnai kötetének lényeges mozzanata a háború behatolása az esszéíró mindennapjaiba, még az udvarába is. A *Feljegyzések* című esszéiben panaszolja a szerző, hogy az alacsonyan köröző helikopterek leverték a mogyorót, és ugyanazt fogják tenni a dióval is. Az *Elért a háborúban* is ugyanezzel a problémával találkozunk: „Udvarunk klorofillbarlangjába hasas helikopter les be; hallom, a nők sikítózva kapkodják magukra a bugyit. A telefonra pillantok, kinél tiltakoznak? *Megsértették a légtérmet! Áttörték a hangfalat!*”¹¹ A 19–20. század fordulójának jellegzetes Kertbe menekülése, amint az idézetből is látható, a huszadik század végén már lehetetlenné vált. A kis háborús jegyzetek írója kénytelen szembeülni a szörnyűségekkel, szinte harcokcsiként tapossa el őt a felismerés, hogy „a háború az, amikor bunkerré lesz még a galambduc is”¹². Megdöbbenve veszi észre, hogy a halászdászdászküzlétről lehet szó Végel egyik írásában is. Bár ő azt állítja, hogy a boltban már nem árulnak fegyvereket, csak a csempészek a piacon, a vásárlókról, a fegyverek funkciójának megváltozásáról szóló megállapításai mégis ide kíváncsoznak: „Akik valamikor ebben az üzletben vásárolták a vadászfegyvereket, a töltényeket, a söréteket, hogy aztán a szelíd bácskai róna felé vegyék az irányt, még emlékebe sem hagytak a *Futaki utcán* egyet-

⁵ Csányi Erzsébet: Vajdaság: Az átalakulás tégelye. Kulturális kódok deltája Tolnai Ottó prózájában. In: Kontextus: összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok. Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2007. 53.

⁶ Ladányi István: Az Adria Tolnai Ottó költészetében, különös tekintettel a Balkáni babérra. In: Tolnai-symposion. Tanulmányok Tolnai Ottó műveiről. Kijarat Kiadó, Budapest, 2004. 61.

⁷ Tolnai Ottó: Feljegyzések. A vég tónusához. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 215.

⁸ Tolnai Ottó: Cím nélkül. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 21.

⁹ Végel László: Peremvidéki élet. Esszék. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000. 8.

¹⁰ I. m. 7.

¹¹ Tolnai Ottó: Elért a háború. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 43.

¹² I. m. 42.

len fát sem. Lealkonyult a nagy szocialista vadászatok kora, talán már vadak sincsenek. A nyulak gondtalanok, az emberek lettek a célpontok.”¹³

A célpontok ugyan megváltoznak, a különböző korok üldözői viszont csak látszólag. A mindenkori történelmi alakok egyik reprezentatív példája a kötetben a „kompárttitkár”, akit az esszéírónak gyermekkorától kezdve volt ideje megfigyelni, tanulmányozni, akár „egy új rovar, mint a foszforeszkáló hőscincért vagy a kitartó szartúró bogarat”¹⁴. A mindenkori rendszerek hú kiszolgálójának átállásáról Tolnai ironikusan állapítja meg, hogy „nem volt fondorlatos, sötét manőver, összeesküvés része, hanem valami teljes egészében természetes dolog. [...] A jobbot természetesen váltja fel a bal, a balt a jobb”¹⁵. Az iróniát felerősíti az eset további taglalása a hermelinek példáján keresztül, amely Tolnai bestiáriumának jellegzetes lénye, az angyali fehérség attribútuma kapcsolódik hozzá leginkább. Itt bundája színének megváltozása miatt kerül előtérbe, ugyanis „szép vörösét telente angyali fehérre váltja, hogy azután csak néhány vércsepp jelezze a havon a kis láthatatlan vérengző jelenlétét, elvonulását”¹⁶. Az állatvilágból vett metamorfózis mellett az író Goethe *Szintanát* is segítségül hívja. Nem a „kompárttitkár” testesíti meg az egyetlen mindenkori magatartást, ide sorolható még a végrehajtó és a szövetkezet igazgatója is. A *Háborús és más emlékirataimból* című szöveg az író édesapjának fájdalmasan ironikus kijelentésével fejeződik be, amely a komisszár fekete bőrkabátját hófehér hermelinepalástra cserélő végrehajtóra vonatkozik: „Lehet ez éppen így van jól, mondta, ismét csak Goethe bölcsességét idézve, így rendelte a Mindenható, s hogy boltunkat az adja vissza – személyesen az, aki elvette. Sok vesződésget, sok papirost takaríthatunk így meg, hiszen ő pontosan tudja, mit vett el, pontosan tudja, mit kell visszazármaztatnia.”¹⁷

A *Vég Tónusait* kutatva Tolnai a pozitív, leheletnyi tónusoknál időzik el, csak az esztétikus tónusok utolsó mutatkozását, fel- és ellobbanását kíséri elérzékenyülve. A mindenkori Segédek világában egyetlen megírásra érdemes témát jegyzett fel noteszébe: Mirjana Karanović elementáris sikolyát a szlovén Faust belgrádi bemutatóján. Ez is jelzi Tolnai rendkívüli érzékenységét a mások számára semmisnek tűnő részletek iránt, rátapadását a részletekre. A következőket olvashatjuk a különös témáról: „Ez az elementáris sikoly az én témám, ez a rádiumszerű valami az, ami engem ezeken a térségeken egyedül érdekel. A kultúra, a szellem egyedül lehetséges pozitív energiája. A művészet, a szellem nem termelhet negatív energiákat – azt kizárólag a politika, az ideológiák termelik, sugározzák. [...] A sikoly erején egzaktul lehetett mérni, hogy ezt az egész miazmás, primitív közeget hasította át, amelyben mindannyian kóválygunk. Szépen jelezte, miféle gesztusokra is lenne szükségünk, hogy kitepjjük magunkat az ideológiák hínárjából.”¹⁸ Ebből a szövegrészből is látszik a művészet határokon, nemzeteken átívelő összetartó ereje. Hasonló határlépés érhető tetten az *Andrássy út 1.* című képzőművészeti esszében, ahol az újvidéki magyar költő Budapesten, három magyarországi hölgy galériájában nyitja meg egy pestivé

¹³ Végel László: A futaki utca – A nagy lakomák. In: Peremvidéki élet. 62.

¹⁴ Tolnai Ottó: Háborús és más emlékirataimból. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 39.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ I. m. 40.

¹⁸ Tolnai Ottó: Mirjana Karanović sikolya. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 14–15.

lett újvidéki szerb festő kiállítását, korábban pedig New Yorkban magyar származású galeristáknak közvetített szerb festőket.

A vég tónusának tanulmányozása közben Tolnai a „végeken túli végek semmis semmi-jében” leli meg a formát, erről a Szirmai Károly alakját kitűnően megrajzoló, megidéző esszében olvashatunk. A szerző arról vall, hogy egyre többet foglalkoztatja őt a magányos vajdasági író életének utolsó időszaka. Két modell bontakozik ki a szövegben, két verbászi író életútja, Szirmaié, aki itt maradt, és Domonkos Istváné, aki elment. Tolnai mindkettőt ismeri, és látta azt a pontot is, ahol e két véglet találkozik. Őt valahol e kettő között helyezhetjük el. Töprengései során megvilágosodott benne valami: „Az, hogy a létből nem vezet egérút. Nincs más, nem marad más hátra, mint mind élesebben leírni azt, ami az orunk előtt van: ittlétünket. És ehhez most ismét új mondatokra van szükségem. Újratisztított szájra. Hogy szavaimban az a szürke ismét ezüstként csillanhasson, mint a szesz, tart-hassa láncát.”¹⁹ E feladatot nagyszerűen teljesítik a kötet esszéi.

Radnóti-év lévén mindenképpen szólni kell a *Feljegyzések a vég tónusához* Radnóti Miklósról vonatkozó részéről. A *Pére Lachaise sírja és kényelmetlen* című esszében Tolnai a költő nem létező sírját keresi a híres párizsi temetőben, hogy egy szép kavicsot helyezzen rá. Radnóti naplója alapján vállalkozik erre a furcsa útra, azt írja, akik ismerik Radnóti naplóját, azok sejtik, honnan ez a furcsa képzet. A szöveg végén idézi is a napló idevonatkozó sorait. A zsúfolt temetőben téblábolva végül La Fontaine sírjához érkezik meg az esszéíró. Először Kosztolányi jut eszébe, majd az, hogy átadja Hajnóczy A hangya és a tücsök című novellájában megfogalmazott üzenetét a francia írónak. Végül megállapítja, hogy La Fontaine egyértelműen Radnótihoz kötődik, így lett hová helyezni a költőnek szánt kavicsot. A Szirmairól szóló esszében is utal a szerző Radnótira. Szirmai a verbászi cukorgyár fődokumentátora volt, Tolnai számára pedig, mióta olvasta Radnóti naplóját, a poklot a hatvani cukorgyár jelenti, „amelyben a sovány meztelen költő a melaszt kaparta az óriás, még forró kazánok faláról”²⁰.

Kiválóak az Író Tábor tanácskozására írt előadások (*Nézni a Tiszát – mint radikális program; Kertek, parkok; A Téglá filozófiája*), továbbá a vég tónusához készített feljegyzések, amelyek az Ex Symposiumban jelentek meg 1992 és 1994 között (*Gyengédebben, Feljegyzések, A csantavéri kisbicskázás, A repülő úr és a repülő leány*), de Tolnai szellemében ez az írás csupán néhány érdekes részlet, tónus felmutatására törekedett, hogy érzékeltesse „a lehetséges megközelítési szempontok végtelen sokaságát”²¹.

Novák Anikó

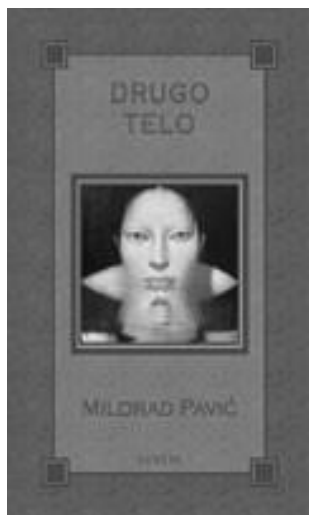
¹⁹ Tolnai Ottó: Szirmai Károly hosszú szürke lánc. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 87.

²⁰ I. m. 83.

²¹ Tolnai Ottó: Gyengédebben. Egy (két) levél piszkozata, avagy feljegyzések A vég tónusához. In: Uő: Feljegyzések a vég tónusához. 174.

A szöveggé lett test, a testté lett szöveg

MILORAD PAVIĆ: DRUGO TELO (A MÁSIK TEST)

**Dereta Kiadó
Belgrád, 2006
313 oldal**

„A regény kezdete és vége” című esszéjében Milorad Pavić arról beszél, hogy miközben a regény sajátos formát ölt, maga a történet megtestesül, tehát saját teste lesz¹. Ahány történet, annyi test. Létezik viszont egy úgynevezett „másik test,” és Pavić új könyvében erre a testre mutat rá. *Drugo telo* (*A másik test*) című regénye 2006-ban a belgrádi Dereta kiadó gondozásában jelent meg – elegáns kemény kötésű borítóján Vladimir Dunjić „Tükör” című képe észrevétlenül vezet be egy újabb trükkös kalandba a kíváncsi olvasót.

A másik test – amit a szerző feleségének, Jasmina Mihajlović kortárs női írónak ajánl – szerelmi és intellektuális kalandok összerakójátéka, amely különböző, váltakozó idősíkokon, XVIII. és XXI. századi változó helyszínekről (Belgrád, Párizs, Velence és Szentendre) közvetít. Elizabeth (Lisa) Amava Arzuaga Eulohia Ihar-Swift (becenevén Imola) az egyik legfontosabb női szereplő, akinek teljes neve csak a regény végén derül ki. Ő a „másik test” titkának a le-téteményese. A főszereplő pedig a narrátor-szerző, aki a szövegek között létezik, a lét/élet és nemlét/halál területén egyensúlyoz, és e két terület metszéspontjában köti össze a könyv cselekményeinek fonalát, időnként pedig hagyja, hogy az olvasó fűzze össze őket.

A regény szereplői között vannak valós történelmi személyiségek: Zaharije Orfelin (1726–1785) és Gavril Stefanović Venclović (XVII. század vége – XVIII. század eleje), akiket Pavić fedezett fel újra a szerb irodalomtörténet számára. Orfelin és Venclović, a szerb irodalom mérföldkövei. Orfelin, aki életének nagy részét Velencében töltötte, reneszánsz ember volt: nyomdászként, költőként, íróként és zeneszerzőként ismerte meg őt az utókor; a XVIII. században megjelent szerb kultúrtörténeti művek az ő gondozásában jelentek meg. Venclović az Osztrák-Magyar Monarchia területén, a magyarországi Szentendrén élt, ide a letelepült szerbekkel érkezett, akik a török megszállás elől menekültek északra. Pap, festő, fordító, nyelvújító és költő volt, aki a korabeli egyház ellen lázadt, és haladó gondolkodóként fontosnak tartotta a nők helyzetét a társadalomban.

¹ Milorad Pavić „Beginning and the End of the Novel.” Elérhető: <http://www.khazars.com/en/end-of-novel/>, Hozzáférés: 2008-12-13.

Három szerelmi töredékről olvashatunk a regényben, mindegyikben kulcsfontosságú szerepet játszanak a nők, valamint egy mágikus kőgyűrű. A nő és a gyűrű mindig egy adott jelen koordinátái. Pavić képből és szövegben is elmagyarázza az idő és az örökkévalóság összefüggését („Feltételezzük – folytatta a szerzetes a rajz fölé hajolva –, az örökkévalóság az égből jön, Istentől és a Szentlélektől, az idő az ördögtől való és balról jobbra halad, az örökkévalóság és az idő találkozhat. Amennyiben és amikor ez megtörténik, az aranymetszésben van életünk jelen pillanata. Ez nem található sem az előző, sem a következő pillanatban. Az ember élete és minden élő csak abban a pillanatban létezik. Az ön bécsi órája tik-takja között.”)². Az idő az ördögtől való, balról jobbra halad, ahogyan a nyugati ember ír; az örökkévalóság az angyal vonala, vertikális és felülről jön. E két koordináta metszéspontjában a jelen van, pontosabban a regény elbeszélte ideje/jelene, amelyikben mindig egy nő bír kulcsfontosságú szereppel. A legtöbb balkáni történetre nagyon jellemző az a kettősség, amit az ördög és az angyal képvisel a könyvben. Az angyal és ördög grafikus ábrázolása minden rész és fejezet kezdetén ott van. A másik test öt részből áll össze, az első az angyal territórium, a második az ördögé, a harmadik újra az angyalé, a negyedik az ördög területe, míg az utolsót az angyal uralja ismét. Ezek visszautalnak a régió (de akár a tágabb európai) közeg bináris ellentétek által létrehozott történeteire.

Lisa Swiftről és a szerző-narrátorról szól az első töredék-történet, a második Zaharije Orfelin velencei tartózkodását írja le, míg a harmadik Gavril Stefanović Venclović életét dolgozza fel. Az összekötő kapocs egy színt váltó mágikus kőgyűrű, amelyik ismételtelen eltűnik és felbukkan a három cselekménysorozat kulcsfontosságú pillanataiban. Ez a gyűrű előreljeli a „másik test” jelenlétét és/vagy hiányát, és addig van ott, amíg a tényleges „másik test” elő nem tűnik. Tárgyi prófétaként hírt ad egészségről, szerelemről, gyermekről, apaságról, szerencsés fordulatokról, de a tágabb értelmezést hordozójára hárítja. Az pedig természetesen az olvasóra. Pavić mestere a cseles trükkregény-fordulatoknak, bár e szövegben kötöttebb tér jut a játéknak, mint mondjuk a Word Circuits által közreadott *Üvegcsigában* (2003),³ ahol az olvasó maga döntheti el, melyik fejezettel kezdi az olvasást és milyen befejezést – szomorút vagy vidámat – óhajt. Úgy tűnik, hogy itt a posztstrukturalista szerző csak tetszhalott és nem „halott”, ahogy Roland Barthes a „Szerző halála” című esszéjében kifejti. A Szerző nagyon is él és figyel a szövegeinek alakulását.

A másik test három története egyfajta egységet alkot, mert bár mindegyik töredék, ugyanakkor a/egy „másik test” keresésére irányul. Az első történetben a test Lisa Swift, valamint a narrátor könyvei, ezek a megtestesült történetek. Zaharije Orfelin meséjében a test a felesége, Anna, teste, ugyanakkor Orfelin kiadványai is testként jelennek meg, akár csak a szerző-narrátor könyvtára. Anna féltékeny ezekre, mert az írott korpusz élvezetes testként vonzza férjét. Gavril Stefanović Venclović esetében Akszénija, egy fiatal lány, testesíti meg a szerelem tárgyát. Ebben a történetben két férfi, Venclović és a rivális szerető, Péter Ružička, osztoznak Akszéniján.

A „másik test” a regényben mindig a meglévő test(ek) függvénye, szöveg-test és test-szöveggé jelenik meg. Vagy harmadik személyként/testként egy szerelmi háromszög-

² A műből vett idézeteket saját fordításban közlöm (T.R.)

³ Милорад Павић *Стаклени пуж*. Дрета, Београд, 2004. Lásd még: *The Glass Snail. A Pre-Christmas Tale* (trans. Sheila Sofrenovic), Word Circuits, 2003. Elérhető: <http://wordcircuits.com/gallery/glasssnail/>, Hozzáférés: 2008-12-13

ben. Orfelin szokványos családi románcába beékelődik Zabeta hegedűművésznő. Itt ő lesz a „másik test,” aki elcsábítja Zaharijét. A kőgyűrű, amit Zabeta a szerelem test-zálogaként ajándékoz Zaharijének, a házasságtörés pillanatában ott van ismét nála, miközben Giuseppe Tartini Ördögtrilla-szonátáját játssza, Orfelin testét is felhasználva ehhez. A gyűrű tehát test-összekötő funkcióval rendelkezik, de összekapcsolja a történeteket és az idősíkokat is. Vallási szempontból érdekes a regény felvetése a „másik testtel” kapcsolatban, amikor az ortodox Gavril és a katolikus Ružička Páter a szentendrei katolikus plébánián vitatkoznak a „másik testről,” amelyről kiderül, hogy egy gyerek, akit mindketten nemzethettek.

(„Mille dugento con sessenta sei? Honnan tudod ezeket a szavakat ?

Sokkal fontosabb, higgye el, hogy ön tudja ezeket a szavakat. Ami engem illet, emlékezzen, hogyan mondják a parasztok. Ha felkelsz éjszaka megetetni a lovakat, tegyél az asszony kedvére... Mi Dominusvobiscum ugyanannak a gyermeknek vagyunk a nemző atyái). A „másik test” valós test, lehet akár Krisztus teste, aki feltámadása után megjelent apostolainak, de ők nem ismerték fel.

(„Gondolod, hogy ők az egyházban lerajzolták a mi térképünket?

Nem! Úgy gondolom, hogy nem, viszont sokan foglalkoztak a „másik testtel”, ennek az eszmének mélyek a gyökerei, te mint archeológus tapasztalatból ezt jól tudod, és én is, aki sokat kutatott a levéltárakban. Mi kvantum lények vagyunk. Mindig foglalkozott valaki a halál utáni autonóm fejlődéssel.

A másik testtel? Ki? Az a magyarországi szerzetes? Mondd! Gyorsan!”).

Venclović életében a másik test, Axenia születendő gyereke, aki azért „másik” test, mert az apa személye bizonytalan egészen addig, amíg halála pillanatában meg nem találják Gavril kezén a kőgyűrűt, ami rejtélyes módon jutott hozzá. Ebben a kontextusban, a kézen levő gyűrű a bizonyosság jele, tehát fő jelölőként működik, és az apa testét mutatja (meg) és fedi fel.

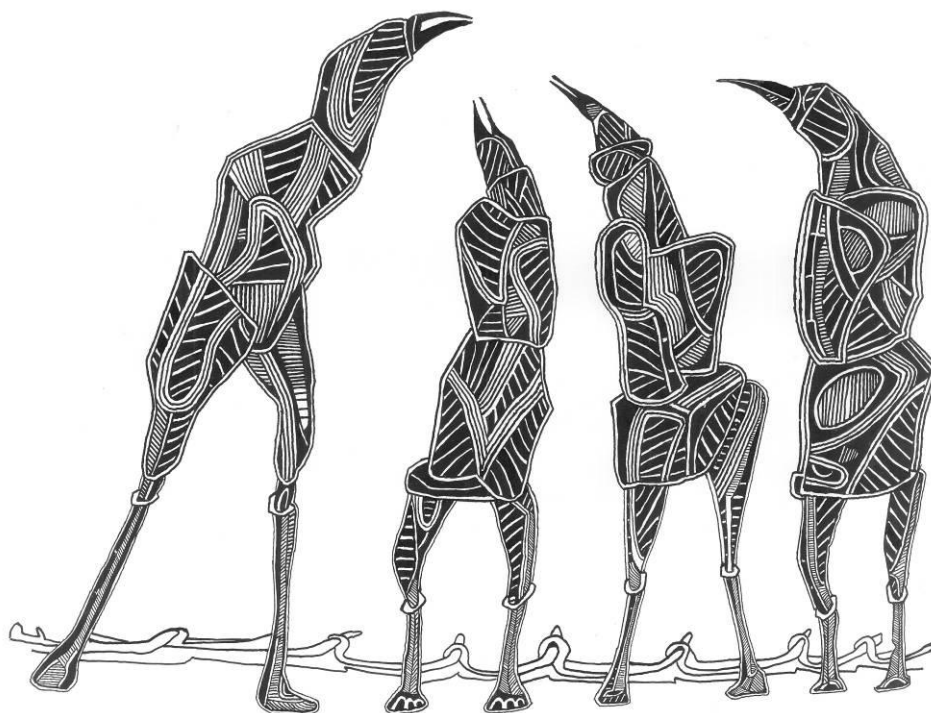
Lisa Swift és a narrátor történetében a narrátor-szerző tűnik fel, halála után másik testként. Ismerkedésük során a gyűrű felbukkan az idő homályából, és a házaspár hosszadalmas keresgélés után megszerzi, majd Lisa ékszerként hordja. Lisa másik testnek mindig is a szerző saját könyveiből álló könyvtárat vélte, addig, amíg a narrátor-szerző férj meg nem hal. Halála előtt a nevet nem viselő Szerző elmondja feleségének, hogy ha valaha megtudja, mi pontosan a „másik test,” jelt ad majd neki csók formájában. A szerző-narrátor halála után a könyvtár rejtélyes módon eltűnik, Lisa lehúzza a gyűrűt és megtalálja az igaz szerelmet a narrátor barátjának személyében. Ezután csattan el nyakán egy titokzatos csók, ami azt üzeni: a Szerző maga a „másik test,” láthatatlan harmadikká válik az újabb szerelmi háromszögben, ő lesz a rejtélyes szerető. A túlvilág ily formában létezik itt, és létezik a világok, testek, szövegek közötti különleges kommunikáció is, csak a nyelv és a közvetítés formája változik: a szerző-narrátor csókká testesíti azt, a csók válik beszédé, a nyelv itt nem szimbolikus, hanem *szomatikus* – mint a kisgyermekeknél, akik testükkel beszélnek, míg nem a szimbolikus rendben létező nyelvtanulás által el nem felejtik testük kommunikatív készségeinek nagy részét.

A csókban benne foglaltatik a *nyelviség* is. Pontosabban a Szerző így árulja el Lisának, illetve nekünk a titkot. Erre utal Lisa szövegbeli „Cybele mosolya”.

(„Mille dugento sessenta sei... ezek a szavak emlékeztetnek valamire, de nem tudom mire.

Amikor ma Dante szavait idézted a „Pokol”fejezetből és megemlítetted Cybele mosolyát, eszembe jutott, hol olvastam ezeket a szavakat. Azonnal tudtam, hogy kihagytál egy sort a tercínából. Pont a „Mille dugento... amelyiket Cybele mosolyaként árulsz” 308. old.), amely Leonardo da Vinci Mona Lisa sejtelmes arckifejezéséhez mérhető – és amit csak az tudhat, aki ilyen csókot kap.

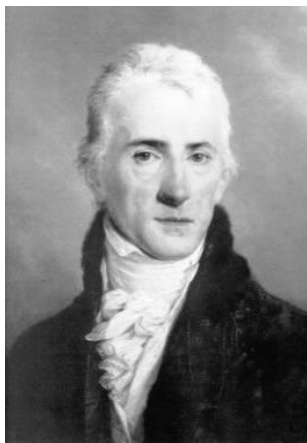
Túri Róbert

Fried István:

„Aki napjait a szépnek szentelé...”

FEJEZETEK KAZINCZY FERENC PÁLYAKÉPÉBŐL ÉS UTÓKORA EMLÉKEZETÉBŐL

**Kazinczy Ferenc Társaság
Salgótarján–Szeged, 2009
176 oldal**

A Kazinczy Ferenc Társaság széles körű tevékenységének újabb eredménye Fried István tanulmánykötetének megjelentetése az író születésének kétszázötvenedik évfordulójára. Fried István és a Kazinczy Ferenc Társaság nem először került kapcsolatba, az olvasó emlékezhetik a szerző korábbi kötetére: *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül* (Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely–Szeged, 1996), a Tiszatájban annak idején is módomban nyílt írni a könyvről (LI [1997.], 6. sz. 89–91). Fried István könyve tizenegy tanulmány füzéréből áll, s mint előző kötetében, ebben is Kazinczy életművének bizonyos pontjaihoz kapcsolódva rajzolja meg a kötet címében is jelzett pályaképrészeket, illetőleg a Kazinczy-életműre vonatkozó későbbi és különböző látásmódokat. Az irodalomtörténet(írás) és az irodalomelmélet hasznos együttkezelése mint módszer Fried más munkáinak is jellemzője, amely értekezéseinek egyik értékjelző vonása is.

A fogsága előtti Kazinczy 1780 és 1995 között a német (és európai) irodalom mintáján egy új műfaj meghonosításával próbálkozik, a lírai vagy lirizáló próza nyelvének kialakításával együtt (Gessnert, Herder-prózát fordít). Az érzelmek nemessége mellett álló költő a szabadkőművességből szerzett nézeteit menti át az irodalomba (*Kazinczy és a német irodalom*).

A *Magyar Museum* előszavának változataiból Fried Kazinczy és Batsányi egymással konfrontáló „irodalomtörténetét” bontja ki. Batsányi Ányos Pál verseit adta ki 1798-ban, Kazinczy Dayka Gábor-kiadása erre mintegy a másféle irodalomtörténeti felfogás válasza, az érzékenység kétféle változatát látja ebben a tanulmányíró, s *Kazinczy Egy hajóra* című versével és Batsányi *Vári Professor Virág Benedek úr’ társunkhoz* írott és Horatius-allegóriát megidéző művével való egybevetéssel (is) igazolja. – Felhívja a figyelmet Fried a magyar irodalomban teljesen újszerűnek mutatkozó egyik Kazinczy-írásának jelentőségére, amelyben tudniillik a recenzióírás etikájára hívja fel a figyelmet. Kazinczy „Ritka empátiával közelíti meg a mindig kényes kérdést: a kritika és be/elfogadása között többnyire diszharmonikus kapcsolatét, fenntartván a kettős igazság (duplex veritas) lehetőségét” az antikvitás tekintélyt parancsoló alapjaival. Az érzékeny(ség) korszaka után Kazin-

czy neoklasszicista fordulatával irodalmi nézetei, eszményei megváltoztak (egyébként Batsányi szintén) (*Egy előszó és „vidéke”*).

A fogság 2387 napja előtti „Kazinczyra a megérdemeltnél jóval kevesebb fényt vetült”, s általában ezt az időszakot azok kevésbé bírálták, akik a fogság utáni irodalmi vezért – írja Fried, s megállapítja, hogy az *Orpheus* átolvasása után megmutatkozik, hogy a Kazinczy-portrék egy része radikálisabbra van rajzolva bizonyos meggyökeresedett és némelykor túlzó „jakobinus-felfogás” alapján, mint amilyenek látszik. Az *Orpheust* szerkesztő Kazinczy számára II. József rendeletei nem ugyanazt jelentették, mint amit a vármegyei nemességnek. A nyelvről és nemzetikultúra-központúságról vallott nézetei kapcsán Kazinczy az országgyűlésnek e tekintetben megnyilvánuló magyar nyelvű és a magyar nyelv ügyét támogató szónoklatai a közös gondolkodás alapjait teremtették meg. Mindennek kapcsán Fried kitér annak elemzésére, hogy abban, hogy „a magyar légyen az első és közönséges, és hogy azt Német, tóth, rátz és oláh gyermek eggyeránt tanulja, valahol tsak benne mód vagyon”, nem nacionalizmus nyilvánul meg, hanem pusztán a magyar államnyelvvé tételére való törekvés. Ezt különösen Kazinczy egész életpályája igazolja, patriotizmusa és kozmopolitizmusa összetartozását bizonyítani tudja a szerző, aki Szauder Józsefre mint a Kazinczy-kutatás alapjait lerakó tudósra hivatkozva maga is „a kor magyar irodalmi irányait a legösszetettebb, a legsokszínűbb foglalatá”-nak tartja az *Orpheust*. Fried egyébként e helyütt is példát ad az elődök és kortársak – Debreczeni Attila, Mezei Márta, Gergey László, Pál József és mások – munkásságának megbecsülésére. Hasonlóképpen elfogadja Bajza József értékelését arról, hogy Kazinczy volt a magyar epigramma megeremítője. S ehhez hozzáteszi, hogy a „grammatikai és aetheticai epigrammá”-k – számtalmentő többsége eleget tesz a kortársi követelményeknek, hiszen nemcsak „hallott harangozni” Goethe és Schiller xéniáiról, amint Csetri Lajos vélte. A képzőművészet és a műgyűjtés, Mozart zenéje iránti érdeklődése és elkötelezettsége is tanúbizonyság ez ellen. A *Tövisek és virágok* a nyelvújítási küzdelemben Kazinczy korának irodalmi jelene felől jelölte ki a küzdők helyét, a küzdelem irányát: Sylvester Jánost az irodalmi és nyelvi gondolkodás elődjének, Ráday Gedeont az új irodalom Mózesének tartja, Berzsenyi Dánielt, Kis Jánost, Virág Benedeket az élvonalba helyezi (*A literátor*).

Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Márai Sándor és Kazinczy viszonyát a kötet két tanulmánya taglalja. Babits 1916-ban irodalmi meglepetést okozott *A literátor* című színművével, amely a Nyugatban jelent meg. A darab Kazinczy fogsága után, 1803-ban játszódik, mondhatni: fordulóponton. Erre a literátor szerepre „látja rá” magát Babits, aki a XX. század elején a magyar irodalmat a világirodalomhoz szeretné kapcsolni. A világirodalom egységét – vélekedik Babits – Kazinczy a maga módján már megeremteni törekedett. S az új irodalomért folyó törekvésekben való helytállását, kitartását veszi Babits Mihály példának – ez Fried végkövetkeztetése. Kosztolányi Kazinczy-portróját az jellemzi, hogy „nagy maradandó alkotások nélkül is óriási”, ezért azután „Élete a remekmű”. Márai Sándor elbeszélésének (*A feladat*) a fogságban vérrel is író, a feladatát nem felejtő Kazinczyjában a Fried-féle értelmezés a „foszló-bomló, »civilizált« Európával” szemben feladatát végző Márait is látja. (*Kosztolányi Dezső és Márai Sándor Kazinczy-portréja.*)

A magyar felvilágosodás és a klasszicizmus törekedett arra, hogy sok műfajú irodalom szerveződjék, ebben az „európaizálódásban”. Goethe és Schiller példája nyomán a líra és az epika mellett a dráma, a kritika, az irodalmi publicisztika is megvalósítandónak

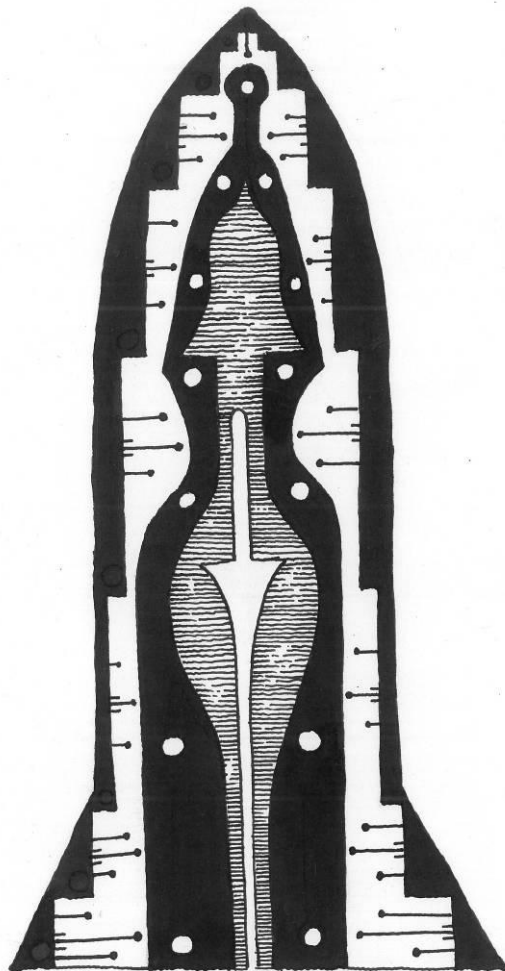
mutatkozott. Az irodalmi folyamatban Kazinczy megalapozó szerepű volt. Műfordítói programja az adaptáció módszerével törekedett magyar nyelvűvé és magyar irodalom-má tenni a külföldi irodalom eredményeit. „Olyan világot tervezett, amelyben a művelt lakosok jól érzik magukat, nyelvi és művészeti kultúrájuk nem marad el a szerencsésebb »nyugati« államok polgáraié mögött” – állapítja meg Fried arról a Kazinczyról, aki csak státusfogolyként jutott el Bécsen túlra, akit megfigyelt a hatalom, aki anyagi okok miatt is nehézkesen tudott könyvekhez jutni, aki nemesi származása ellenére polgári életvitelre vágyott nem kis részben a művészet segítségével (*Kazinczy Ferenc Európája – Európa Kazinczy Ference*).

Egyik tanulmányában a tudós szerző a kazinczyánus–antikazinczyánus világnézeti-irodalompolitikai elgondolásokról ad számot, amelyek a Toldy Ferenctől Horváth Jánosig, illetőleg a hatkötetes akadémiai irodalomtörténetig nyomon követhetők. Kazinczy nemcsak gyakran emlegetett, de gyakran (nemegyszer tudatosan) félreértett író, állapítja meg Fried István. E kétféleséget a Babits és a Németh László rajzolta Kazinczy-képpel mutatja be. A babitsi értékelésről már fontosabb volt szó. Németh László „Kazinczyra rálátja Babitsot és Babitsra Kazinczyt”, és a kánonalkotási jog és lehetőség, az irodalomszervezés és -alapítás mezejére tereli az irodalmi vitát. Mindaz, amit Fried részben jelen kötetének eddigi részében elmondott Kazinczyról, cáfolja a Németh László-i Kazinczy-rajz vonásait, hiszen Kazinczy is, Babits is „nem csupán a magyar irodalomra figyelve képviselt egy álláspontot az irodalmiságról, az irodalom strukturáltságáról, a követendő irányokról, nem utolsósorban a módszerről”. Kazinczyt „egy önálló nemzeti irodalom” alakjának beállítani számos ok miatt lehetetlen. Nem „külföldi-idegen (nyelvi) szokásokat akart meghonosítani”, stílus-újításai nem a magyar irodalom ellenébe hatnak, ragaszkodott a „genera discendi” elvéhez, jöhet a XIX. századra ez már eléggé korszerűtlen. Más rész kérdések taglalása után Fried úgy látja, az utóbbi években „az aktuális irodalompolitikai fejtegetések történeti-társadalmi kilépéstől kilépett irodalomtudományunk”, s ennek következtében közelebb jut(ott) Kazinczyhoz, ahhoz, hogy jobban tudható legyen, kit és mit képviselt (*Kazinczy Ferencről mai szemmel*). A Németh László és Féja Géza ellen-irodalomtörténeti gondolkodásának viszonylatrendszerével is foglalkozik a kötet zárótanulmánya), amely egyebek közt kimutatja, hogy Ady Endre – talán a Horváth János-i „Nyugat-magyartalanságok” ellenében – is szól, amikor azt mondja, hogy az „akkor intelligensnek mondható magyarság nem tudott magyarul”, s „Kazinczyék eldobtak egy gyönyörű nyelvet ugyanakkor, amikor egy nyelvet akartak bolond apostolkodással megjavítani”. Fried a kelet-közép-európai irodalmi nyelv-történetre kitekintve a hazai viszonyok mellett nem felejt elmondani, hogy az „elitárius kultúra- és nyelvezmény módosításra szorult, kényszerűségből vagy jószántából, Kazinczy is belátta, túlzásait maga helyesbítette, az ortológus-neológus vitára egyszerűsített polémiák helyébe a kiegyenlítődést ajánlotta”. Finom eleganciával bírálja a kötet írója Csetri Lajos fölfogását Kazinczy, illetőleg Döbrentei korszerűségével kapcsolatban (*A vitássá tett Kazinczy-életmű eseménytörténetéhez. A Kazinczy-életmű diachotómiái*).

Felillantva Kemény Zsigmond, Arany János, Erdélyi János, Négyesy László, Szabó Magda és mások véleményét Kazinczy szerepének és jelentőségének nyilvánvalóságával zárja a könyvét Fried István, akinek ezt a tanulmánycsoportot is jellemzi a tárgy hiitelességet szem előtt tartó és (hacsak lehet) több szempontot is érvényesítő kutatómódszere,

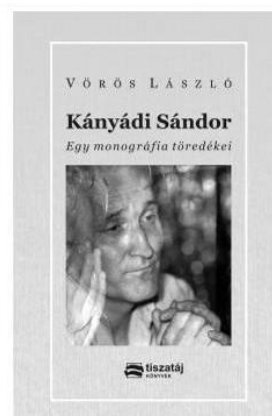
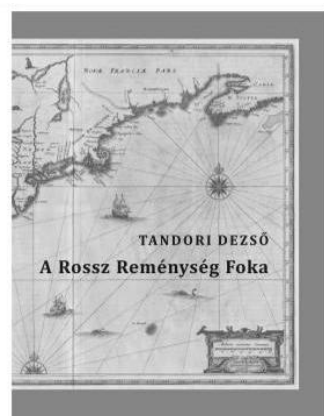
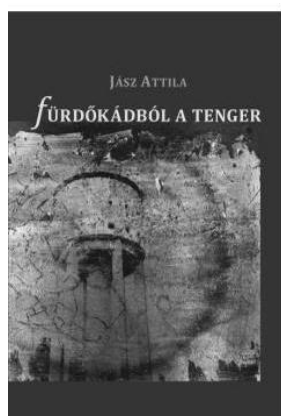
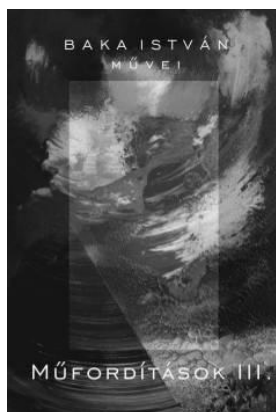
amely nemritkán „mindössze” abból áll, hogy olyan irodalomanyagokat olvas el, amelyeket – Fried tanulmányainak olvasása után úgy tűnik – mások alig méltattak figyelemre. Így azután elemzései, értelmezései több tekintetben lesznek újak és eredetiek, tanúsítván, hogy napjait Fried István minek szentelé.

Büky László

Szerkesztői asztal

Könyvheti könyveink

Szeptemberi számunk tartalmából

Írások Hajnóczy Péterről

SZKÁROSI ENDRE, VADAI ISTVÁN, FARAGÓ KORNÉLIA, SZEKERES SZABOLCS,
TURI TÍMEA, BÁNYAI JÁNOS, TÓTH F. PÉTER, HORVÁTH GYÖRGYI, URBANIK TÍMEA,
ODORICS FERENC, DEMÉNY PÉTER, CSERJÉS KATALIN, MILIÁN ORSOLYA,
Z. KOVÁCS ZOLTÁN, FARKAS ANITA, HOVÁNYI MÁRTON, KÁRI VIKTÓRIA,
GABORJÁK ÁDÁM